

K PRÍPRAVE XII. SJAZDU KSČ

Pracovníci ekonomických vied sa zapojili do príprav XII. sjazdu KSČ tým, že na základe svojej doterajšej vedeckej a výskumnej práce tvorivo rozpracovali otázky dôležité pre dnešnú etapu rozvoja našej spoločnosti. Na riešenie týchto otázok bola orientovaná aj celoštátna konferencia pracovníkov spoločenských vied, ktorú zvolal ÚV KSČ koncom júna 1962 ako súčasť predsjazdovej prípravy. V tomto smere sa niesla aj diskusia k návrhu dokumentu „O výhľadoch ďalšieho rozvoja našej socialistickej spoločnosti“.

Ekonomický časopis chce prispieť svojím podielom k príprave XII. sjazdu KSČ tým, že zameriava najbližšie čísla v prevažnej miere na state, ktoré sa zaoberajú závažnými problémami, dôležitými v rámci predsjazdových príprav. Niektoré state sú priamo rozpracovaním podkladových materiálov, ktoré autori pripravili pre celoštátnu konferenciu pracovníkov spoločenských vied, resp. rozpracovaním diskusných príspevkov prednesených na konferencii.

Nie je, prirodzene, možné vyčerpať v celej šírke túto problematiku v niekoľkých číslach časopisu. Budeme sa usilovať, aby tematický plán budúceho ročníka orientoval autorov na rozpracovanie otázok nastolených XII. sjazdom KSČ.

Redakcia Ekonomického časopisu

VZŤAH INDIVIDUÁLNYCH, KOLEKTÍVNYCH A SPOLOČENSKÝCH ZÁUJMOV V SÚSTAVE EKONOMICKÝCH PODNETOV

Dnes sa v ekonomickej teórii i v hospodárskej praxi socialistických štátov považuje za objektívnu nevyhnutnosť uplatňovať vo výrobe princíp osobnej hmotnej zainteresovanosti. Program KSSS znova potvrdil leninskú tézu, že výstavba komunistickej spoločnosti sa bude opierať o hmotné podnety k práci, spojené, prirodzene, s morálnymi podnetmi, ktorých význam bude čoraz vzrastať. „... ak si však sami pracujúci neuvedomia nutnosť prestavby spoločnosti, ak nebudú hmotne zainteresovaní, potom sa nepodarí stanovené plány uskutočniť. Prehliadať zásadu hmotnej zainteresovanosti, to znamená riadiť sa vo všetkom subjektívnymi úvahami, preskakovať etapu, to znamená maríť socialistickú, komunistickú výstavbu.“¹

Týmito otázkami sa zaoberá dnes už rozsiahla literatúra v celom socialistickom tábore, no napriek tomu je v tejto oblasti ešte mnoho nedoriešených teoretických i praktických problémov. Jedným z nich je vzťah medzi individuálnymi záujmami pracujúcich a medzi kolektívnymi a spoločenskými záujmami, a to najmä na úseku podnikovej zainteresovanosti. Všeobecne sa uznáva, že individuálne, kolektívne a spoločenské záujmy treba v sústave ekonomických podnetov spájať, avšak výklad tejto otázky býva často nedôsledný a vedie k zoslabeniu účinnosti hmotných podnetov v hospodárstve.

Nevyhnutnosť osobnej zainteresovanosti na kolektívnych výsledkoch

Zrejmé je, že na dnešnom stupni rozvoja našej spoločnosti je individuálny pracovný zárobok základným zdrojom uspokojovania hmotných a kultúrnych potrieb pracujúcich, a dlhý čas ním ešte bude. Preto vo svojom každodennom živote, pri práci, vo výrobe si pracujúci, prirodzene, uvedomujú predovšetkým svoje okamžité, bezprostredné, individuálne hmotné záujmy, v ktorých sa odrážajú ich každodenné potreby. Konanie ľudí v materiálnej výrobe, resp. v hospodárskom živote vôbec je vedené predovšetkým individuálnym záujmom, ktorý je, a dlho ešte bude, hlavným motívom ich konania. Ide napríklad o bezprostredný individuálny záujem dosiah-

¹ XXII. sjazd KSSS, Nová mysl 1961, mimoriadne slov. vydanie, 39.

nuť čo najvyšší zárobok, aby pracujúci mohol čo najúplnejšie uspokojovať svoje potreby.

Nesporné je ďalej, že za socializmu existuje základná jednota individuálnych a spoločenských záujmov, vyplývajúca z rovnakého postavenia pracujúcich k výrobným prostriedkom. Spoločenský záujem nie je nič iné ako zovšeobecnenie základného, trvalého, spoločného záujmu všetkých pracujúcich, zameraného na rozvíjanie národného hospodárstva, na rast spoločenskej produktivity práce a na vybudovanie socializmu a komunizmu, ktorý bude v rastúcej miere uspokojovať ich potreby. Spoločenský záujem má však iný charakter ako bezprostredné individuálne záujmy pracujúcich. Zameraný je na uspokojovanie rastúcich potrieb celej spoločnosti, t. j. všetkých jej členov na základe rozvoja výrobných síl, zatiaľ čo individuálny záujem smeruje predovšetkým k zabezpečovaniu vlastných potrieb pracujúceho a jeho rodiny. Podobný vzťah by sa dal určiť aj medzi individuálnym a kolektívnym záujmom.

Rozdiely v charaktere spoločenských, kolektívnych a individuálnych hmotných záujmov vedú k protirečeniu medzi nimi. Spoločnosť musí toto protirečenie vedome riešiť pri riadení národného hospodárstva. Vo vyššej fáze komunistickej spoločnosti bude toto protirečenie vyriešené tým, že spoločnosť bude môcť plne uspokojovať všetky rozumné potreby svojich členov. Socialistická spoločnosť to urobiť nemôže, lebo nemá ešte k dispozícii hojnosť produktov, a preto za socializmu uspokojovanie potrieb zostáva predovšetkým vecou jednotlivca,² i keď v znižujúcej sa miere. Riešiť spomenuté protirečenie možno len tak, že spoločnosť vytvára pri plánovitom riadení národného hospodárstva také objektívne podmienky, aby ľudia, uspokojujúc svoj osobný, bezprostredný záujem, konali zároveň v záujme spoločnosti, teda aby hmotný záujem jednotlivcov bol zviazaný so záujmom spoločnosti. Takto sa vytvára hmotná zainteresovanosť pracujúcich na plnení úloh, zameraných na dosahovanie spoločenských cieľov. Treba mať pritom na pamäti, že o hmotnej zainteresovanosti v presnom zmysle slova môžeme hovoriť len u jednotlivcov; aj vytvorenie kolektívnej zainteresovanosti predpokladá zviazanie *individuálneho záujmu* s kolektívnym.

Toto zistenie je mimoriadne dôležité pre uplatňovanie hmotnej zainteresovanosti v jej rôznych formách. Ak sa na vec dívame z ekonomickej stránky a neberieme tu do úvahy vedomé zabezpečovanie spoločenských cieľov na základe socialistického uvedomenia, ktoré má vzrastajúci význam, ale zatiaľ ešte nemôže nahradiť hmotnú zainteresovanosť, musíme dôjsť k záveru, že *spoločenský záujem nemožno za socializmu uplatniť inak ako prostredníctvom individuálnych záujmov*.

Tieto skutočnosti sa často nedomýšľajú do dôsledkov a nevyvodzuje sa z nich záver, ktorý je, nazdávame sa, nevyhnutný, že totiž v dnešnej

² Porovnaj Margareta Osipová, *K otázce materiální a morální zainteresovanosti pracujících*, Politická ekonomie 2, 1962, 101.

etape rozvoja našej spoločnosti sa akákoľvek forma hmotnej zainteresovanosti môže účinne uplatniť len vtedy, keď sa nakoniec prejaví v individuálnych záujmoch pracujúcich.

Základnou formou pre vytváranie súladu medzi individuálnym a spoločenským záujmom za socializmu je uplatňovanie princípu rozdeľovania podľa množstva a kvality práce. Tomuto princípu najlepšie zodpovedá individuálna úkolová mzda, ktorá je však obmedzená iba na určitý druh robotníkov. Nevystačíme s ňou pri údržbárskych prácach, pri obsluhu aparatúr a pod.; avšak ani s ostatnými formami miezd, založenými na množstve a kvalite práce, nevystačíme pri niektorých organizačných, riadiacich, technických, projekčných a iných prácach, ktoré sú pre výrobu nevyhnutné. Tu už musíme narábať s rozvinutým princípom rozdeľovania podľa práce, čiže namiesto merania množstva práce musí nastúpiť jej hodnotenie.³

Okrem toho vzniká nová situácia v dôsledku progresívnych foriem organizácie výroby a v dôsledku komplexnej mechanizácie a automatizácie. Výsledok práce vo výrobe je čoraz menej závislý od zručnosti a úsilia jednotlivého robotníka, od množstva a kvality práce jednotlivcov, a závisí skôr od činnosti celého podniku. Princíp rozdeľovania podľa práce nemožno obmedzovať už len na množstvo a kvalitu práce jednotlivca, ale zárobok musí do istej miery závisieť od práce výrobného kolektívu, napríklad čaty, dielne, závodu atď., resp. od výsledkov hospodárskej činnosti celého podniku.

Čoraz väčší význam nadobúdajú kolektívne formy hmotnej zainteresovanosti, zvyšujúce záujem každého pracovníka na vysokej úrovni práce celého podniku, závodu, prevádzky či dielne.⁴ Táto forma hmotnej zainteresovanosti, ktorú vyzdvihol aj Program KSSS, bude čím ďalej, tým viacej potrebná pre vytváranie súladu medzi osobným a spoločenským záujmom.

Ide tu predovšetkým o kolektívne formy základnej mzdy, najmä o kolektívny úkol. Avšak ani s tým nevystačíme; obvykle bude potrebné základné mzdy doplniť *mimomzdovými ekonomickými podnetmi*,⁵ napríklad prémiami, ktoré budú závisieť od výsledkov práce celého kolektívu. Napríklad úspory materiálu sa nedajú vyriešiť samým kolektívnym úkolom; aj s individuálnymi prémiami vystačíme iba dotedy, kým jednotlivý robotník má reálnu možnosť sám dosahovať úspory a kým je možné tieto individuálne úspory aj merať. Keď sa vyčerpajú rezervy, ktoré môže odhaľovať jednotlivec, nevyhnutné je obrátiť zainteresovanosť novým smerom — ku kolektívu, ktorý ako celok má možnosť vplývať na úspory.

³ Porovnaj Friss István, *A személyes érdekeltség kérdéseinek néhány elvi és aktuális vonatkozása*, Közgazdasági Szemle 12, 1961, 1403.

⁴ Porovnaj N. Spiridonova, *Choizajstvennyj rasčet v uslovijach razvernutogo stroitelstva kommunizma*, Voprosy ekonomiki 6, 1961, 25.

⁵ Porovnaj Włodzimierz Brus, *Az anyagi ösztönzők alkalmazásának néhány tapasztalata a Lengyel Népköztársaságban*, Közgazdasági szemle 3, 1962, 324.

Tak možno zainteresovať čatu, dielňu atď. kolektívne na dosahovaní úspor a prémie jednotlivcov urobiť závislými od výsledkov dosiahnutých celým kolektívom. Zrejme je, že čím ďalej sa bude rozvíjať progresívna organizácia výroby a nová technika, tým väčšia jednotka musí zabezpečovať plánované ukazovatele, a aj odmeňovanie musí brať do úvahy výsledky činnosti čoraz väčšej jednotky a nakoniec výsledky celého podniku. Tým väčší význam bude mať spájanie individuálnych a kolektívnych záujmov.

Tu sa dostávame k jadrú nášho problému. V praxi a často aj v ekonomickej literatúre sa presadzuje názor, že pre zainteresovanie robotníkov postačuje mzdový systém, opierajúci sa o tarifnú sústavu vybudovanú na individuálnom odmeňovaní podľa množstva a kvality práce a o individuálne prémie. Sústava mimomzdových podnetov má podľa tohto názoru zabezpečiť zainteresovanosť vedúcich, technických a prípadne ekonomických pracovníkov, a nemá sa týkať robotníkov. Pritom ani kolektívne formy miezd nie sú u nás ešte rozvinuté, veď aj nedávno uskutočnená prestavba mzdovej sústavy sledovala — v danej situácii správne — cieľ, aby sa zdokonalili výkonové normy a tarifná sústava.

V dôsledku týchto skutočností sa vytvára stav, že *naša sústava hmotných podnetov nezabezpečuje dostatočne, aby sa záujem robotníkov rozšíril aj na výsledky dielne, prevádzky a celého podniku*. Aktivitu a iniciatívu robotníkov, ktorá by presahovala rámec ich najužšieho pracoviska, môže preto skoro výlučne vyvolávať ich uvedomelosť, a nie hmotná zainteresovanosť, azda s výnimkou zlepšovacieho hnutia. Sústava mimomzdových hmotných podnetov neplní potom úlohu, ktorú jej všetci pripisujeme, t. j. prehlbovať aktivitu a iniciatívu najširších mas pracujúcich a rozširovať účasť pracujúcich na riadení hospodárstva. Zameraná je na iné ciele a nespája osobný záujem robotníkov s kolektívnymi výsledkami, nezainteresúva ich na úlohách podniku a na spoločenských cieľoch. V tom je, nazdávame sa, vážny nedostatok našej sústavy hmotných podnetov.

Dokázať tieto tvrdenia možno len tak, že budeme z načrtnutého hľadiska skúmať predovšetkým problémy spojené s podnetmi podnikovej zainteresovanosti a potom si všimneme aspoň stručne normatívny osobnej zainteresovanosti.

Záujmy podniku a záujmy podnikového kolektívu

Obvykle spájame predstavu podnikového záujmu so záujmom podnikového kolektívu. „Keď hovoríme o záujmoch podniku, musíme mať neustále na pamäti, že podnik je kolektívom pracujúcich, ktorí uskutočňujú pomocou zverených výrobných prostriedkov úlohy určené orgánmi spoločnosti. Podnikový kolektív realizuje záujmy spoločnosti, t. j. základné, spoločné záujmy všetkých pracujúcich, a zároveň má záujem na uspokojovaní bezprostredných záujmov svojich členov. Nesmieme teda chápať

záujmy podniku... odtrhnuto od ľudí, iba ako záujmy výrobnéj a hospodárskej jednotky alebo ako záujmy samostatnej osoby.⁶

Tento výklad možno v zásade akceptovať. Sám izolovaný podnikový záujem ako záujem výrobnéj organizácie je bez spojenia s osobnými záujmami kolektívu iba prázdnu fikciou. Reálny obsah môže nadobudnúť iba tak, keď jeho uspokojovanie má v nejakej forme vplyv na záujmy členov podnikového kolektívu. Zrejme je, že o priamom vplyve tu nemožno hovoriť; napríklad vytváranie vlastných zdrojov podniku nemá bezprostredný význam pre pracujúcich podniku. Môže mať nepriamy vplyv v tom zmysle, že uspokojovanie podnikového záujmu vytvára predpoklady pre lepšie uspokojovanie bezprostredného záujmu jeho pracovníkov; napríklad vlastné zdroje podniku umožňujú investície, ktoré prispievajú k zvýšeniu produktivity práce, k znižovaniu vlastných nákladov atď. Ak je plnenie týchto ukazovateľov spojené s osobnými prémiami, budú mať príslušní pracovníci podniku záujem na tvorbe vlastných zdrojov podniku, lebo tým zabezpečia nepriamo aj zvýšenie svojich prémieí.

Jednako však sám podnikový záujem nie je automaticky aj záujmom jeho kolektívu. Nositeľom, subjektom podnikovej zainteresovanosti a všetkých chozrasčotných oprávnení a povinností je štátny podnik ako výrobná organizácia, ako právnická osoba, reprezentovaná z poverenia štátu svojím riaditeľom. Zainteresovanosť podniku ako výrobnéj organizácie nie je sama osebe spojená s osobnou hmotnou zainteresovanosťou; spojenie medzi nimi sa musí vedome vytvoriť. Táto izolovaná, fiktívna podniková zainteresovanosť nesúvisí ani s princípom rozdeľovania podľa práce; obvykle sa zakladá na rozdeľovaní časti čistého dôchodku spoločnosti, ktoré je viazané na využívanie určitých hodnotových kategórií. Jej cieľom je vyvolávať ekonomický tlak, ktorý by viedol podnik k prijímaniu mobilizačných plánov, k ich plneniu a prekročovaniu. Ostaňme zatiaľ pri tom, že ide o ekonomický tlak *na podnik*; pozdejšie budeme skúmať, čo sa za týmto pojmom skrýva, resp. čo možno týmto ekonomickým tlakom na podnik dosiahnuť.

Doterajšie úvahy o podnikových záujmoch vo vzťahu k záujmom podnikového kolektívu môžeme uzavrieť zistením, že podnety podnikovej zainteresovanosti majú iba vtedy zmysel *ako ekonomické podnety*, ak sú spojené s osobnou zainteresovanosťou, prakticky so sústavou mimomzdových podnetov osobnej zainteresovanosti. Iba vtedy umožňujú pracovníkom podniku uplatniť *ich* záujem prostredníctvom *podnikovej* zainteresovanosti, t. j. uplatnením ich aktivity pri plnení tých úloh podniku, s ktorými je spojená podniková zainteresovanosť. Toto je dôležité si uvedomiť, lebo podniková zainteresovanosť môže sa v praxi vyvíjať samostatne, vo svojej odtrhutej, fiktívnej podobe, bez náväznosti na osobné zá-

⁶ Andrej Lantay, "Aktuálne otázky riadenia národného hospodárstva", Bratislava 1960, 70.

ujmy podnikového kolektívu, a v dôsledku toho prestane byť nástrojom nepriameho ekonomického pôsobenia na pracovníkov podniku. To môže mať vážne negatívne dôsledky, lebo pri riadení hospodárstva sa podnikovej zainteresovanosti zveruje plnenie funkcií, ktoré za takýchto okolností nemôže plniť.

Do tejto situácie sme sa, zdá sa, dostali s našou sústavou podnetov podnikovej zainteresovanosti, zavedenou roku 1958. Podniková zainteresovanosť nebola spojená s osobnou zainteresovanosťou podnikového kolektívu, a od samej podnikovej zainteresovanosti sme očakávali riešenie úloh, ktoré v značnej miere prekračujú jej možnosti. Tento problém rozoberieme ďalej v súvislosti s decentralizovanými investíciami.

Doteraz sme všade hovorili o záujme *podniku*, o ekonomickom tlaku *na* inak veľmi obvyklou v ekonomickej literatúre — vystačiť iba dovtedy, kým sme predpokladali, že ide o zainteresovanosť podniku ako výrobnjej organizácie či právnickej osoby. Inak stojí otázka, len čo začneme skúmať vzťah podnikového kolektívu alebo jeho jednotlivých skupín k podnikovej zainteresovanosti.

Z doterajšieho výkladu je zrejmé, že tento vzťah závisí od toho, ako je vybudovaná sústava podnetov osobnej zainteresovanosti a ako nadväzuje na podnikovú zainteresovanosť. To však zároveň znamená, že vzťah celého podnikového kolektívu k podnikovej zainteresovanosti nemožno považovať za jednotný, že v podnikoch existujú určité skupiny s rôznym vzťahom k podnikovej zainteresovanosti.

S podnikovou zainteresovanosťou je bezprostredne zviazaná zainteresovanosť podnikového riaditeľa a vedúcich pracovníkov podniku, ktorých prémie sú založené na plnení celopodnikových ukazovateľov.

Druhú skupinu v podniku tvoria technicko-ekonomickí pracovníci, ktorí majú možnosť spojiť svoj osobný záujem (prémie) s podnikovými záujmami. Možno sem zaradiť všetkých pracovníkov, ktorí sú zahrnutí do prémieovej sústavy, hoci ich prémie nie sú priamo viazané na celopodnikové výsledky. Avšak sám zdroj ich prémii — prémieový fond — sa tvorí v závislosti od celopodnikových výsledkov.

K ostatným pracovníkom podniku — a najmä k robotníkom — sa podnety podnikovej zainteresovanosti nedostanú. Títo pracovníci často o normatívoch podnikovej zainteresovanosti ani nevedia a nestarajú sa o ne, pretože niet vhodnej transmisie (vo forme podnetov osobnej zainteresovanosti), ktorá by s nimi spájala ich osobný záujem.

Vzťah vedenia podniku k podnikovej zainteresovanosti

Ako vidieť, spomenuté tri skupiny v podniku s rôznym vzťahom k podnikovej zainteresovanosti sa utvárajú v závislosti od usmernenia ich osobného záujmu. Kde niet vhodného nástroja na toto usmernenie, niet ani

spojenia osobného a podnikového záujmu. Je tu však jedna výnimka. Podnikový riaditeľ (a podobne aj najvyšší štáb vedúcich pracovníkov podniku) má k zainteresovanosti podniku priamy vzťah aj bez toho, že by tento vzťah bol sprostredkovaný prémiami alebo inou osobitnou formou osobnej hmotnej zainteresovanosti. Je to, mohli by sme povedať, určitá *negatívna forma* osobnej hmotnej zainteresovanosti. Riaditeľ je totiž voči socialistickému štátu zodpovedný ako jeho poverenec za riadny chod podniku, za plnenie plánovaných úloh, za rozvoj podniku. Podnik musí mať prostriedky na výplatu miezd, musí mať potrebné obežné fondy, plniť plán, plniť dodávkové povinnosti, vytvárať vlastné zdroje. Riaditeľ je povinný všetko to zabezpečiť bez ohľadu na to, či je to spojené s jeho prémiami alebo iným osobným záujmom. Ak by to nezabezpečil, malo by to pre neho vážne následky, tak isto ako aj pre ostatných vedúcich pracovníkov podniku.

Socialistický štát ako vlastník výrobných prostriedkov nemôže nechať veci dôjsť tak ďaleko, že by štátny podnik nemohol pokračovať vo svojej činnosti pre hocijaké ťažkosti v plnení úloh, že by prestal vyrábať. Ak sa podnik dostane do situácie, že nie je schopný plniť svoje záväzky, nekončí to jeho úpadkom a likvidáciou. Nakoniec sa každý i najťažší problém podniku vyrieši, takže sa zabezpečí pokračovanie v jeho činnosti. Ani podnikový kolektív nepocíti ťažkosti podniku inak ako prípadným znížením alebo odňatím prémie, viazaných na ukazovatele, ktoré sa neplnia. Svoje základné mzdy dostanú pracujúci bez ohľadu na situáciu podniku. Avšak pre riaditeľa a vedúcich pracovníkov podniku to znamená mnohé starosti, mnohé nepríjemnosti a nakoniec možnosť, že budú pre neplnenie úloh podniku odvolaní z funkcie. A to je silný, i keď negatívny ekonomický tlak, ktorý stačí na to, aby záujem podniku bol aj záujmom riaditeľa a ostatných vedúcich pracovníkov, ktorí sú v analogickej situácii.

Pritom, pochopiteľne, nejde len o to, že riaditeľ a jeho štáb nechcú stratiť svoje postavenie, ktoré znamená pre nich aj bez prémie relatívne vysoké uspokojovanie potrieb. Chcú ako vedúci ľudia celkom prirodzene uplatniť svoje tvorivé sily pri organizácii výroby, pri rozvoji podniku — mať úspech, dokázať svoje schopnosti, vyhrať v súťaži atď. To sú tiež veľmi dôležité osobné záujmy, ktoré treba brať do úvahy, hoci nemajú hmotnú povahu. Takýto typ morálnych pohnútok má iste aspoň takú hnaciu silu ako hmotné záujmy, a často aj oveľa väčšiu.

Náš doterajší rozbor môžeme uzavrieť zistením, že podnety podnikovej zainteresovanosti, včítane celého chozrasčotného postavenia podniku, vytvárajú v skutočnosti ekonomický tlak na riaditeľa a na vedúcich ľudí podniku; pri dnešnom systéme osobnej hmotnej zainteresovanosti nevytvárajú ekonomický tlak na celý kolektív pracovníkov podniku.

Urobme ešte stručnú paralelu so situáciou v kapitalistickom podniku, aby nám problematika socialistického podniku vystúpila tým zreteľnejšie.

Za kapitalizmu vznikal ekonomický tlak na vlastníka výrobných prostriedkov pôsobením zákona hodnoty a živelného trhového mechanizmu.

Kapitalista bol konkurenciou postavený do objektívnej situácie, ktorá ho nútila znížiť výrobné náklady zavádzaním novej techniky, zvyšovaním intenzity a produktivity práce atď., lebo inak mu hrozilo, že bude likvidovaný ako kapitalista.

Za socializmu niet živelného trhového mechanizmu, ktorý by nútil bezprostredných výrobcov, aby znižovali náklady spoločenskej práce. Tu musí vlastník výrobných prostriedkov — socialistický štát — vedome vytvárať (využívaním ekonomických pák, uplatňovaním rôznych hodnotových nástrojov a celým chozrasčotným systémom) objektívnu situáciu, ktorá núti vedúcich pracovníkov podniku konať tak, aby spoločenské záujmy boli zabezpečené. Ak by tak nekonali, podnik by sa dostal do ťažkostí, ktoré by mohli končiť ich odvolaním z funkcie.

Ak sa obmedzíme na skúmanie povrchu vecí, javí sa nám situácia socialistického podnikového riaditeľa podobná ako situácia riaditeľa v kapitalistickom podniku. Oboch poveril ich funkciou vlastník výrobných prostriedkov — tam kapitalista, tu socialistický štát. Voči vlastníkovi výrobných prostriedkov sú obaja v rovnakej situácii ako jeho poverenci. Škoda zo zlého hospodárenia podniku ide v oboch prípadoch na ťarchu vlastníka výrobných prostriedkov, ktorý potom vyvodí potrebné závery voči svojim poverencom.

Táto analógia pochopiteľne končí, len čo sa pozrieme na podstatu postavenia oboch riaditeľov. Za kapitalizmu nájdeme za podstatou vecí antagonistické protirečenie medzi prácou a kapitálom, medzi robotníkmi a kapitalistom, ktorého naháňača robí kapitalistický riaditeľ. Socialistický riaditeľ je poverenec, výkonný orgán socialistickej spoločnosti, a tak isto ako všetci pracujúci podniku je účastníkom socialistického všeludového vlastníctva výrobných prostriedkov. Je voči podnikovému kolektívu reprezentantom záujmu spoločnosti a jej vôľe; pritom podlieha kontrole pracujúcich prostredníctvom straníckej i odborovej organizácie. V podstate je teda postavenie socialistického a kapitalistického riaditeľa kvalitatívne odlišné. Predsa však nebolo zbytočné robiť — hoci povrchovú — analógiu s postavením kapitalistického riaditeľa. Ide totiž o to, že podniková zainteresovanosť, ak sa chápe izolovane, môže túto vonkajšiu analógiu urobiť vážnym problémom — môže postaviť vedenie socialistického podniku proti podnikovému kolektívu.

Ak podnety podnikovej zainteresovanosti a celé chozrasčotné postavenie podniku pôsobia len prostredníctvom riaditeľa a prostredníctvom vedúcich pracovníkov podniku a ak nie sú zviazané so záujmom podnikového kolektívu, môžu vytvárať škodlivý nesúlad osobných záujmov podnikového kolektívu a spoločenských záujmov. Spoločenský záujem, reprezentovaný voči pracujúcim podniku vždy záujmami podniku, teda prostredníctvom riaditeľa, resp. vedenia podniku, môže potom vystupovať ako cudzí, vonkajší záujem, stojací v protirečení so záujmami pracujúcich podniku.

Ukázali sme si už na začiatku tejto state, že medzi osobnými záujmami

a záujmami spoločnosti existujú protirečenia, vyplývajúce z rôzneho charakteru týchto záujmov, a preto treba vedome vytvárať situáciu, ktorá by oba tieto záujmy spojila. Ako vidieť, podnety podnikovej zainteresovanosti nie sú schopné vytvoriť túto situáciu, ak nie sú doplnené osobnou zainteresovanosťou. Môže dokonca vzniknúť stav, že socialistický podnik vystupuje — pod tlakom izolovane vzatej podnikovej zainteresovanosti — voči pracujúcim ako cudzia, vonkajšia moc, ktorá háji voči nim akési cudzie záujmy a nie ich najvlastnejšie, základné, spoločné záujmy — záujmy socialistickej spoločnosti.

Pravda, tu sme vykreslili extrémny prípad, ku ktorému prakticky nemôže dôjsť, lebo jeho vzniku bráni stranícka a odborárska kontrola a, prirodzene, aj samo socialistické uvedomenie vedúcich pracovníkov podniku. Avšak vznik takýchto tendencií môžeme vystopovať vo viac-menej skrytej forme v mnohých našich podnikoch. Nazdávame sa, že si musíme byť veľmi dobre vedomí možnosti vzniku takýchto tendencií pri izolovane chápanej podnikovej zainteresovanosti, lebo ich vplyv sa môže prejavíť veľmi škodlivo. Môžu byť skrytou príčinou nedostatočnej aktivity širokých mas pracujúcich, ich nedostatočnej účasti na riadení podnikových záležitostí, príčinou izolovanosti vedenia podniku od pracujúcich. A treba mať neustále na pamäti, že koreňom týchto tendencií je sústava podnikovej a osobnej hmotnej zainteresovanosti.

Samostatnosť podniku a nepriame formy riadenia

Všimnime si teraz ďalší aspekt podnetov podnikovej zainteresovanosti — či a nakoľko sú tieto podnety schopné zabezpečiť, aby činnosť podniku bola zameraná na uspokojovanie spoločenských záujmov. Tento problém úzko súvisí aj s otázkou, akú samostatnosť možno poskytnúť podniku, v akej miere treba jeho úlohy určovať do detailu direktívne a čo možno zveriť jeho právomoci.

Nesporné je, že je nevyhnutné rozširovať samostatnosť podnikov. Program KSSS výslovne konštatuje, že v rámci jednotného hospodárskeho plánu sa bude aj naďalej rozširovať hospodárska samostanosť a práva miestnych orgánov a podnikov. „Na základe úloh v štátnych plánoch treba rozširovať operatívnu samostatnosť a *iniciatívu podnikov*, aby bolo možné lepšie mobilizovať vnútorné rezervy a efektívnejšie využívať investície výrobné fondy a finančné prostriedky.“⁷

Samostatnosť podniku je predpokladom pre vytvorenie podnikovej iniciatívy. Ťažko by bolo možné hovoriť o mobilizácii vnútorných rezerv podniku, ak by vládla dogmatická predstava, že centrálné štátne orgány majú bezprostredne rozhodovať o každom detaile hospodárskeho rozvoja a že majú z centra riadiť všetky alebo aspoň obrovské množstvo čiastkových ekonomických procesov. Takéto predstavy neberú do úvahy skutoč-

⁷ XXII. sjazd KSSS, Nová mysl 1961, mimoriadne slov. vydanie, 482.

nosť, že centrálné orgány nie sú schopné rozhodovať o detailoch so znalosťou vecí a zatláčajú podniky do pasívnej úlohy výkonných jednotiek, ktoré majú uskutočňovať iba príkazy nadriadených orgánov a samy o ničom nerozhodovať.

Dalo by sa uviesť mnoho argumentov pre posilnenie podnikovej samostatnosti; v posledných rokoch sa o tomto probléme veľa písalo vo všetkých socialistických krajinách a robili sa opatrenia v tomto smere.

Pri riešení problému samostatnosti podnikov treba uvážiť, že socialistický štát musí riadiť *celý proces* socialistickej rozšírenej reprodukcie jednotne, prostredníctvom jednotného národohospodárskeho plánu a prostredníctvom svojich centrálnych orgánov. Avšak nemusí ho riadiť *celý priamo*. Priame riadenie, t. j. centrálné rozhodovanie, musí obsiahnuť základné, dôležité otázky národného hospodárstva, úlohy nevyhnutné pre zabezpečenie proporcionálneho rozvoja. Konkretizáciu týchto úloh, ich detailné uskutočňovanie v podnikoch možno zladit' s celkovým plánovaným rozvojom vhodným usmernením hmotných a morálnych záujmov podnikov. Spoločnosť potom riadi tieto procesy *nepriamo*, prostredníctvom hmotných podnetov a pomocou rôznych ekonomických a iných nástrojov a pák. Toto je konkrétna forma uplatňovania princípu demokratického centralizmu, ktorý vyžaduje na jednej strane pevné centrálné riadenie celého hospodárstva a na druhej strane čo najväčšiu samostatnosť miestnych orgánov pri konkretizácii štátneho plánu. Potom, pravda, platí, že „prílišná centralizácia je práve tak neprípustná... pri riešení mnohých problémov hospodárskeho života. Nemožno z nejakého ústredia určiť to, čo treba urobiť na mieste. Presnejšie: centrálné sa dá určiť, o dosiahnutie akých cieľov sa treba usilovať, a na to možno dať pokyn... o metódach, ktoré sa majú použiť.“⁸

Pritom je nevyhnutná jedna podmienka: spoločnosť môže dať podnikom samostatnosť v takej miere, v akej vie zabezpečiť, *aby sa aj v oblasti riadenej nepriamo plnil štátny plán a uskutočňovala jeho línia*. To závisí od riešenia otázky, či hmotné a morálne podnety zabezpečia splnenie štátneho plánu a konanie podniku v jeho intenciách aj na tých úsekoch, kde nebudú podrobne určené úlohy.

Zrejme je potom, že medzi mierou samostatnosti podnikov a medzi účinnosťou ekonomických podnetov je priama súvislosť. Ak sa vytvoria potrebné predpoklady, podľa doterajších skúseností u nás a v ostatných socialistických krajinách môžu podnety podnikovej zainteresovanosti veľmi účinne posilniť podnikový chozrasčot a zabezpečiť, aby sa *pri bežnom hospodárení podnikov* mohli uplatniť nepriame formy riadenia a aby sa mohla zvýšiť samostatnosť podnikov.

Nechceme tu skúmať, aké predpoklady treba vytvoriť pre uplatnenie nepriamych foriem riadenia, aké sú pritom úskalía a aké je nebezpečenstvo negatívnych dôsledkov hmotného zainteresovania podnikov na urči-

⁸ Friss István, c. d. 1406.

tých ukazovateľoch. Touto problematikou sme sa zaoberali inde.⁹ Jedno však treba aj tu konštatovať: nemožno účinne využívať nepriame formy riadenia, ak nevieme zabezpečiť plynulosť reprodukčného procesu, ak musíme hospodáriť bez rezerv, z ruky do úst, ak je plán nereálny alebo príliš napnutý, takže každá vážnejšia výchyľka v jeho plnení spôsobuje refazovú reakciu porúch v hospodárstve. Za takýchto okolností nemôžeme chcieť zázraky od podnikovej zainteresovanosti. Sú tu porušené všetky predpoklady pre jej účinné pôsobenie, najmä potrebná stabilita výroby a určitý priestor pre iniciatívu podnikov. Podnikový riaditeľ a jeho štáb, prostredníctvom ktorých pôsobí podniková zainteresovanosť, potom sa často dostávajú do situácie, ktorú nie sú schopní sami zvládnuť. Ak nepríde rýchle riešenie od nadpodnikových orgánov, vzniká stav, ktorý možno prirovnať k živelnému pôsobeniu ekonomických zákonov, stav neplánovitosti, väčšieho či menšieho chaosu. Takýchto možností si musíme byť vždy vedomí pri uplatňovaní nepriamych foriem riadenia.

Disproporcie, existujúce v národnom hospodárstve, rozširujú nevyhnutnosť centrálnych zásahov. Ak napríklad určitý výrobok, ktorý je dôležitý pre proporcionálny rozvoj, stane sa nedostatkovým, nevyhnutné je, aby sa centrálné plánoval aj čo do sortimentu a centrálne aj obhospodaroval. Niet totiž záruky, že podniky budú pri nedostatočnej výrobnnej kapacite vyrábať práve najpotrebnejšie druhy výrobkov a že ich budú dodávať tým odberateľom, kde je to z hľadiska národného hospodárstva najdôležitejšie. Treba jasne vidieť, že čím viac je takýchto problémov v národnom hospodárstve, tým menej sa možno spoľahnúť na ekonomické páky a hmotné podnety. Bolo by veľkým omylom chcieť od sústavy ekonomických podnetov a pák, aby sama tieto problémy vyriešila.

Ak sa ukáže, že v určitej situácii alebo na určitom úseku sústava ekonomických podnetov a pák nie je schopná zabezpečiť plnenie štátneho plánu, a *ak sa nenájde spôsob na zabezpečenie ich účinného pôsobenia*, niet iného východiska, ako v potrebnej miere dočasne suspendovať nepriame formy riadenia. Centrálné štátne orgány sú postavené pred nevyhnutnosť prevziať riadenie na seba, zakročiť príkazom, administratívnymi opatreniami alebo inak, aby sa úlohy splnili, hoci aj za cenu úplného obmedzenia podnikovej samostatnosti. Bude to iste nepríjemné pre obe strany a znemožní to na určitý čas plnú iniciatívu podnikov, avšak bude to vždy menšia škoda, ako keby malo dôjsť k porušeniu proporcií hospodárskeho vývinu v dôsledku neplnenia úloh podniku. Je to, prirodzene, stav núdze, ktorý treba čím skôr odstrániť a obnoviť normálne pôsobenie ekonomických podnetov.

Mimochodom — táto analýza poukazuje na nesmiernu dôležitosť kontroly podnikovej činnosti; čím väčšiu samostatnosť má podnik, tým viac ho musia štátne orgány kontrolovať. Náš rozbor svedčí aj o tom, že za realizáciu štátneho plánu sú nakoniec vždy zodpovedné centrálné štátne

⁹ Pozri autorovu citovanú publikáciu.

orgány, nech už priznajú podnikom väčšiu či menšiu samostatnosť. Tak či onak, priamo či nepriamo, musia zabezpečiť realizáciu plánovaných proporcií vývinu národného hospodárstva.

Mohlo by sa zdať, že pri takýchto obmedzujúcich podmienkach stráca celá sústava podnetov podnikovej zainteresovanosti spolu s ostatnými ekonomickými pákami a podnikovým chozrasčotom zmysel a že by bolo jednoduchšie všetko riadiť zhora. To by bol, prirodzene, nesprávny názor, proti ktorému sme už skôr uviedli argumenty. Ide len o to, aby sme od nepriameho riadenia nechceli viac, než môže splniť, a aby sme si boli vedomí, že aj pre pôsobenie podnetov podnikovej zainteresovanosti treba vytvoriť predpoklady.

Okrem toho si musíme byť vedomí, čo znamená pojem *iniciatíva podniku*, ktorý spájame s podnikovou samostatnosťou a s podnetmi podnikovej zainteresovanosti. Ide tu o iniciatívu podnikového riaditeľa a vedúcich pracovníkov podniku, a nie zároveň aj o iniciatívu podnikového kolektívu a jeho členov, ak nie sú pre to vytvorené *osobitné predpoklady*. Isteže iniciatíva vedúcich ľudí v podniku je veľmi dôležitá a má prvoradý význam pre plnenie úloh podniku; avšak jedným z hlavných prejavov socialistických výrobných vzťahov je iniciatíva širokých mas pracujúcich. Bez nej nemožno odhaliť všetky možnosti a vnútorné zdroje podnikov.

Aj pre iniciatívu pracujúcich mas má samostatnosť podnikov význam, lebo vytvára pre ňu vhodný rámec a priestor. Okrem toho poskytuje pre ňu aj materiálny základ, pretože umožňuje realizovať zlepšovacie návrhy alebo racionalizačné opatrenia z vlastných zdrojov podniku. Avšak aj podnik s vysokou mierou samostatnosti môže hamovať iniciatívu pracujúcich, ak nie je vytvorené spojenie medzi podnikovou zainteresovanosťou a osobnými záujmami pracujúcich, ak podniková zainteresovanosť pôsobí izolovane, ako sme si to už ukázali.

Podnikový záujem a decentralizované investície

Doteraz sme sa zaoberali podnetmi podnikovej zainteresovanosti v súvislosti s bežným hospodárením podnikov. Postavme si teraz otázku, do akej miery možno nepriamo, pomocou ekonomických podnetov riadiť rozšírenú reprodukciu. Môže sústava ekonomických podnetov zabezpečiť vytváranie želateľných proporcií v národnom hospodárstve?

Odpoveď na poslednú otázku je jednoznačná: nie. Za socializmu niet nijakého mechanizmu, ktorý by automaticky, pod tlakom ekonomických podnetov zabezpečoval proporcie výroby. Za socializmu je nevyhnutné plánovité riadenie reprodukčného procesu centrálnymi orgánmi spoločnosti; zvýšenie samostatnosti podnikov alebo iných miestnych orgánov sa nesmie dotknúť rozhodovania ústredných štátnych orgánov o základných otázkach hospodárskeho vývinu a nesmie vziať socialistickému štátu možnosť zabezpečiť aj realizáciu ním určených proporcií. Táto nevyhnut-

nosť potom determinuje aj možnosť využívať ekonomické podnety v oblasti rozšírenej reprodukcie.

Nepochybné je, že zainteresovanosť na zisku spája podnikový záujem s procesom reprodukcie podniku, pretože podiel zo zisku sa stáva zdrojom rastu obežných prostriedkov a investícií. To je osobitne dôležité z hľadiska samostatnosti a iniciatívy podnikov a z hľadiska spojenia záujmov podniku s jeho rozvojom. Bolo by však chybné a krajne škodlivé, keby niekto chcel nahradzovať centrálné plánovanie proporcií rozšírenej reprodukcie spájaním podnikovej zainteresovanosti so ziskom, keby sa pokúšal zabezpečovať proporcie národného hospodárstva nepriamo, pomocou mechanizmu založeného na využívaní zisku. Zrejmé je, že dôležité investície, ktorých uskutočnenie ovplyvňuje národohospodárske proporcie, nemôžu závisieť za socializmu od tvorby zdrojov v podnikoch, ale sa musia dotovať z centralizovaných prostriedkov na základe centrálného rozhodnutia.

Naša sústava normatívov podnikovej zainteresovanosti si nekládla za úlohu viesť podniky, aby samy rozhodovali o dôležitých proporciách. Cieľ je celkom iný: dosiahnuť zainteresovanosť podnikov na tvorbe vlastných zdrojov, ktorá ich má viesť k lepšiemu hospodáreniu, k dosahovaniu lepších hospodárskych výsledkov. Podniky dostali na základe normatívov podnikovej zainteresovanosti možnosť vytvárať zdroje pre *vlastné* investície, investovať podľa *svojich* potrieb, z hľadiska zlepšenia *podnikových* výsledkov. Za základ celej tejto sústavy podnetov sme položili *podnikové hľadisko*, podnikový záujem, ktorý sme sa usilovali dať do súladu s požiadavkami, ktoré má na podnik národné hospodárstvo. Toto hľadisko vystačí na usmerňovanie investícií typicky podnikového charakteru, vonkoncom však nie je vhodné na to, aby podnik mohol rozhodnúť o veľkej mase investičných prostriedkov.

Ak investície, na ktoré dostal podnik zdroje prostredníctvom normatívov, prekračujú rámec podniku a musia sa uskutočňovať podľa nadpodnikových, národohospodárskych hľadísk, nie je to už otázka podnikovej zainteresovanosti. Veď záujem podniku môže byť v tomto ohľade v protirečení s národohospodárskym záujmom, podľa ktorého má rozhodovať pri takejto investičnej akcii. Tu sa možno na vec dívať iba tak, že štát poveril podnik realizáciou investičnej akcie dôležitej národohospodárske, a tu podniková zainteresovanosť už nemôže mať pozitívnu úlohu. Nemôže udať správne zameranie uskutočňovaných investícií, zabezpečiť voľbu správneho variantu a zníženie investičných nákladov. A pritom, ako ukazujú skúsenosti, už sama skutočnosť, že podnik rozhoduje o väčšej mase investičných prostriedkov, robí z tejto otázky národohospodársky problém, lebo niet mechanizmu, ktorý by nútil podnik sústrediť prostriedky na akcie, ktoré sú z hľadiska národného hospodárstva najdôležitejšie.

Platí teda, že: a) vlastné zdroje podnikov (a nižších orgánov vôbec) nesmú umožniť rozsiahlu výstavbu; b) právomoc podnikov sa musí pohybovať v rámci základných proporcií určených centrálné a podniky ne-

smú mať možnosť uplatnením svojej právomoci porušiť tieto proporcie; c) podniky samy môžu rozhodovať iba o variantoch alebo o čiastkových proporciách rozšírenej reprodukcie, ktoré sú realizáciou základných proporcií určených centrálnе.

Toto je úplne dostačujúci rámec pre dosiahnutie nášho cieľa, totiž na vyvolanie iniciatívy podnikov a ich pracovníkov, na využívanie vnútorných rezerv v podniku a na spojenie záujmov pracujúcich s perspektívami podniku. Veľké investičné akcie, ktoré prípadne uskutočňuje podnik, aj tak ďaleko presahujú reálne možnosti pre iniciatívu pracujúcich a nie sú vhodné ani na to, aby vytvorili spojenie medzi podnikovou zainteresovanosťou a záujmami pracujúcich podniku.

Na to úplne stačia vlastné zdroje podnikov, ktoré umožnia investície typicky podnikového charakteru, ďalej rozširovanie obežných prostriedkov a konečne generálne opravy. Investície podnikového charakteru slúžia podnikom na využitie existujúcich rezerv, na uskutočňovanie racionalizačných opatrení, na modernizáciu a rekonštrukciu zariadení, a to bez nárokov na veľké investičné prostriedky. Práve takéto investície umožňujú dosahovať zlepšenie ukazovateľov, na ktoré sú viazané podnety osobnej zainteresovanosti (prémie), resp. uskutočňovať zlepšenia v technike a v technológii, vyplývajúce z iniciatívy pracovníkov podniku. Okrem toho potrebuje podnik vlastné zdroje na výstavbu sociálnych, zdravotných a kultúrnych zariadení. Využitie vlastných zdrojov podniku, ktoré prekračujú tento rámec, musí nevyhnutne narážať na nesúlad medzi podnikovými a národohospodárskymi záujmami.

Iste by nebolo správne z ťažkostí, ktoré sa vyskytujú pri investíciách financovaných z vlastných zdrojov podnikov, vyvodiť záver, že sa treba vrátiť k centrálnemu rozhodovaniu o všetkých investíciách, aj typicky podnikového charakteru, a že ich treba financovať z centrálnych zdrojov. Malo by to ten škodlivý dôsledok, že by sme znova oddelili záujmy podniku od jeho rozvoja. Na druhej strane však treba celkom jednoznačne konštatovať, že nemožno podnikom zveriť investície presahujúce podnikový rámec a ponechať im úlohu, aby takéto investície samy plánovali a financovali zo svojich zdrojov. Takýto typ investícií vyžaduje prísne centrálnе plánovanie a musí byť *oddelený od podnikovej zainteresovanosti*. Neznamená to, prirodzene, že by podnik nemohol byť poverený uskutočnením aj väčšej investičnej akcie, dôležitej aj z hľadiska proporcií národného hospodárstva. Avšak efektívnosť takýchto investícií, úspory investičných nákladov atď. možno tu zabezpečovať len uplatňovaním osobnej zainteresovanosti zameranej nie na podnikové, ale na národohospodárske hľadiská.

Okrem toho platí aj o menších podnikových investíciách, že sa musia uskutočňovať v rámci štátneho plánu a že musia byť realizáciou proporcií určených centrálnе. Nie je celkom samozrejmé, že podniková zainteresovanosť zabezpečí túto požiadavku. Aj tu platí všeobecná zásada, na ktorú sme upozornili: čím väčšia samostatnosť, tým dôslednejšia kon-

trola. Čím väčšiu masu investícií uskutočňujú podniky zo svojich zdrojov, tým viac musia centrálné orgány dbať na správne zameranie investícií. Ak sa zistí, že podnety podnikovej zainteresovanosti nezabezpečujú spoločenské záujmy pri podnikových investíciách, musia aj v tejto oblasti centrálné orgány prevziať rozhodovanie do väčších podrobností na seba.

Tým sme zhruba vyčerpali rôzne hľadiská, z ktorých sme chceli skúmať podnety podnikovej zainteresovanosti, a môžeme prejsť k problematike osobnej zainteresovanosti.

Podnety osobnej zainteresovanosti

Pri doterajšom výklade sme videli, že spojenie medzi normatívmi podnikovej zainteresovanosti a osobným záujmom pracujúcich je veľmi obmedzené, vždy iba nepriame, a že vyžaduje osobitné spojovacie články. Takýmito spojovacími článkami by mali byť predovšetkým normatívy osobnej zainteresovanosti, t. j. normatív prémieového fondu a normatív vzťahu rastu produktivity práce a priemerných miezd. Ich funkciou je jednak spojiť podnikovú zainteresovanosť so záujmami podnikového kolektívu a jednak vytvoriť spojenie medzi kolektívnymi a individuálnymi záujmami.

Obidve tieto funkcie normatífov osobnej zainteresovanosti sú iba dvoma stránkami tej istej veci. Na jednej strane sa pri rozpise normatífov osobnej zainteresovanosti volia také ukazovatele, ktorých plnenie zabezpečuje zároveň plnenie podnikového plánu, najmä aj plnenie podmienok, na ktoré sú viazané normatívy v celopodnikovom meradle. Tak tvorba prémieového fondu je obvykle viazaná na prírastok zisku, ktorý je aj základom podnikovej zainteresovanosti. Tým samým je už do určitej miery spojený záujem kolektívu s podnikovým záujmom. Pritom však možno pri rozpise tohto normatívu zainteresovať vnútro podnikové útvary na hocikákoľvek ukazovateľoch, ktoré budú viesť kolektívy dielni, prevádzok atď. k tomu, aby sa usilovali plniť isté čiastkové úlohy podnikového plánu. Keďže podnikový plán reprezentuje voči pracovníkom podniku spoločenský záujem, dosahuje sa taktó prvý stupeň — spojenie kolektívneho záujmu so spoločenským.

Druhá stránka veci je spojenie kolektívnych záujmov s individuálnymi. Rozpis normatífov má z tohto hľadiska zabezpečiť, aby pracujúci vo vnútro podnikových útvaroch mali záujem nielen na výsledkoch svojej individuálnej práce, ale aj na výsledkoch dielne, prevádzky, závodu a celého podniku. Prakticky to znamená, že rozpísané normatívy majú na plnenie určitého ukazovateľa viazať celkom konkrétnu výhodu kolektívu, napríklad vytvorenie prémieového fondu útvaru, a zároveň určiť, ako sa výsledok práce kolektívu odrazí v individuálnych zárobkoch. Treba mať pritom na pamäti, že normatívy osobnej zainteresovanosti nevytvárajú priamo individuálnu zainteresovanosť pracujúcich. Sú to totiž v presnom zmysle

slova normatívny kolektívnej zainteresovanosti a ich význam je práve v tom, že umožňujú celkom konkrétnymi formami rozširovať individuálny záujem na kolektívny a ten zase na spoločenský (tu celopodnikový).

Takéto potenciálne možnosti v našich normatívoch osobnej zainteresovanosti nesporne sú. Skúsenosti v závodoch však poväčšine ukazujú, že zavedenie sústavy normatívov osobnej zainteresovanosti omnoho nezlepšilo spojenie osobných záujmov s kolektívnymi a spoločenskými záujmami. Tak *prémiový fond* by mal už svojou povahou vyvolávať kolektívny záujem pracovníkov podniku. Keďže však prémiová sústava zahŕňa iba vedúcich, technických a čiastočne hospodárskych pracovníkov podniku, záujem na tvorbe prémiového fondu má len malá časť podnikového kolektívu. Z prémiového fondu sa vyplácajú aj odmeny v socialistickom súfažení a mimoriadne odmeny, ale tu je hmotný záujem sústredený zas iba na malý okruh najuvedomejších robotníkov.

Rozšírený je nesprávny názor, že *prémiový fond* má zabezpečiť prémie vedúcich a technických pracovníkov, nie však robotníkov, ktorí dostávajú prémie zo základného mzdového fondu ako súčasť svojej mzdy. Pre zainteresovanie robotníkov je potom určený *normatív vzťahu rastu produktivity práce a priemerných miezd*.

Tento normatív určuje, ako sa podľa zvyšovania produktivity práce upravuje rast základného mzdového fondu a dotýka sa teda všetkých pracovníkov podniku. Pre vytvorenie kolektívnej zainteresovanosti chýba však hlavný predpoklad: normatív nie je spojený s osobným hmotným záujmom konkrétnych pracovníkov podniku. Málokde bol tento normatív rozpísaný tak, aby pracujúci určitého podnikového útvaru konkrétne vedeli, že zvýšenie produktivity práce o isté percento umožní určité zvýšenie ich miezd.

Normatív vzťahu rastu produktivity práce a priemerných miezd sa nakoniec stáva skôr nástrojom pre udržanie správneho pomeru medzi vývinom produktivity práce a medzi vývinom miezd než nástrojom hmotnej zainteresovanosti podnikového kolektívu. „Obhospodaruje“ ho iba niekoľko vedúcich ľudí a robotníci často o ňom ani nevedia, aspoň vo väčšine podnikov. Tento normatív má nesporne veľký význam, ale nie z hľadiska spájania individuálnych a kolektívnych záujmov.

V tejto súvislosti treba spomenúť aj *podnikový fond pracujúcich*, ktorý vytvára kolektívnu zainteresovanosť tým, že umožňuje riešiť určité spoločné potreby podnikového kolektívu. Avšak tento kolektívny záujem je skôr iba teoretický. Pre spájanie osobných záujmov pracujúcich podniku s kolektívnym záujmom predstavuje tento fond len nepatrný prínos, lebo len niekoľko najuvedomejších robotníkov vidí súvislosť medzi týmto fondom a svojou prácou, resp. prácou podnikového kolektívu.

Závery

Pri podnetoch osobnej zainteresovanosti dochádzame k podobným záverom, ako pri podnetoch podnikovej zainteresovanosti. Videli sme, že normatívy podnikovej zainteresovanosti bez osobitného spojenia s osobnými záujmami pôsobia iba cez vedúcich pracovníkov podniku. Spojenie s osobnými záujmami však chýba, lebo normatívy osobnej zainteresovanosti nezastali dostatočne túto funkciu. Pri normatívoch osobnej zainteresovanosti sme zistili, že pôsobia tiež skôr iba na úrovni vedenia podniku a nestali sa nástrojom konkrétneho spájania individuálnych a kolektívnych záujmov. Aj tu sa potvrdzuje téza, ktorú sme postavili na začiatku, že v našej sústave ekonomických podnetov nie je dostatočne zabezpečené rozšírenie záujmu robotníkov na výsledky činnosti väčšieho kolektívu.

Nebolo by správne z týchto zistení vyvodzovať záver, že naša sústava podnetov hmotnej zainteresovanosti je azda principiálne nesprávna. Problém je skôr v tom, že sme v praxi precenili normatívy podnikovej zainteresovanosti a nechali sme ich pôsobiť izolovane od osobnej zainteresovanosti. U normatívov osobnej zainteresovanosti sa nám zase nie veľmi podarilo preniesť hmotné podnety vytvorené normatívmi do vnútropodnikových útvarov a nakoniec až k jednotlivým pracujúcim.

Vhodným nástrojom na odstránenie tohto nedostatku by mal byť vnútropodnikový chozrasčot, ktorého hlavnou úlohou je doviest' hmotnú zainteresovanosť do vnútropodnikových útvarov. Tak sa môže dosiahnuť spojenie medzi priamymi formami riadenia vnútri podniku, založenými na príkazoch a direktívach z podniku, a medzi nepriamymi formami riadenia, ktoré sa opierajú o aktivitu pracujúcich, podnecovanú hmotnou zainteresovanosťou. Žiaľ, vo vnútropodnikovom chozrasčote sa väčšinou dosahuje malý efekt čo do hmotnej zainteresovanosti kolektívov, najmä pokiaľ ide o zainteresovanie širšieho okruhu pracujúcich. Doterajší systém chozrasčotných prémie ustrnul na pôvodných formách, ktoré mali význam, ale dnes nie sú už schopné zabezpečiť hmotný záujem robotníkov.

Normatívy osobnej zainteresovanosti poskytujú vnútropodnikovému chozrasčotu nové podnety a nástroje na podchytenie osobného záujmu. Pre oživenie a obohatenie vnútropodnikového chozrasčotu možno nájsť v dnešnej sústave podnetov rozmanité a mnohotvárne formy hmotnej zainteresovanosti. Treba chápať vnútropodnikový chozrasčot v organickej súvislosti s normatívmi osobnej zainteresovanosti, použiť rozvedené princípy týchto normatívov vnútri podnikov a zabezpečiť, aby chozrasčotné prémie zreteľne súviseli s výsledkami práce príslušného kolektívu.¹⁰

Doterajšie skúsenosti ukazujú, že takéto oživenie vnútropodnikového chozrasčotu podnetmi vyplývajúcimi z normatívov osobnej zainteresovanosti je jednou z najzložitejších otázok, ktoré má riešiť riadenie nášho

¹⁰ Týmito otázkami sme sa podrobnejšie zaoberali v statiach *Problémy uplatňovania normatívov hmotnej zainteresovanosti vo vnútropodnikovom chozrasčote*, Ekonomický časopis 5, 1961, a *Aktuálne teoretické otázky vnútropodnikového chozrasčotu*, Politická ekonomie 2, 1962.

priemyslu. K tomu pristupuje ešte skutočnosť, že určité ťažkosti v našom hospodárstve, najmä nedostatočná plynulosť výroby, sťažujú fungovanie sústavy ekonomických podnetov aj na úrovni podnikov a výrobnohospodárskych jednotiek. V tejto situácii nemôžeme dosť reálne očakávať, že by sa hmotné podnety zavedené normatívmi osobnej zainteresovanosti účinne uplatnili cez vnútropodnikový chozrasčot. Znamená to, že naša sústava podnetov hmotnej zainteresovanosti, hoci poskytuje zásadné možnosti na spojovanie osobných a kolektívnych záujmov, v praxi zatiaľ túto dôležitú úlohu splniť nemôže; je na to príliš komplikovaná.

Tieto skutočnosti by nemali byť popudom k tomu, aby sme sa usilovali zvýšiť účinnosť sústavy ekonomických podnetov jej forsírovaním za každú cenu alebo ju zas nasilu obmedzovali; takto by sme mohli dosiahnuť len formálne výsledky, ktoré sú vždy veľmi škodlivé. Nazdávame sa, že by bolo najsprávnejšie doplniť naše dnešné normatívy (ktoré, majú aj iné funkcie, než slúžiť za hmotné podnety) jednoduchou sústavou ekonomických podnetov, ktorá by účinne pôsobila na *celý* podnikový kolektív a zainteresovala ho na výsledkoch práce celého podniku alebo jeho útvarov.

Zaujímavé skúsenosti získali v tomto smere v Maďarsku tzv. sústavou účasti na zisku. Podobná sústava sa uplatňuje aj v Poľsku vo forme rozšírenej funkcie podnikového fondu.

Princíp tejto sústavy je nadmieru jednoduchý. Podľa koeficientov, určených vopred (povedzme na 3 roky) nadpodnikovým orgánom sa od prírastku zisku oddelí určitá časť, ktorá má slúžiť na rozdelenie podnikovému kolektívu. *Každý* pracovník podniku dostane svoju „účasť na zisku“ úmernú výške svojho priemerného zárobku za určitý počet dní, rovnaký u všetkých. Počet dní závisí od zvýšenia rentability podniku oproti predchádzajúcemu roku alebo od prírastku zisku. „Účasť na zisku“ dosahuje maximálne výšku jednomesačného priemerného zárobku a vypláca sa začiatkom nasledujúceho roku po skončení podnikových bilančných prác.

Táto sústava má aj svoje negatívne stránky, ktoré tu nechceme rozoberať, avšak má jednu nenahraditeľnú výhodu: jednoduchými prostriedkami je schopná vzbudiť záujem *doslovne všetkých* pracujúcich podniku na výsledkoch jeho hospodárenia, a má značný *výchovný vplyv* na pracujúcich. Najzaujímavejšou skúsenosťou je, že táto sústava vytvára mimoriadne *silné morálne podnety pre vedúcich pracovníkov podniku*, ktorí radšej prídu o svoje osobné prémie, než by mali predstúpiť pred podnikový kolektív s tým, že nezabezpečil predpokladanú „účasť na zisku“, povedzme vo výške dvojtýždňového zárobku.

Bolo by, nazdávame sa, osožné uvažovať o uplatnení podobného *jednoduchého princípu* ekonomického podnecovania podnikových kolektívov, i keď azda *v celkom iných formách*, ktoré by sa dali prispôsobiť našej sústave podnetov hmotnej zainteresovanosti. Získala by sa tak chýbajúca transmisia od podnikovej zainteresovanosti k osobným záujmom podnikového kolektívu. Terajšie normatívy podnikovej a osobnej zainteresovanosti by mohli po určitých úpravách aj ďalej plniť svoje funkcie.

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ, КОЛЛЕКТИВНЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ИНТЕРЕСОВ В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СТИМУЛОВ

Андрей Лантай

Автор статьи исходит из положения, что при социализме общественные интересы должны быть тесно связаны с интересами личными. С этой точки зрения он анализирует экономические стимулы, действующие в промышленности Чехословацкой социалистической республики.

Заинтересованность предприятия, поскольку она касается только предприятия как производственной организации, — пустая фикция. Без особого соединительного звена она не представляет интересов коллектива предприятия и осуществляется руководством предприятия. Стимулы заинтересованности предприятия позволяют увеличить самостоятельность предприятий и применить косвенные формы управления; они сами, однако не призывают к активности и инициативности трудящихся предприятия. Наоборот, заинтересованность предприятия, если она не сочетается с интересами коллектива, может вызывать противоречия между личными интересами и интересами предприятия.

Стимулы заинтересованности предприятия повышают эффективность хозрасчета предприятия и в нормальных условиях обеспечивают выполнение повседневных задач предприятия. Сюда относится также реализация капиталовложений типически заводского характера, в том числе и генерального ремонта. Однако, интересы предприятия не могут правильно регулировать капитальное строительство, выходящее за рамки предприятия. На него следует смотреть с более общих точек зрения. Здесь интересы предприятия, как правило, находятся в противоречии с интересами народного хозяйства. Предприятию может быть поручена также реализация более крупного строительства; в таком случае следует избрать строительство из области заинтересованности предприятия. Для обеспечения эффективности этого строительства можно прибегать лишь к личной материальной заинтересованности, исходящей из народнохозяйственных критериев.

Задачей нормативов личной заинтересованности является:

- а) сочетать заинтересованность предприятия с интересами коллектива предприятия,
- б) сочетать интересы коллектива с личными интересами.

Большие потенциальные возможности этих стимулов на практике мало использованы и их эффективность в области личной материальной заинтересованности рабочих мала. С этой точки зрения значение заводского фонда тоже небольшое.

Удобным средством для внедрения нормативов личной заинтересованности является внутривзаводской хозрасчет, который может создать коллективный тип заинтересованности прямо на заводах. Однако, этот путь очень сложен и в данное время нереален. Автор предлагает подумать о введении дополнительного экономического стимула, который сумел бы, на основании очень простого принципа, еще больше заинтересовать рабочих в результатах предприятия.

DAS VERHÄLTNIS INDIVIDUELLER, KOLLEKTIVER UND GESELLSCHAFTLICHER INTERESSEN IM SYSTEM DER ÖKONOMISCHEN ANTRIEBE

Andrej Lantay

Den Ausgangspunkt bildet für den Autor die These, daß im Sozialismus sich das gesellschaftliche Interesse nur in Verbindung mit dem persönlichen durchzusetzen vermag; von hier aus werden dann die in der Industrie der ČSSR wirkenden ökonomischen Antriebe untersucht.

Die Interessiertheit des Unternehmens ist, sofern sie das Unternehmen nur als Produktionsorganisation betrifft, eine leere Fiktion. Ohne besonderes Verbindungsglied ist sie nicht ein Interesse des Unternehmenskollektivs und macht sich nur im Wege der

Leitung des Unternehmens geltend. Die aus der Interessiertheit des Unternehmens sich ergebenden Antriebe ermöglichen die Erweiterung der Selbständigkeit der Unternehmen und die Anwendung indirekter Formen der Lenkung, rufen aber nicht selbst die Mitarbeiter des Unternehmens zur Aktivität und Initiative auf. Im Gegenteil — die isolierte, nicht mit dem Interesse des Kollektivs verknüpfte Interessiertheit des Unternehmens kann Widersprüche zwischen Unternehmens- und persönlichen Interessen hervorrufen.

Die aus der Interessiertheit des Unternehmens erfließenden Antriebe steigern die Wirksamkeit der Wirtschaftsrechnung des Unternehmens und sichern unter normalen Bedingungen die Erfüllung seiner laufenden Aufgaben. Dazu gehört auch die Durchführung von Investitionen von typischem Unternehmenscharakter, einschließlich Generalreparaturen. Doch vermag das Unternehmensinteresse diejenige Investitionstätigkeit nicht richtig zu regeln, die den Rahmen des Unternehmens übersteigt und unter weiteren Gesichtspunkten beurteilt werden muß. Hier steht das Unternehmensinteresse gewöhnlich in einem Gegensatz zum volkswirtschaftlichen. Das Unternehmen kann mit der Durchführung eines größeren Ausbaus betraut werden; dann ist es unumgänglich, diese Aufgabe aus dem Rahmen der Interessiertheit des Unternehmens herauszunehmen. Für die Sicherung des Nutzeffekts des Ausbaus kommt nur die persönliche materielle Interessiertheit in Frage, die an volkswirtschaftliche Kriterien geknüpft ist.

Die Funktion der Normative der persönlichen Interessiertheit besteht a) in der Verknüpfung der Interessiertheit des Unternehmens mit den Interessen des Unternehmenskollektivs, b) in der Schaffung einer Verbindung zwischen Kollektiv- und Individualinteressen. Die großen potentialen Möglichkeiten dieser Antriebe werden in der Praxis nicht genügend ausgenützt, und ihre Wirksamkeit im Bereich der persönlichen materiellen Interessiertheit der Arbeiter ist gering. Unter diesem Gesichtspunkt hat auch der Unternehmensfond geringe Bedeutung.

Ein geeignetes Instrument, die Normative der persönlichen Interessiertheit zur Geltung zu bringen, ist die innerbetriebliche Wirtschaftsrechnung, die einen kollektiven Typus der Interessiertheit unmittelbar an den Arbeitsplätzen hervorzubringen vermag. Doch ist das ein sehr komplizierter und in der gegebenen Situation unrealer Weg. Der Autor schlägt vor, die Einführung eines ergänzenden ökonomischen Antriebes zu erwägen, der auf Grund eines sehr einfachen Prinzips das Interesse der Arbeiter an den Unternehmensergebnissen erweitern würde.

VPLYV POKROKOVEJ TECHNIKY NA KVALIFIKAČNÚ ÚROVEŇ ROBOTNÍKOV

V procese rozvoja spoločenskej výroby sa menia a zdokonaľujú výrobné prostriedky a s nimi sa mení a zdokonaľuje práca človeka. Vo výrobnom procese človek nielenže mení vonkajšiu prírodu, ale mení i samého seba. Zdokonaľuje svoje skôr získané pracovné návyky, hromadí nové a nové vedomosti, obohacuje svoje výrobné skúsenosti. Zdokonalené výrobné prostriedky a výrobné procesy vedú k zmenám obsahu práce, ktorá sa stáva čoraz zložitejšou, kvalifikovanejšou. Vo výrobnom procese rozvíja sa kvalifikácia pracovnej sily, ako hovorí K. Marx: „Čo sa skutočne »nazhromažďuje«, no nie ako mŕtva masa, ale ako niečo živé, to je umenie robotníka, stupeň rozvinutia práce. Toto nazhromaždenie je čiastočne výsledkom historického procesu, čiastočne u jednotlivého robotníka odovzdávaním zručnosti z pokolenia na pokolenie.¹“ Nahromadená pracovná zručnosť, obohatené skúsenosti ľudí, zvýšenie ich kvalifikácie — to všetko pôsobí na ďalší rozvoj výrobných prostriedkov, technológie a organizácie práce.

Pracovnou silou alebo pracovnou schopnosťou Marx rozumie „súhrn fyzických a duševných schopností jestvujúcich v telesnom organizme, v živej osobnosti človeka, ktoré uvádza do činnosti zakaždým, „keď vyrába nejaké úžitkové hodnoty“.² Pracovnú silu, „ktorú má priemerne vo svojom telesnom organizme každý obyčajný človek bez osobitnej prípravy,“³ nazývame nekvalifikovanou, jednoduchou pracovnou silou a využitie tejto pracovnej sily — jednoduchou, nekvalifikovanou prácou. Naproti tomu zložitou prácou, prácou vyššej kvality ako jednoduchá práca, chápanou ako „znásobená jednoduchá práca“,⁴ disponuje iba rozvinutá kvalifikovaná pracovná sila, ktorá vyžaduje špeciálnu prípravu. Ak sa má pracovná sila rozvinúť tak, „aby dosiahla šikovnosť a zručnosť v určitom pracovnom odvetví a stala sa vyvinutou a špecifickou pracovnou silou, vyžaduje si to určitý výcvik a výchovu“.⁵

Najjednoduchším prvkom kvalifikácie pracovnej sily je pracovný návyk

¹ K. Marx, *Teorii pribavočnoj stoimosti III*, Moskva 1961, 277.

² K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 190.

³ K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 64.

⁴ K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 65.

⁵ K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 194.

ako výsledok neustáleho opakovania určitých pracovných úkonov.⁶ Súhrn rôznych pracovných návykov tvorí určitú pracovnú zručnosť.⁷ Napríklad robotník si zvyká na rôzne úkony, na rôzne pracovné nástroje alebo páky mechanizmov, ich rozmery, formu, váhu, farbu a rozmiestenie. Robotník sa zapracuje vo vykonávaní určitých pohybov a úkonov, z ktorých pozostáva celá pracovná operácia, a robí ju čo najekonomickejšie a najracionálnejšie. Prejavom tohto procesu postupného hromadenia pracovných návykov prechádzajúcich v zručnosť je zvýšenie množstva vyrobených výrobkov za časovú jednotku pri menšej strate energie a pri menšej únave robotníka.

Spomenutý proces si môžeme ukázať na príklade postupného osvojovania výroby novými pracovníkmi v gumárskom priemysle pri výrobe autopláštv pre osobné automobily. Novoprijatí robotníci sa najprv zoznamujú s výrobou autopláštv. V tomto štádiu robia obyčajne iba pomocné prípravné práce. Potom sa bližšie zoznamujú so zariadením a potrebnými nástrojmi, s ktorými začínajú pracovať zo začiatku za pomoci starších robotníkov, potom pod ich dohľadom a neskôr samostatne. V prvom štádiu robotníci preberajú nahromadené výrobné skúsenosti starších, skúsených robotníkov vo forme odporovania ich pracovných pohybov. V prvých dňoch tohto štádia ich produktivita dosahuje asi 1/3 produktivity práce skúsenejších robotníkov. Postupným zvládnutím nevyhnutných pracovných pohybov sa produktivita práce zvyšuje a dosahuje asi 50 % a po 3—4 mesiacoch až 90 % produktivity skúsených robotníkov. Priemerné po 6 mesiacoch práce dosahujú noví robotníci produktivitu práce skúsenejších robotníkov na tých istých konfekčných strojoch a pri výrobe tých istých typov autopláštv pre osobné automobily. Pri dosiahnutí produktivity skúsených robotníkov sa robotník po skončení smeny cíti menej unavený ako v prvých dňoch práce, hoci vtedy vyrábala o 2/3 menej výrobkov.

Pracovné návyky a zručnosť nie sú iba najjednoduchšími prvkami kvalifikácie, ale aj základom pre vytváranie zložitejších prvkov, ako sú skúsenosti a teoretické vedomosti o výrobe, v ktorých sa už odráža podstata a zákonitosti výroby.

Zovšeobecnením jednotlivých poznatkov pri stálom opakovaní výrobného procesu vytvárajú sa výrobné skúsenosti. K. Marx ukázal, že pracovná sila nie je iba súhrnom fyzických schopností, ale i súhrnom určitých duševných schopností, ktorými človek disponuje v procese výroby. Hovoril, že tak ako v samej prírode hlava a ruky patria tomu istému organizmu, tak sa v pracovnom procese spája duševná a fyzická práca. Nie je možné rozvíjať pracovnú silu bez toho, aby sa tak isto ako fyzické schopnosti človeka súčasne nerozvíjal jeho rozum, spoločenská stránka jeho osobnosti.

Jedným z prvkov kvalifikácie pracovnej sily sú i teoretické vedomosti.

⁶ Pod pracovným návykom chápeme časť pracovnej činnosti robotníka, ktorá sa dosiahla systematickým opakovaním pri rovnakých nemienciach sa podmienkach. Vďaka návyku môže robotník vykonávať určitú rutinovanú prácu i bez plného sústredenia pozornosti.

⁷ Pod pracovnou zručnosťou chápeme vedomú činnosť v meniacich sa pracovných podmienkach, keď je potrebné riešiť určité pracovné úlohy.

Vo forme základov jednotlivých vedných disciplín, ktoré nahromadilo ľudstvo vo výrobnom procese, získava človek teoretické poznatky obyčajne v škole. Škola poskytuje človeku, budúcej pracovnej sile, také vedomosti, ktoré viac-menej zodpovedajú úrovni rozvoja výrobných síl. Pretože výrobné prostriedky sú najprogressívnejšou časťou výrobných síl, škola so svojou formou výučby a výchovy odráža úroveň ich rozvoja.

Škola poskytuje teoretické vedomosti. To znamená, že pomáha rozvíjať prvky duševnej práce. V polytechnickej škole, spätjej s výrobou, rozvíjajú sa aj prvky fyzickej práce, no iba v ohraničenom meradle, v závislosti od školského systému a typu školy. Od počtu rokov školskej výučby a typu školy závisí úroveň teoretických vedomostí a niektorých pracovných návykov. Napríklad stredná odborná chemická škola dáva viac teoretických vedomostí ako odborné učilište chemického smeru, v ktorom zas možno získať viac pracovných návykov. Medzi vedomosťami a určitými fyzickými návykmi je určitá vzájomná súvislosť. Akademik S. G. Strumilin poukazuje na to, že „rok školského vzdelania poskytuje priemerne 2,6 ráz väčší prírastok kvalifikácie ako rok práce v závode“.⁸ Skúsenosti dokazujú, že ľudia s väčšími teoretickými poznatkami si môžu rýchlejšie osvojiť i tie najzložitejšie pracovné návyky než ľudia bez takýchto vedomostí.

Ako je známe, kvantitatívne hromadenie pracovných návykov, zručnosti a získavanie výrobných skúseností prebieha v čase; kvalifikácia robotníka sa zvyšuje v závislosti od dĺžky výrobných praxe. (Pochopiteľne, ak ide o pracovnú činnosť v tom istom povolání, pri vyplňaní obdobných pracovných funkcií.) Akademik S. G. Strumilin píše, že „v kvalifikovaných profesiách, ktoré predpokladajú dlhodobé hromadenie skúseností, každý rok praxe prináša prírastok kvalifikácie“.⁹ Tento proces narastania kvalifikácie neprebíha však po celý život človeka rovnomerne. Hranicou tohto faktora rastu kvalifikácie je vek človeka. Fyziologické schopnosti ľudského organizmu sú obmedzené a po dosiahnutí určitej hranice sa pracovná schopnosť znižuje. So znížením práceschopnosti znižuje sa postupne aj schopnosť využívania kvalifikácie. Neprejavuje sa to u všetkých fyzických i duševných prvkov kvalifikácie súčasne, ale postupne v závislosti od druhu práce (fyzickej a duševnej), povolania a špecializácie. Tak sa v dôsledku ubúdania fyzických síl znižuje zručnosť pracovníka, pričom sa jeho výrobné skúsenosti môžu určitý čas ešte zväčšovať.

Kvalifikácia pracovnej sily je súhrn a jednota všetkých prvkov kvalifikácie, teda pracovných návykov prechádzajúcich v zručnosť, výrobných skúseností i teoretických vedomostí.

V ekonomickej literatúre skúma väčšina autorov prvky kvalifikácie pracovnej sily podľa zložitosti, presnosti a zodpovednosti vykonávanej práce, podľa toho, ako sa tieto prvky historicky rozvíjali v pracovnom procese a ako sa prejavovali pri stanovení odmeny za kvalifikovanú prácu.

⁸ S. G. Strumilin, *Problemy ekonomiki truda*, Moskva 1957, 155.

⁹ S. G. Strumilin, *Problemy ekonomiki truda*, Moskva 1957, 116.

Podľa zložitosti, presnosti a zodpovednosti práce rozoznáva sa práca veľmi jednoduchá, jednoduchá, stredná, zložitá, veľmi zložitá. Tieto faktory určenia úrovne kvalifikácie práce berú sa do úvahy pri určovaní tried v tarifno-kvalifikačných katalógoch práce. Takým spôsobom stupeň zložitosti, presnosti a zodpovednosti práce vyjadruje stupeň kvalifikácie pracovnej sily. Niektorí autori pokladajú za faktor kvalifikácie aj namáhavosť práce, s čím však nemožno súhlasiť. Obyčajne býva najjednoduchšia práca najnamáhavejšou. To však neoprávňuje na to, aby sa pokladala za kvalifikovanú prácu, ak ide v skutočnosti iba o prácu jednoduchú. Výška odmeny za prácu nemôže určiť skutočnú úroveň kvalifikácie.

Väčšina ekonómov považuje za hlavné faktory získania kvalifikácie dĺžku všeobecného a odborného vzdelania, učňovskej doby a samostatnej konkrétnej práce. Niektorí autori považujú aj pohlavie, vek, talent i niektoré psychické vlastnosti za faktory kvalifikácie. S týmto názorom nemožno súhlasiť, hoci tieto momenty vo väčšej alebo menšej miere vplyvajú na úroveň kvalifikácie.

Pohlavie a vek sú fyziologické faktory pracovnej sily a určujú jej spôsobilosť na prácu. Rozdiely v pohlaví nemôžu byť meradlom úrovne kvalifikácie. Socialistická spoločnosť odstránila všetky prekážky a predsudky, ktoré kedysi prekážali žene vykonávať mnohé povolania vyžadujúce vysokú kvalifikáciu.

Podľa veku človeka možno približne určiť jeho pracovnú schopnosť, ale na základe fyziologických schopností nie je možné určiť úroveň jeho kvalifikácie. Všeobecne možno povedať, že mladý robotník nemá výrobné skúsenosti, ale na druhej strane majú mladí robotníci obyčajne vyššie vzdelanie ako starší robotníci.

Talent je faktor určujúci psychickú stránku pracovnej sily i jej schopnosti na určitú prácu. Tento faktor vyžaduje dôkladnejší výskum z hľadiska psychológie a pedagogiky. V politickej ekonomii vznikajú ťažkosti pri skúmaní pôsobenia tohto faktora na úroveň kvalifikácie pracovnej sily. Akademik S. G. Strumilin pri skúmaní vzťahov talentu a kvalifikácie dospel k záveru, že i „talent je v určitom zmysle veličina premenlivá, schopná rozvíjať sa“.¹⁰ Bezpochyby človek s nadaním pre určité povolanie a pracujúci v tomto povolaní rozvíja svoje pracovné schopnosti rýchlejšie než človek bez tohto nadania. Iba tým možno objasniť rôzne výsledky práce rôznych ľudí, ktorí pracujú za rovnakých pracovných podmienok a majú rovnakú prípravu (vzdelanie i prax). Talent môže vplyvať na urýchlenie rastu úrovne kvalifikácie, no nemožno ho pokladať za faktor kvalifikácie. Nadaný človek rýchle chápe nuansy práce, ale na druhej strane správne metodologické objasnenie týchto nuansí robotníkovi bez osobitného talentu umožňuje dosiahnuť také isté výsledky v práci. To isté zrejme platí aj o ďalších psychických vlastnostiach.

Z toho, čo sme uviedli, možno vyvodzovať, že kvalifikáciu pracovnej

¹⁰ S. G. Strumilin, *Problemy ekonomiki truda*, Moskva 1957, 128.

sily charakterizuje súhrn vedomostí a výrobných skúseností, ktoré sú potrebné pre zabezpečenie pracovného procesu.

V procese deľby práce vzniká proces vyčleňovania veľkých skupín povolání a špecializácií. Povoláním (profesiou) rozumieme súhrn určitých pracovných funkcií, získaných školskou alebo mimoškolskou prípravou, ktoré sú potrebné na vykonávanie určitých pracovných úkonov, ako sa historicky vyvinuli v procese rozvoja strojovej veľkovýroby. Týmito pracovnými návykmi a vedomosťami obyčajne disponuje jedna osoba a majú aj spoločné pomenovanie, napríklad brusič, zámočník, stolár. Na základe ďalšieho rozvoja výrobných síl sa v dôsledku deľby práce delia pracovné funkcie v rámci tej istej profesie (povolania) a vyčleňujú sa rôzne špecializácie, ako napríklad brusič naguľato, brusič naplocho. Špecializáciou chápeme súhrn pracovných návykov, ktorý plne nevyčerpáva všetky pracovné funkcie danej profesie, ale iba určitú časť v rámci celej profesie a býva podľa nej pomenovaný.

Profesia je charakterizovaná relatívne širšou pracovnou činnosťou človeka v rámci deľby práce medzi odvetviami spoločenskej výroby. Naproti tomu špecializácia je užšie ohraničenie pracovnej činnosti v rámci povolania, preto si vyžaduje menej, zato však hlbšie pracovné návyky a znalosti.

Deľbu práce na profesie a špecializácie treba chápať ako špecializáciu pracovnej sily v spoločenskej výrobe i v rámci jednotlivých výrobných odvetví a vnútri jednotlivého závodu, ako o tom hovorí F. Engels: „Základnou formou všetkej doterajšej výroby je deľba práce — na jednej strane v rámci spoločnosti, na druhej strane v rámci každého jednotlivého výrobného podniku.“¹¹

Materiálnou základňou a určujúcou podmienkou rozdelenia práce na profesie a špecializácie je rozvoj a diferenciacia výrobných prostriedkov a ich organizácia v pracovnom procese. V historickom procese výroby staré profesie odumierajú, ich miesto zaujímajú špecializácie, ktoré sa menia na profesie, v ktorých zase vznikajú nové špecializácie. S rozvojom výrobných síl sa profesie a špecializácie menia a mení sa aj ich obsah. Taká je dialektika vzniku a rozvoja profesií. Určitej úrovni technického pokroku a úrovni rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov zodpovedá úroveň deľby práce medzi rôznymi profesiami a špecializáciami s určitým obsahom konkrétnych pracovných funkcií.

Pracovný proces v remeselnej výrobe zahŕňa výrobu celého produktu jedným remeselníkom. Základom profesie tu bol ručný nástroj a od robotníka sa vyžadovali hlavne návyky fyzickej práce, pretože pomocou nástroja bezprostredne opracúval pracovný predmet. Požadovala sa od neho zručnosť, schopnosť regulovať vlastnú fyzickú silu a viesť nástroj rukami pri pôsobení na pracovný predmet tak, aby sa získali úžitkové hodnoty. Ovládanie nástroja a miera zručnosti tvorila základ kvalifikácie

¹¹ F. Engels, *Anti-Dühring*, Bratislava 1954, 239.

ručne pracujúceho robotníka. Kvalifikácia sa vytvárala čisto empiricky ako výsledok praxe a vyžadovala si často iba minimálnu teoretickú prípravu.

Delba práce v manufaktúre sa postupne rozvíja od remeselnej univerzálnosti k úzkej špecializácii. Základom špecializácie robotníkov je diferenciácia pracovných nástrojov. „Manufaktúrne obdobie,“ hovorí Marx, „zjednodušuje, zlepšuje a rozmnožuje pracovné nástroje tým, že ich prispôbuje výlučným špeciálnym funkciám čiastkových robotníkov.“¹²

Rozvoj týchto jednoduchých nástrojov je materiálnym predpokladom strojovej výroby, pri ktorej z nástrojov ľudského organizmu vznikajú nástroje mechanizmu. Špecializácia pracovnej sily a jej pracovných funkcií ako aj obsah práce sú späté s obsluhou určitého stroja. Spolu s pracovným nástrojom prechádza z robotníka na stroj aj virtuozita v jeho ovládaní, ako hovorí Marx v *Kapitáli*.

Základom profesie stáva sa stroj, znalosti potrebné na obsluhu tohto stroja, znalosti spojené s jeho zoradením a riadením tak, aby sa zabezpečila jeho presná a bezporuchová činnosť. To už vyžaduje okrem určitých pracovných návykov aj určité technické znalosti o mechanizme stroja a jeho činnosti.

Spočiatku sa mechanizujú iba niektoré technologické operácie. Stroj je na tomto štádiu technického pokroku dost univerzálny a robotník obsluhujúci tento stroj je tiež univerzálny. Sám musí vyrábať celý produkt, prípadne určitú jeho súčiastku. Obsah jeho pracovných funkcií je široký a názov tejto profesie obyčajne súvisí s pomenovaním univerzálneho stroja, ako napríklad sústružník, frézár, vŕtač atď.

Proces zväčšovania podielu veľkosériovej a hromadnej výroby, ktorý prebieha ruka v ruke s technickým pokrokom, je charakterizovaný používaním jednoúčelových strojov a pásovej organizácie výroby. Rozdelenie práce tu spočíva v rozdelení pracovného procesu na čo najjednoduchšie pracovné operácie. Zaučený robotník, tzv. operátor, už nevyrába celý produkt, ale obsluhuje nástroj, resp. stroj a vykonáva stále tú istú pracovnú operáciu.

Najväčšie je rozdrobenie pracovných funkcií v systéme pásovej organizácie výroby. Celý technologický proces je rozdelený na najjednoduchšie pracovné pohyby, ktoré trvajú často iba niekoľko sekúnd, vykonáva ich obyčajne jeden robotník.

Obsah pracovných funkcií operátorov jednoúčelových strojov obyčajne pozostáva iba z niekoľkých pracovných návykov a iba z elementárnych znalostí mechanizmu určitého stroja. Funkcia údržby, opravy a zoradovania týchto strojov sa spravidla oddeľuje od funkcií ich obsluhy. V podmienkach čiastočnej mechanizácie vyčleňujú sa tri široké skupiny profesií. Sú to: operátori s úzkym obsahom pracovných funkcií a s nízkou úrovňou kvalifikácie, zoradovači s širším obsahom pracovných funkcií

¹² K. Marx, *Kapitál I*, Bratislava 1955, 369.

a s vyššou úrovňou kvalifikácie a opravári s najširším obsahom pracovných funkcií a s najvyššou úrovňou kvalifikácie.

Rozvoj techniky prináša so sebou ďalšiu mechanizáciu pracovných funkcií. Operátor môže obsluhovať viac jednonúčelových strojov, na ktorých obyčajne vykonáva rôzne pracovné operácie, čo mu dáva možnosť rozvíjať si kvalifikáciu. Z operátora jedného stroja stáva sa operátor niekoľkých strojov. Podľa obsahu pracovných funkcií ide už o novú profesiu s vyššou úrovňou kvalifikácie, hoci s rovnakým názvom povolania.

Komplexná mechanizácia a hlavne automatizácia ponecháva robotníkom už iba určité pracovné funkcie spojené so zoradením strojov, dozorom nad prácou strojov a odstránením chýb mechanizmov. Zložitosť techniky týchto strojov — agregátov vyžaduje od obsluhujúcich robotníkov vysoké profesionálne majstrovstvo, obyčajne so značnými technickými vedomosťami z mechaniky, elektroniky, hydromechaniky atď. Pracovník musí poznať celú technológiu pracovného procesu. Vyžaduje to už vysokú úroveň kvalifikácie, široký profesionálny profil.

S kvalitatívnymi zmenami v obsahu jednotlivých profesií vznikajú súčasne aj zmeny v kvantitatívnom pomere medzi jednotlivými profesionálnymi skupinami robotníkov (operátori, zoraďovači, opravári). V závislosti od technického pokroku rastú skupiny robotníkov so širokým profesionálnym profilom a vysokou úrovňou kvalifikácie. Vidieť to z prehľadu profesionálnej štruktúry robotníkov obsluhujúcich automatické zariadenie v porovnaní s robotníkmi obsluhujúcimi poloautomaty v závodoch sverdlovského sovnarchozu (tab. 1).¹³

Tabuľka 1

Profesie	Druh obrábacieho stroja	
	automat	poloautomat
Operátori	55,0	66,5
Zoraďovači	29,6	16,4
Opravári	13,8	9,2
Pomocní robotníci	1,6	7,9
Spolu	100,0	100,0

Podiel zoraďovačov a opravárov, teda profesií širokého profilu, zvýšil sa v spojitosti s vyššou technikou z 25,6 % na 43,4 % z celkového počtu robotníkov.

Na rozvoj kvalifikácie veľmi vplýva technická úroveň používaného zariadenia a technológia výroby. Technický pokrok je materiálnou základňou pre použitie kvalifikovanej práce vo väčšom meradle a rastu celkovej úrovne kvalifikácie robotníkov.

Technicky zložité a dokonalé výrobné prostriedky môžu uvádzať do

¹³ Bjuleten naučnoj informácii Trud i zarabotnaja plata 5, 1961, 11.

činnosti iba ľudia s takou úrovňou kvalifikácie, ktorá zodpovedá úrovni výrobných prostriedkov. F. Engels hovoril, že „treba tiež primerane rozvinúť schopnosti ľudí, ktorí tieto prostriedky uvádzajú do pohybu“.¹⁴ Miera tohto vzájomného súladu závisí od výrobných vzťahov daného spoločenského poriadku a delby i organizácie práce vo výrobnom procese.

V podmienkach kapitalizmu je zavedenie a využitie novej techniky podriadené základnému ekonomickému zákonu tejto spoločenskej formácie, teda zákonu nadhodnoty. Kapitalisti sú zainteresovaní iba na takých zmenách pracovného procesu, ktoré im pomáhajú zväčšiť zisk. Zavádzajú automatizáciu nie preto, aby uľahčili prácu robotníkom a urobili ju kultúrnejšou, ale hlavne z konkurenčných dôvodov, v záujme dosiahnutia mimoriadnych ziskov a zníženia mzdových nákladov. Prejavuje sa to plne v sociálno-ekonomických následkoch technického pokroku.

Automatizácia si aj v podmienkach kapitalistickej výroby objektívne vyžaduje rast priemernej kvalifikácie robotníkov, čo je podmienené prechodom od úzko špecializovaných profesií k profesiám širokého technického profilu. Proces automatizácie je však sprevádzaný takými javmi, ako je rast chronickej nezamestnanosti, dequalifikácia pracovnej sily, strata zamestnania atď.

Tak napríklad v publikácii vydanéj americkou robotníckou bádateľskou asociáciou sa hovorí o následkoch automatizácie: „Ďalšie zmeny v oblasti automatizácie, ktoré nastali za niekoľko posledných rokov, viedli k prevodu kvalifikovaných robotníkov na horšie odmeňované práce a iba malá časť kvalifikovaných robotníkov prešla na vyššie odmeňovanú prácu... Automatizácia a s ňou spojená mechanizácia vedú vcelku k zníženiu počtu výrobných robotníkov... Za obdobie od začiatku roku 1953 do začiatku roku 1960 sa počet výrobných robotníkov zmenšil o 1,5 mil., počet robotníckych miest na železničiach klesol o 400 000, v baniach o 200 000.“¹⁵ To všetko spôsobuje, že sa stráca potencionálna kvalifikácia robotníkov a strácajú sa najmä veľké výrobné skúsenosti vekove starších robotníkov, vyradených novou technikou z výrobného procesu.

Socialistické výrobné vzťahy vytvárajú predpoklady, aby sa dosiahol súlad medzi technickou úrovňou výrobných prostriedkov a úrovňou kvalifikácie pracovnej sily. Všetkým pracujúcim sa otvárajú a rozširujú možnosti rozvíjať schopnosti, talent a tvorivú prácu. Úroveň kvalifikácie sa zvyšuje plánovite v súlade s technickým pokrokom. Pochopiteľne, je to proces zložitý, spojený s určitými ťažkosťami i niektorými protirečeniami, zvlášť v počiatočných etapách výstavby materiálno-technickej základne socializmu.

Závislosť medzi technickou úrovňou výrobných prostriedkov a úrovňou kvalifikácie pracovnej sily sa najzreteľnejšie prejavuje v podmienkach socializmu. To potvrdzujú početné fakty a údaje o vývine kvalifikácie

¹⁴ F. Engels, *Principy komunizmu, Spisy K. Marxa a F. Engelsa 4*, Praha 1958, 340.

¹⁵ Kniha faktov o trude v SŠA (1959—1960), N° 270, 27 septembra 1961 g. str. 54 KL.

robotníkov v priemysle kapitalistických a socialistických štátov, konkrétne v USA a v SSSR (tab. 2).¹⁶

Tabuľka 2

(v %)

SSSR					USA				
Kategória robotníkov	r o k y				Kategória robotníkov	r o k y			
	1925	1927	1950	1959		1900	1940	1950	1959
Kvalifikovaní a vysoko kvalifikovaní	18,5	40,5	49,6	51,7	Kvalifikovaní robotníci a majstri	29,4	31,3	34,8	35,5
Málo kvalifikovaní	41,3	34,1	47,9	46,4	Polo-kvalifikovaní	33,3	49,8	49,8	49,1
Nekvalifikovaní	40,2	25,4	2,5	1,9	Nekvalifikovaní	37,3	18,9	15,4	15,4

Tabuľka 2 potvrdzuje všeobecnú zákonitosť zmien úrovne kvalifikácie robotníkov. S rozvojom výrobnnej techniky rastie aj kvalifikácia. V kapitalistických podmienkach si táto zákonitosť preráža cestu živelne, čo sa prejavuje v pomalom zvyšovaní kvalifikácie. Za 60 rokov sa podiel kvalifikovaných robotníkov a majstrov v priemysle USA zväčšil iba o 6,1 % a táto skupina tvorí len asi 1/3 všetkých robotníkov. V priemysle SSSR sa za 35 rokov zvýšil podiel kvalifikovaných a vysoko kvalifikovaných robotníkov o 33,2 % a táto skupina tvorí viac ako polovicu všetkých robotníkov. Skupina nekvalifikovaných robotníkov v priemysle SSSR za toto obdobie skoro zanikla.

V dôsledku zavádzania nového, dokonalejšieho zariadenia a novej technológie zväčšuje sa podiel robotníkov s vysokou kvalifikáciou a znižuje sa podiel málo kvalifikovaných a nekvalifikovaných robotníkov. Tento proces prebieha vo všetkých odvetviach priemyslu. Ukážeme si to na niektorých konkrétnych materiáloch strojárskoho a chemického priemyslu ČSSR.

V závodoch Ministerstva ťažkého strojárstva v ČSSR bola v priebehu druhej päťročnice modernizovaná a obnovená viac ako štvrtina všetkého strojového parku. Počet výrobných liniek pozostávajúcich z jednorúčových a univerzálnych strojov, tváriacich liniek a montážnych liniek stúpol skoro 2,3 násobne; pritom počet montážnych liniek s mechanizovaným a automatizovaným posuvom vzrástol dvojnásobne. Celkové náklady na technický rozvoj dosiahli za päťročnicu viac ako 2,8 mld. korún. V dôsledku týchto obrovských investícií sa priemerný vek strojov za päťročnicu znížil o 2,42 roku. Zavedenie novej techniky zmenilo podiel strojových

¹⁶ G. Zelenko, *Profesionaľno-techničeskoje obrazovanie v period stroitelstva komunizma*. *Ekonomičeskaja gazeta* 12, 1961, 28.

a ručných prác roku 1960 v porovnaní s rokom 1956 o 4,2 % v prospech strojových prác. V druhej päťročnici — pri raste počtu robotníkov o 22 % — zvýšila sa vybavenosť jedného robotníka strojovými základnými fondmi zhruba o 19 %. Spotreba elektrickej energie v prepočte na jedného robotníka stúpila o 32 %.¹⁷ Všetky tieto zmeny sa prejavili na zvýšení podielu kvalifikovanej práce. V strojárstve ČSSR je tento proces charakterizovaný údajmi v tabuľke 3.¹⁸

Tabuľka 3

Podiel odpracovaných hodín v jednotlivých triedach katalógu práce v strojárstve ČSSR (v %)

Rok	Celkom	Z toho v triede katalógu práce								Priemerná trieda
		1	2	3	4	5	6	7	8	
1956	100	0,2	6,8	18,1	27,3	24,5	15,8	6,2	1,1	4,47
1957	100	0,2	6,6	17,4	27,7	25,0	16,1	6,1	0,9	4,48
1958	100	0,2	6,7	17,7	26,9	24,5	16,5	6,4	1,2	4,50
1959	100	0,2	6,4	17,1	26,7	24,6	17,2	6,5	1,3	4,53

Z tabuľky 3 vidieť, že za uvedené 4 roky, ktoré sa vyznačovali zvýšením technickej úrovne výroby, podiel nekvalifikovanej a málo kvalifikovanej práce v strojárstve sa znížil z 52,4 % na 50,4 %, usudzujúc podľa jej zaradenia v príslušných triedach katalógu práce (trieda 1—4). Podiel kvalifikovanej práce (trieda 5—6) sa zvýšil zo 40,3 % na 41,8 % a podiel vysoko kvalifikovanej práce (trieda 7—8) vzrástol zo 7,3 % na 7,8 %.

Oveľa zreteľnejšie a konkrétnejšie sa táto tendencia prejavuje pri rozboře údajov v jednotlivých závodoch, najmä ak sa v nich komplexne používa nová technika alebo ak začína pracovať nový závod vybavený novou technikou. Môžeme to ukázať na príklade krakovacieho procesu v starom a novom závode Slovnaft v Bratislave. V novom závode vo Vlčom Hrdle sa tento proces vykonáva na najpokrokovejšom zariadení. Vyžaduje to robotníkov s vyššou úrovňou kvalifikácie v novom cechu, ako to vidieť z tabuľky 4.

Táto zmena v úrovni kvalifikácie je v skutočnosti oveľa vyššia, než sa to prejavuje v raste priemernej kvalifikačnej triedy zo 6,58 na 6,85, pretože robotníci na starom kraku boli zatriedení na základe starého katalógu práce, v ktorom sa pri zaradení do vyššej triedy brala do úvahy

¹⁷ Údaje zozbierané autorom na Ministerstve ťažkého strojárstva.

¹⁸ Údaje bolo možné sledovať iba do roku 1959, pretože zavedením novej organizácie miezd vznikli podstatné zmeny v zaradení robotníkov do tried technicko-kvalifikačného katalógu. V tabuľke 3 sú použité výsledky ročných hlásení za mesiac máj. Uvedené údaje v tabuľke nemožno považovať za absolútne správne, pretože sa pri určovaní tried v starom katalógu práce brala do úvahy i namáhavosť práce; niekedy bola úroveň kvalifikácie pri tej istej triede fakticky vyššia; v niektorých prípadoch sa triedy „zvyšovali umele“ pre regulovanie mzdy. No odhliadnuc od týchto nedostatkov, možno na základe údajov v tarifných triedach dôjsť k základným záverom o zmene kvalifikačnej úrovne robotníkov.

Tabuľka 4

	Trieda technicko-kvalifikačného katalógu				Priemerná trieda
	5	6	7	8	
Podiel robotníkov na starom kraku	—	83,33	8,33	8,33	6,58
Podiel robotníkov na novom kraku*	12,10	63,70	12,10	12,10	6,85

* V novom závode sa uskutočňujú dva procesy — krakovanie a rafinácia. Robotníkov z rafinácie sme nevzali do úvahy pri uvedenom porovnávaní.

aj namáhavosť práce. V novom tarifno-kvalifikačnom katalógu sa namáhavosť práce v triede neodráža. Tým je vysvetlené i to, že 12,1 % robotníkov je zaradených do 5. triedy tarifno-kvalifikačného katalógu v novej prevádzke.

Pritom je absolútny počet robotníkov na novom termálnom kraku o 30 % menší ako v starom závode a kapacita za 24 hodín je viac ako päťkrát väčšia. Produktivita práce na jedného robotníka vzrástla osemnásobne. Zmenil sa obsah práce, zvýšila sa kvalifikácia, robotníci obsluhujú zložité meracie prístroje, kontrolujú celý technologický proces a hydraulické mechanizmy. Celý výrobný proces sa riadi od pultov. Namiesto ručného regulovania teploty používajú sa automatické termostaty a iné regulačné a meracie prístroje. Zlepšili sa aj pracovné podmienky: ťažkú prácu koksovárov pri vyberaní naftového koksu pomocou elektrických rumpálov a zbíjačiek pri teplote 60 °C vykonáva nová hydraulická aparátúra. Prúd vody pod tlakom 80—90 atmosfér vyplaví všetok koks priamo do žeriavového koša; koks sa nakladá do vagónov pomocou žeriavov namiesto niekdajších dopravných pásov. Ťažká ručná práca bola zamenená komplexom strojov, ktoré riadi človek.

Uvedený príklad názorne ukazuje, ako technický pokrok vplýva na zvýšenie kvalifikácie. Technická zložitosť technického zariadenia a tomu zodpovedajúcich technologických procesov znižuje podiel fyzickej práce a zvyšuje podiel duševnej práce vo výrobnej činnosti robotníkov, ktorí uvádzajú tieto zariadenia do pohybu. Mení sa vzťah medzi obsahom práce a kvalifikáciou pracovnej sily. Obsluha zložitých strojov si vyžaduje relatívne viac technických vedomostí. To sa odzrkadlilo v zmene prípravy kvalifikovaných robotníkov. V Československu bol v období 1918—1945 vzťah medzi časom určeným na teoretickú prípravu a časom venovaným praktickému výcviku 1:10; v období 1947—1950 sa tento vzťah zmenil na 1:3,2 a v období 1950—1960 (pri trojročnej učňovskej dobe) na 1:2; podľa perspektívnych plánov sa tento pomer má zmeniť na 1:1,6.

V súčasnosti sa materiálnou základňou povolania stáva čoraz zložitejší stroj, ktorý vyžaduje už nielen remeselné návyky ručnej práce, ale rela-

tívne oveľa viac technických vedomostí. Preto sa principiálne mení kvalifikácia dnešného robotníka, obsluhujúceho zložité stroje a mechanizmy, ktoré zamenili jednoduchú ručnú prácu. Dnešný robotník, obsluhujúci moderné strojové zariadenie, musí vedome riadiť a kontrolovať celý výrobný proces, na základe systému zložitých mechanizmov, ktoré musí vedieť zoradovať a udržiavať v primeranom stave. To nevyhnutne vyžaduje takú technickú prípravu robotníka, aby zhruba poznal konštrukciu stroja a princíp jeho činnosti.

Vznikajú nové povolania, hoci si mnohé nové profesie nezriedka zachovávajú predchádzajúci názov. No kvalitatívne sa odlišujú od starých svojím obsahom. Mnohé staré profesie postupne odumierajú: tak vplyvom technického pokroku zaniká profesia nitovačov, ktorých zamieňajú zvárači. Aj v tejto profesii sa vplyvom technického pokroku vyvinuli ďalšie špecializácie — od jednoduchého zvarovania železných dielcov, konštrukcií až po vysoko náročnú špecializáciu zváračov vysokotlakových kotlov a potrubí. Automatizáciou vznikajú kvalitatívne zmeny v obsahu profesie zvárača. Zvárač, ktorý obsluhuje technicky zložitejší automatický zvárací prístroj s niekoľkonásobne väčším výkonom, než má tradičný zvárací prístroj, potrebuje oveľa viac teoretických technických vedomostí.

Napríklad v podniku Potrubí, závod Kralupy nad Vltavou — Lebeč, ručné zvarovanie vystriedalo zvarovanie za pomoci automatu SUE 2000. Je to plne automatizovaný zvarovací agregát, ktorý zvyšuje produktivitu práce o 50 %. Požiadavky na kvalifikáciu robotníkov obsluhujúcich agregát sa zvýšili: robotníci musia poznať základy elektromechaniky, technológiu zvarovania pod tavidlami, vlastnosti materiálov, konštrukciu mechanizmov agregátu a vedieť odstrániť poruchy vyskytujúce sa pri bežnej práci; musia vedieť prepočítať elektrické hodnoty podľa druhu a kvality materiálu. Obdobne sa zvýšili požiadavky na kvalifikáciu opravára elektromechanika o špeciálne znalosti elektroniky.

Nová technika si vyžaduje nielen vyššiu úroveň kvalifikácie obsluhujúceho personálu v určitej profesii, ale i niektoré znalosti z iných povolaní. Aby bolo možné lepšie zabezpečiť bezporuchovosť zariadení a rytmičnosť práce automatizovanej výroby, je nevyhnutné, aby robotníci obsluhujúci toto automatické zariadenie mali znalosti napríklad zámočníka a elektromontéra. Uvedieme jeden z charakteristických príkladov, potvrdzujúci túto požiadavku zložitej pokrokovej techniky. Zavedením automatickej linky na liatie akumulátorových dosiek v Pražskej akumulátorke sa odstránila ťažká, namáhavá práca v zdraví škodlivom prostredí. Zároveň sa ušetrilo 8 ľudí a produktivita práce sa zvýšila pätnásobne pri zlepšení kvality výrobku a úspore materiálu. Požiadavky na znalosti a zručnosť zlievača obsluhujúceho automat sa zvýšili a zvýšila sa aj úroveň jeho kvalifikácie. Zlievač obsluhujúci automat musí mať okrem znalostí zlievača 6. triedy tarifno-kvalifikačného katalógu znalosti profesie zámočníka.

Efektívna obsluha novej techniky si často vyžaduje robotníkov s vyššou úrovňou kvalifikácie, ovládajúcich dve až tri profesie. Objektívne si to

vyžaduje aj nová organizácia práce, ako napríklad komplexné čaty, v ktorých je práca organizovaná na základe znalostí a osvojenia si súbežných profesií. Umožňuje to efektívne využiť zariadenie a pracovný čas, čím sa podstatne zvyšuje spoločenská produktivita práce. Za posledné roky sa ovládanie niekoľkých profesií jedným robotníkom značne rozšírilo. O tom svedčia údaje o získaní druhej profesie v závodných školách práce v závodoch Ministerstva ťažkého strojárstva ČSSR (pozri tab. 5).

Tabuľka 5

	1956	1957	1958	1959	1960	1961	Spolu
Počet robotníkov vyučených druhej profesii	1556	2731	2342	2429	3850	4489	17397
Index rastu robotníkov vyučených druhej profesii	100	174	150	154	242	282	—
Index rastu robotníkov pracujúcich v závodoch Ministerstva ťažkého strojárstva	100	104	107	112	118	chýbajú údaje	

Za 6 rokov získalo v závodoch Ministerstva ťažkého strojárstva druhú profesiu viac ako 17 000 robotníkov. Ako vidieť z tabuľky 5, počet robotníkov s dvoma profesiami sa za 5 rokov zväčšil dvojnásobne v porovnaní s rastom zamestnaných robotníkov. Ide prevažne o profesie kooperujúce; napríklad zámočník opravár strojového zariadenia získava ďalšiu profesiu elektrikára opravára alebo zvarača, sústružník profesiu frézára a pod. Spravidla nejde o plný rozsah profesie, no aj tak sa takýmto rozšírením vedomostí a znalostí zvýši celková úroveň kvalifikácie robotníkov.

Technický pokrok spôsobuje nielen kvalitatívne zmeny v obsahu práce, ktoré si potom vyžadujú vysoko kvalifikovaných robotníkov širokého profesionálneho profilu, ale i kvantitatívne zmeny v preskupeniach jednotlivých kategórií robotníkov. Keď K. Marx analyzoval deľbu práce vnútri závodu vybaveného strojovou technikou, ukázal, že deľba sa týka rozmiestenia robotníkov obsluhujúcich tieto stroje a všetkých robotníkov rozmiestnených po oddeleniach celého závodu, spojených medzi sebou jednoduchou kooperáciou. Na základe podstatných rozdielov medzi jednotlivými skupinami robotníkov možno ich rozdeliť na tri veľké kategórie. Do prvej kategórie patria robotníci bezprostredne obsluhujúci pracovné stroje, napríklad operátori; do druhej kategórie pomocní robotníci, ktorí vykonávajú rôzne pomocné práce, ako prísun surovín, odsun hotových výrobkov a pod.; do tretej kategórie patria robotníci, ktorí dozerajú na všetky stroje a zabezpečujú ich opravu. Sú to napríklad zoraďovači a opravári.

Proces mechanizácie a automatizácie spôsobuje kvantitatívne zmenšenie prvej a druhej kategórie a relatívne zväčšenie tretej kategórie robotníkov. Nakoľko tretia kategória predstavuje robotníkov s najvyššou úrovňou kvalifikácie, charakterizuje jej relatívny rast v celkovom počte robotníkov aj rast úrovne kvalifikácie robotníkov v celku. Tento proces obzvlášť dobre vidieť pri porovnaní štruktúry robotníkov v automatizovaných a neautomatizovaných cechoch v tabuľke 6.¹⁹

Tabuľka 6

Zmeny v kategóriách robotníkov v dôsledku automatizácie
v Iubereckom závode na výrobu poľnohospodárskych strojov
v SSSR

	Podiel v %	
	v neautomatizovanej výrobe	na automatických linkách
Všetci robotníci	100,0	100,0
z toho:		
I. kategórie	82,0	25,0
II. kategórie	6,0	4,0
III. kategórie	12,0	71,0

V neautomatizovanej výrobe prevláda prvá kategória (82 %) robotníkov operátorov. Sú to vo väčšine prípadov menej kvalifikovaní robotníci, ktorým stačí pomerne krátke obdobie zaučenia. V automatizovanej výrobe sa táto kategória robotníkov znížila na 25 %. Taktiež druhá kategória sa zo 6 % znížila na 4 %. Automatizovaná výroba so svojim zložitým systémom strojov potrebuje šesťnásobok vysoko kvalifikovaných robotníkov tretej kategórie, hlavne zoraďovačov. Okrem toho sa spravidla v dôsledku zmien v obsahu práce zvyšuje pri obsluhu pokrokovej techniky aj úroveň kvalifikácie robotníkov jednotlivých profesií v týchto kategóriách. Úroveň kvalifikácie týchto robotníkov sa zvyšuje v závislosti od zložitosti zariadenia, ktorá rastie priamo úmerne s rastom automatizácie.

*

Ukázali sme, ako technický pokrok a najmä automatizácia menia obsah práce, kvalifikačnú úroveň a profesionálnu štruktúru robotníkov. Vyššia úroveň kvalifikácie robotníkov súčasne vplyva na zdokonalenie výrobných prostriedkov, technologických procesov, organizácie práce a výroby. Výrazom tohto mnohostranného vplyvu je aj široko rozvinuté hnutie vynálezcov a zlepšovateľov. Rast počtu robotníkov — vynálezcov a zlepšovateľov, rast počtu podaných návrhov, čoraz väčšia cieľavedomosť, vyššia úroveň a efektívnosť týchto návrhov, to všetko presvedčivo hovorí o ne-

¹⁹ Socialističeskij trud 5, 1959, 29.

pretržitom raste teoretických a praktických znalostí robotníkov. Rozvoj hnutia zlepšovateľov a vynálezcov je zasa svedectvom rastu úrovne kvalifikácie robotníkov. Pre ilustráciu uvádzame príklad z Chemických závodov J. Dimitrova v Bratislave (tab. 7).

Tabuľka 7

Dynamika počtu robotníkov a nimi predložených a zavedených zlepšovacích návrhov v Chemických závodoch Juraja Dimitrova v Bratislave

	1950	1956	1957	1958	1959	1960
Index rastu zavedených zlepšovacích návrhov predložených robotníkmi	100	308	340	380	620	1000
Index počtu zamestnaných robotníkov	100	144	144	144	149	157

Z tabuľky 7 vidno, že za 10 rokov sa počet robotníkov v závode zvýšil o niečo viac ako o polovicu a počet zavedených zlepšovacích návrhov robotníkov sa zväčšil desaťnásobne. Je to bezpochyby výsledok zvýšenia kvalifikácie a kultúrno-technickej vyspelosti robotníkov. Za 5 rokov (1956—1960) si iba v závodnej škole práce tohto závodu zvýšilo úroveň kvalifikácie 260 robotníkov, ktorí zložili kvalifikačné skúšky pre zvýšenie tarifnej triedy. Za to isté obdobie si v rôznych kurzoch závodnej školy práce rozšírilo svoje teoretické a technické znalosti 4550 robotníkov.

Rozbor kvalifikačnej úrovne zlepšovateľov v Gumárskych závodoch 1. mája, závod Matador v Bratislave ukazuje, že čím vyššie sú technické vedomosti a praktické skúsenosti, tým sa robotníci môžu vo väčšej miere a efektívnejšie podieľať na zdokonalení výrobného procesu (tabuľka 8).

Z celkového počtu robotníkov je 10,3 % zaradených v 7. triede tarifno-kvalifikačného katalógu a z celkového počtu robotníkov zlepšovateľov je ich v tejto triede zaradených 38,9 %. Väčšina robotníkov (62 %) je zaradená v 5. a 6. triede. Prevažná väčšina zlepšovateľov (75,3 %) je zaradená v 6. a 7. triede. V priemere je úroveň robotníkov zlepšovateľov o triedu vyššia ako úroveň všetkých robotníkov. Analogický jav vidíme v jednotlivých cechoch a oddeleniach závodu. Najvyššia úroveň kvalifikácie robotníkov je v oddelení hlavného mechanika. Vedomosti a technické znalosti opravárov, zámočníkov a sústružníkov pracujúcich v tomto oddelení sú širšie ako v iných oddeleniach a cechoch. Svedčí o tom počet robotníkov zlepšovateľov v oddelení hlavného mechanika. Celkový počet robotníkov tohto oddelenia tvorí iba 10,2 % z celkového počtu všetkých robotníkov pracujúcich v závode, no 40 % z celkového počtu zlepšovateľov v závode.

Robotníci s vyššou úrovňou kvalifikácie oveľa aktívnejšie vplývajú na urýchlenie technického pokroku, na zdokonaľovanie zariadenia, technológie a organizácie práce a výroby. Zvýšenie kvalifikačnej úrovne robot-

Tabuľka 8

Kvalifikačné zloženie robotníkov a robotníkov zlepšovateľov v triedach
v technicko-kvalifikačnom katalógu v závode Matador v Bratislave roku 1960 (v %)

		Trieda technicko-kvalifikačného katalógu						Celkom	Priemerná trieda*
		2	3	4	5	6	7		
Závod Matador	všetci robotníci	4,9	9,3	13,5	30,2	31,8	10,3	100	5,06
	robotníci zlepšovateľia	—	3,9	4,6	16,2	36,4	38,9	100	6,02
Z toho v cechoch a oddeleniach:									
vo valcovní a v I.—IV. cechu	všetci robotníci	5,95	11,15	10,70	29,3	36,0	6,9	100	4,99
	robotníci zlepšovateľia	—	7,7	9,2	7,7	55,4	20,0	100	5,70
v oddelení hlavného mechanika	všetci robotníci	0,72	—	7,93	18,7	36,7	35,95	100	5,98
	robotníci zlepšovateľia	—	—	1,6	11,3	22,6	64,5	100	6,5
v oddelení hlavného elektrotechnika	všetci robotníci	—	4,3	38,6	5,7	28,6	22,8	100	5,27
	robotníci zlepšovateľia	—	—	—	10,0	40,0	50,0	100	6,4
v technickom oddelení	všetci robotníci	2,44	—	21,98	58,5	12,2	4,88	100	4,93
	robotníci zlepšovateľia	—	—	—	66,6	11,15	22,25	100	5,56
v skladoch, v doprave a v expedícii	všetci robotníci	—	5,25	16,9	70,5	4,2	3,15	100	4,83
	robotníci zlepšovateľia	—	12,5	—	75,0	12,5	—	100	4,87

* Priemerná trieda bola vypočítaná z absolútnych čísel.

níkov vedie nielen k efektívnemu využitiu zariadenia, ale aj k jeho ďalšiemu zdokonaľovaniu a rozvoju novej technológie.

Kvalifikáciu pracovnej sily treba skúmať ako prvok výrobných síl. Ako sme si ukázali, je kvalifikácia pracovnej sily charakterizovaná súhrnom vedomostí, pracovných návykov, výrobných skúseností a teoretických vedomostí, ktoré sú nevyhnutné pre uskutočnenie určitého konkrétneho výrobného procesu.

Úroveň kvalifikácie robotníkov závisí predovšetkým od úrovne všeobecného a profesionálno-technického vzdelania robotníkov, ako aj od praktických pracovných návykov a výrobných skúseností. Stupeň kvalifikácie, označujúci rozdiely v spôsobilosti k práci, určuje sa zložitostou práce.

Špecifickou črtou kvalifikácie robotníka v socialistickej spoločnosti je taký súhrn technických vedomostí a pracovných návykov, ktoré mu umožňujú nielen efektívne využiť výrobné prostriedky a pracovný čas vo výrobnom procese, no výrobný proces aj zdokonaľovať. Táto špecifická črta kvalifikácie je vlastná iba socialistickej spoločnosti a prejavuje sa v socialistickom súfažení, v rôznych jeho formách, predovšetkým v hnutí novátorov, vynálezcov a zlepšovateľov.

Zákonný vzťah medzi technickým pokrokom a rastom úrovne kvalifikácie robotníkov, na ktorý sme už poukázali, upozorňuje na mimoriadne aktuálnu úlohu systematickej plánovitej prípravy a preškolenia robotníkov pre získanie nových profesionálnych a technických znalostí, ktoré si vyžaduje zavádzaná nová technika a technológia a s tým spojená organizácia práce a výroby.

ВЛИЯНИЕ ПЕРЕДОВОЙ ТЕХНИКИ НА УРОВЕНЬ КВАЛИФИКАЦИИ РАБОЧИХ

Милан Кодай

В первой части статьи автор разбирает проблему развития рабочей силы в связи с усовершенствованием средств производства и развитием общественного производства вообще. Он анализирует отдельные элементы квалификации рабочей силы, начиная с трудовых и производственных навыков через производственный опыт вплоть до приобретения теоретических знаний. Далее автор занимается способом определения степени квалификации и факторами, влияющими на ее уровень.

Затем следует очерк развития профессий и специальностей, основывающегося на историческом процессе разделения труда, тесно связанного с развитием и дифференциацией средств производства и организацией трудового процесса; главным образом, в рамках крупного машинного производства. В связи с развитием производительных сил все время появляются новые профессии и специальности, меняется их содержание, или же содержание исполняемых рабочих функций. Вследствие комплексной механизации и автоматизации труда меняется роль человека в производственном процессе, при чем повышаются требования на уровень квалификации и расширяется профессиональный профиль работников. Кроме качественных изменений в содержании отдельных профессий происходят изменения также в количественных соотношениях между профессиональными группами рабочих.

Во второй части автор уделяет внимание экономическим аспектам технического развития, сравнивая их с точки зрения развития квалификации рабочей силы и изменений в струк-

туре профессий в условиях капитализма и при социализме. В связи с этим в статье приводятся данные из литературы и некоторые факты из экономики ЧССР.

В последней части автор подчеркивает положительное влияние все время повышающейся квалификации и культурно-технической развитости рабочих на развитие социалистического способа производства с точки зрения усовершенствования средств производства, технологических процессов и организации труда. Он приводит примеры подъема движения рационализаторов производства, связанного с повышением уровня квалификации работников. В заключение автор статьи указывает на неизбежность заблаговременного решения вопроса повышения квалификации работников и изменений в структуре работников, потому что правильное решение этих проблем является основной предпосылкой технического прогресса.

DER EINFLUß DER FORTSCHRITTLICHEN TECHNIK AUF DAS NIVEAU DER QUALIFIKATION DER ARBEITER

Milan Kodaj

Im ersten Teil des Artikels gibt der Verfasser eine systematische Darstellung der Entwicklung der Arbeitskraft im Zusammenhang mit der Vervollkommnung der Produktionsmittel und der Entfaltung der gesellschaftlichen Produktion überhaupt. Untersucht werden die einzelnen Elemente der Qualifikation der Arbeitskraft von den Arbeitsgewohnheiten und Fertigkeiten über die Produktionserfahrungen bis zur Aneignung theoretischer Kenntnisse, sowie die Art der Feststellung des Qualifikationsgrades und die Faktoren, die das Niveau der Qualifikation beeinflussen.

Es folgt dann eine Skizze der Entwicklung der Berufe und Spezialisierungen auf Grund des historischen Prozesses der Arbeitsteilung im Zusammenhang mit der Entfaltung und Differenzierung der Produktionsmittel und der Organisation des Arbeitsprozesses namentlich in der maschinellen Großproduktion. Mit der Entfaltung der Produktionskräfte ändern sich unaufhörlich die Professionen und die Spezialisierung, und es ändert sich auch ihr Inhalt, bzw. der Inhalt der vollführten Arbeitsfunktionen. Die komplexe Mechanisierung und Automatisierung ändern die Stellung des Menschen im Produktionsprozeß, wobei die Ansprüche an das Qualifikationsniveau steigen und das Berufsprofil der Arbeiter erweitert wird. Neben qualitativen Änderungen im Inhalt der Berufe kommt es auch zu quantitativen Veränderungen unter den einzelnen Berufsgruppen der Arbeiter.

Im zweiten Teil des Artikels befaßt sich der Autor mit den ökonomischen Aspekten der technischen Entwicklung, die er hinsichtlich der Entwicklung der Qualifikation der Arbeitskraft und der Strukturänderungen im Gefüge der Berufe — einander unter den Bedingungen des Kapitalismus und denen des Sozialismus gegenüberstellt. In diesem Zusammenhang werden Angaben aus der Literatur und einzelne Daten aus der Ökonomik der ČSSR angeführt.

Im Schlußteil verweist der Autor auf den positiven Einfluß, den die steigende Qualifikation und die kulturell-technische Reife der Werkätigen auf die Entfaltung der sozialistischen Produktion hinsichtlich der Vervollkommnung der Produktionsmittel, der technologischen Prozesse und der Organisation der Arbeit ausüben. Der Autor bringt Beispiele aus der Entwicklung der Verbesserer- und Erfinderbewegung im Zusammenhang mit der Niveausteigerung der Qualifikation der Arbeiter bei. Schließlich macht der Autor darauf aufmerksam, wie notwendig es sei, die Fragen der Qualifikationssteigerung und der strukturellen Veränderungen in der Zusammensetzung der Arbeiterschaft rechtzeitig zu lösen, da es sich um Probleme handelt, deren Lösung eine unabdingbare Voraussetzung des technischen Fortschrittes ist.

PAVOL GALLO

CHARAKTER MENY A ŠTRUKTÚRA JEJ KRYTIA

Ako je známe, ani v kapitalistických, ani v socialistických krajinách nepoužívajú sa v obehú skutočné peniaze — zlato. Všade sú nahradené ich znakmi. Otázka je, aký charakter majú tieto znaky. V kapitalistických krajinách používajú sa papierové peniaze s inflačnými črtami. Ná-zory na charakter peňazí za socializmu nie sú zatiaľ ešte jednotné. Mnohí autori považujú charakter znakov peňazí za úverový. Iní pochybujú o úve-rovom charaktere znakov peňazí za socializmu.¹ Niektorí ekonómi pod označením úverové peniaze majú na mysli len jednu formu znakov pe-ňazí, formu cedúl.²

Nejednotnosť názorov na otázku charakteru znakov peňazí³ má za ná-sledok rôznosť názorov aj na iné dôležité otázky peňazí a peňažného obehu za socializmu. Pokúsime sa preto rozobrať najprv túto otázku a po-tom i niektoré ďalšie otázky.

Skúmanie charakteru socialistických peňazí vyžaduje analyzovať naj-prv podmienky pre nahradenie peňazí ich znakmi za kapitalizmu, potom zmeny, ktoré nastali zvrhnutím kapitalizmu a výstavbou socializmu, a tým i možnosti nahradenia skutočných peňazí — zlata ich znakmi.

Vývoj peňazí, najmä však dejiny kovového obehu, ako je známe, odhalili možnosť nahradiť v obehú skutočné peniaze, zlato, ich znakmi, ako i to, že podmienkam náhrady týchto peňazí v obehú najlepšie zodpovedajú nástroje bankového úveru — bankovky. To kapitalizmus aj využil. Ban-kovky majú právo vydávať len štátom na to poverené banky — emisné. Emisné banky bývajú obyčajne najväčšie banky. Sústreďujú veľké kapi-tály, disponujú nimi a majú podporu štátu. Ich dlžné záväzky sa preto všade ochotne prijímajú a môžu obiehať v celej krajine.

Banka vydáva bankovky na základe zmeniek, ktoré vznikli ako výse-dok transakcií pri kúpe a predaji tovaru. Bankovky vydané za týchto podmienok zodpovedajú potrebám obehu tovarov. Keď kapitalista, ktorý vydal zmenku, sám opäť predá tovar a zaplatí zmenkový dlh, vráti sa banke zodpovedajúce množstvo bankoviek.

¹ J. Spišiak, *Niektoré otázky socialistických peňazí a peňažného obehu*, Politická ekonomie 3, 1960.

² Sovietske peniaze vystupujú v obehú ako znaky „zlata vo forme úverových peňazí — bankoviek, ktoré vydáva štátna banka". *Politická ekonomia, učebnica*, SVPL 1959, 621.

³ Ďalej len peňazí.

Za kapitalizmu pôsobenie zákona anarchie výroby a zákona konkurencie vedie k tomu, že úhrn bankoviek, i keď sa tieto bankovky vydávajú podľa úverovania obratu tovaru, vždy nezodpovedá potrebe hospodárskeho obratu. Úpadky podnikov, viaznutie tovaru v obrate a krízy môžu viesť k nesúladu množstva bankoviek s potrebami hospodárskeho obratu.

Aby mohli peňažné ústavy plniť svoje záväzky, je nevyhnutná ešte aj ďalšia záruka — vymeniteľnosť bankoviek za zlato ako všesvetové peniaze. Relatívnu vymeniteľnosť bankoviek tak vnútri kapitalistických krajín, ako i v pomere k menám ostatných krajín v skutočnosti zaručuje len táto vymeniteľnosť za zlato.

Bankovky sú teda známkou úveru i známkou zlata. Vymeniteľnosťou za zlato je zabezpečený obeh bankoviek, ktorý je v súlade so zákonitosťami vlastnými zlatým peniazom.

Za kapitalizmu je v obehú aj mnoho fiktívnych zmeniek, tzv. „planých zmeniek“, ktoré nie sú vyvolané tovarovými transakciami, a „finančných zmeniek“, ktoré si kapitalisti navzájom vydávajú jeden druhému, aby obaja získali možnosť dostať peniaze v banke. Tieto zmenky nevyjadrujú skutočnú potrebu hospodárskeho obratu v obežive, a preto nezaručujú, že sa bankovky v pravý čas, keď uplynie potreba, vrátia banke.

Za kapitalizmu vydávajú banky bankovky do obehú i úverom na cenné papiere, i úverom štátu na krytie deficitu rozpočtu. Pokiaľ sa môžu nadbytočné bankovky vymeniť za zlato, nedochádza k poruchám ich obehú.

Charakter kapitalistickej výroby, jej cykličnosť a nutnosť kríz, to všetko ohrozuje vymeniteľnosť bankoviek za zlato, a tým aj ich obeh. V dobe kríz vlna úpadkov a krach bánk vyvolávajú všeobecnú nedôveru k úverovým záväzkom, a teda aj nedôveru k bankám a ich záväzkom. To vedie nielen k výberom peňazí z banky, ale aj k ich výmene za zlato. Za takéhoto stavu, keď sa všetci vkladatelia snažia vymeniť bankovky za zlato, ohrozuje sa jeho zásoba. Ak by sa zamedzila vymeniteľnosť, znamenalo by to, ako hovorí Marx, narušenie „všetkých existujúcich vzťahov“. K takému narušeniu vzťahov nevyhnutne dochádza za všeobecnej krízy kapitalizmu. O tom svedčí chronická inflácia mien kapitalistických krajín.

Za socializmu nepôsobí zákon anarchie a konkurencie výroby. Vystriedal ho zákon plánovitého (proporcionálneho) rozvoja národného hospodárstva. Využívanie pôsobenia tohto zákona pri plánovaní výroby a obehú tovarov umožňuje predchádzať stratovitosti podnikov, viaznutiu tovarov v obrate, a tým i nesúladu medzi úhrnom bankoviek a potrebami hospodárskeho obratu. Úverová záruka bankoviek stačí. Nie je potrebná ešte jedna záruka stability bankovky — vymeniteľnosť za zlato.

Na obeh bankoviek nepôsobia ani ostatné uvedené rušivé vplyvy, vlastné kapitalizmu. Neexistuje obeh fiktívnych zmeniek, úver na cenné papiere, úver štátu na krytie deficitu rozpočtu a vydávanie bankoviek oproti takýmto zmenkám a úverom. Keď socialistický podnik, ktorý dostal úver od banky, sám predá tovar a úver banke splatí, vráti sa z obehú také množstvo bankoviek, ktoré zodpovedá výške poskytnutého úveru, t. j.

množstvu bankoviek týmto úverom do obehu vydaným. Ako vidno, bankovky sa u nás vydávajú do obehu vždy iba oproti tovaru a len takou cestou vchádzajú do obehu. Všetky vydávané bankovky majú preto charakter úverových peňazí.

Takto vydávané bankovky majú všetky predpoklady pre plnenie funkcií peňazí ako obeživa, pokladu⁴ a platidla. To znamená, že zlato ako peňažný tovar je možné, *ekonomicky účelné i nutné nahradiť v uvedených funkciách nástrojmi bankového úveru v ich dvoch formách — cedúľ a zápisov na účtoch, t. j. úverovými peniazmi.*

Niektorí ekonómi uznávajú síce úverový charakter peňazí v obidvoch formách, tvrdia však, že medzi nimi existujú vážne ekonomické rozdiely. V. Batyrev pritom aj ináč označuje formy náhrady skutočných peňazí v obeh; peniaze v podobe cedúľ a kovových mincí znakmi peňazí a peniaze vo forme zápisov na účtoch úverovými záväzkami bánk.⁵ Poukazuje na to, že sústredenie obehu peňazí mimobankového obehu, tzv. hotových peňazí v obrate peňažných príjmov obyvateľstva a peňazí bankového obehu⁶ vo vnútrohospodárskom obeh, nie je náhodné, ale že je zviazané s osobitosťami týchto foriem. Peniaze mimobankového obehu majú na každom peňažnom znaku fixovaný svoj nominálny zlatý obsah. Od momentu emisie do ich návratu mizne ich priama spojitosť s bankou, môžu samostatne obsluhovať obeh: môžu prechádzať z ruky do ruky, premiestňovať sa z oblastí do oblastí; zostávať u obyvateľstva ako úspory alebo vstúpať na trh.

Prevody peňazí na bankových účtoch sú spojené s úverovými vzťahmi hospodárskych organizácií a banky nielen v momente, keď sa objavujú v platobnom obrate, ale aj v celom priebehu ich prevodov. Pri bankových prevodoch nejestvuje peňažný dokument s fixovanou nominálnou hodnotou, ktorý je schopný samostatného obehu.

Ďalej V. Batyrev hovorí, že nemožno nebrať do úvahy praktický význam rozširovania platenia bankovými prevodmi ani to, že sa ekonomické zákony peňažného obehu prejavujú ináč v obeh peňazí bankového a ináč v mimobankovom obeh.

To všetko sú iste rozdiely medzi dvoma formami úverových peňazí. Nie však čo do podstaty. Fixovanie nominálneho zlatého obsahu na peňažných znakoch jedného druhu — cedúľ a kovových mincí nie je prejavom nejakej osobitnej ekonomickej vlastnosti tejto formy peňazí. Zápisy i saldo na bankových účtoch, predstavujúce určité peňažné sumy, vyjadrujú tiež určité množstvá zlata. Rozdiel je len vo forme vyjadrenia. Podobne je to so spojitosťou foriem peňazí s bankou. Premiestňovanie bankových cedúľ z ruky do ruky, z oblastí do oblastí nič nemení na ekonomických vzťahoch ich majiteľov s bankou v porovnaní so vzájomnými vzťahmi banky

⁴ Túto otázku tu nemienime rozoberať, je to osobitný problém.

⁵ V. Batyrev, *Denežnoje obraščeniye v SSSR*, Gosfinizdat, Moskva 1959.

⁶ Pojmy peniaze mimobankového a bankového obehu pozri ďalej.

a majiteľmi peňažných prostriedkov na účtoch u nej. Ide zase len o odlišné prejavy jednej veci. V oboch prípadoch ide o úverový vzťah banky k majiteľom peňazí. Pokiaľ ide o skutočnosť, že jedna forma peňazí sa používa v obraze peňažných príjmov obyvateľstva a na vykonávanie niektorých, spravidla drobných platieb podnikov a organizácií a druhá na uskutočňovanie ostatných platieb socialistického sektora, neznamená to ešte, že by medzi nimi boli ekonomické rozdiely. Ide len o správne využitie oboch foriem peňazí na znižovanie nákladov platenia a na vykonávanie bankovej kontroly.

J. Spišiak správne rozvádza a zdôrazňuje jednotnú podstatu oboch foriem peňazí. Hovorí však, že napriek tomu „bezhotovostné peniaze na účtoch nemajú *všetky* vlastnosti hotovostných peňazí. Podniky nemôžu premeniť svoje bezhotovostné peňažné prostriedky ľubovoľne na hotovostné a nemôžu za ne akýkoľvek tovar kúpiť“.⁷ Je pravda, že socialistické podniky a organizácie nemôžu ľubovoľne premieňať jednu formu peňazí na druhú a vykonávať platby priamo alebo prostredníctvom peňažných ústavov. Ich platobný styk je upravený normatívne. Takáto úprava má pomáhať zabezpečiť maximálnu úspornosť platenia a kontrolu hospodárenia socialistických podnikov a organizácií bankou. Vlastnosti foriem peňazí sa ňou však nemenia. Nebyť organizácie platenia v súčasnej podobe, mohol by podnik napríklad kúpiť stroj i za peniaze mimobankového obehu. Musel by však poslať peniaze dodávateľovi osobitným pracovníkom, alebo i dvoma pracovníkmi. Podobné prípady sa ešte vyskytujú u menej vyspelých JRD. Vykonávanie úhrady takýmto spôsobom bolo by, samozrejme, neekonomické. Podniky by ho spravidla nepoužívali ani vtedy, keby nebol platobný styk normatívne upravený. Obe formy peňazí majú teda rovnaké vlastnosti. Možno nimi ako peniazmi platiť čokoľvek. Ak je v súčasnosti (a to vcelku správne) určené, čo sa má platiť jednou ich formou a čo druhou, to je otázka ekonomickej účelnosti ich využívania, ktorá na charakter peňazí nemá nijaký vplyv.

Ďalej J. Spišiak hovorí, že „osobitné črty bezhotovostných peňazí v socializme sa prejavujú tiež v tom, že nadbytok peňažných prostriedkov na obrátových účtoch sám osebe neznamená *priamo* vznik kúpyschopného dopytu na fondované výrobné prostriedky, keďže ich nadobudnutie je viazané na prídel“.⁸ Tu ide o otázku využívania zákona plánovitého, proporcionálneho rozvoja národného hospodárstva. Ak činnosť podnikov prebieha v rámci plánu, vyvíja sa podľa plánu aj tvorba a používanie peňažných prostriedkov. Podniky však môžu, a je to i žiadúce, všemožne zvyšovať hospodárnosť a prekračovať plánovanú tvorbu vlastných zdrojov. Prekračovanie plánovaných zdrojov nie je samoučelom. Nadplánovým zdrojom musia zodpovedať možnosti ich použitia v intenciách plánovaného rozvoja podniku. Ak podnik v danom období nepotrebuje určité množstvo

⁷ Už uvedený článok.

⁸ Tamtiež.

peňažných prostriedkov, nepredstavujú u neho kúpyschopný dopyt, ale u iných podnikov. K nim sa dostanú prostredníctvom banky — poskytnutím úveru.

Ak uznáme jednotnú úverovú podstatu dvoch foriem peňazí, vzniká ďalej otázka, prečo sa všeobecne pod bankovkami myslí len jedna forma peňazí v podobe cedúl. Tak ako ostatné formy úveru i úver bankový má svoje nástroje, predstavujúce záväzok banky. Všetky nástroje úveru majú svoj názov. Nástroje bankového úveru sa nazývajú bankovkami. V odbornej literatúre i v praxi zápisy na bankových účtoch nepokladajú sa za bankovky, i keď ich podstata je rovnaká, len formy sú rôzne. Obe predstavujú rovnaký záväzok banky. K. Marx pod bankovkou rozumie zmenku na bankára, ktorou sa nahradzujú zmenky jednotlivých osôb.⁹ A toto nahradzovanie, ako je známe, nedeje sa len bankovými cedulami, ale aj účtovnými dobropismi.

Uvedené rozdeľovanie nástrojov bankového úveru môže viesť k podceňovaniu peňazí v podobe zápisov na účtoch a k nejasnostiam v otázke peňazí. Za kapitalizmu pri obchodnom úvere rozdeľovali sa jeho nástroje na obchodné zmenky a účtovné pohľadávky (záväzky). To je správne, pretože medzi týmito dvoma nástrojmi obchodného úveru sú podstatné rozdiely.

Za socializmu, vďaka plánovitému rozvoju národného hospodárstva, nejestvujú podstatné rozdiely medzi nástrojmi jednotlivých foriem, a teda ani dvoma formami nástrojov bankového úveru. Táto skutočnosť mala by sa preto odrážať aj v ich rovnakom názve. Jednota podstaty dvoch foriem peňazí prejavovala by sa všestranne, včítane ich označenia.

Všestranne vyjasnenie podstaty a foriem peňazí za socializmu vyžaduje vyporiadať sa aj s otázkou delenia peňazí na hotové a nehotové a platenia na hotovostné a bezhotovostné.

Hotovými peniazmi sa v súčasnosti v teórii i praxi označuje len jedna forma peňazí — cedula a kovové mince. Druhá forma peňazí — zápisy na bankových účtoch pokladajú sa za nehotové, resp. bezhotovostné. Podobne sa rozlišuje platenie. Platenie cedulami a kovovými mincami považuje sa za hotovostné platenie, prostredníctvom peňažných ústavov prevodom z účtu na účet za bezhotovostné.

Takéto delenie peňazí a platenie je tradičné, vžitá a bežná. To však neznamená, že musí byť i správne. Vychádza z formy, nie z podstaty peňazí. Je súčasťou akejsi „bankovej reči — hantýrky“. Ekonomicky je nesprávne. Prispieva k zahmlievaniu i tak zložitej problematiky peňazí. Hotovými peniazmi sú obe ich formy: cedula a kovové mince i zápisy na bankových účtoch. Za hotové nemožno predsa pokladať peniaze len preto, že majú určitú formu, vďaka ktorej môžu prostým odovzdaním prechádzať z ruky do ruky, a za nehotové preto, že ich odovzdanie prijímateľovi deje sa podľa osobitného príkazu platiteľa a prostredníctvom banky. Za

⁹ Pozri K. Marx, *Kapitál III*, časť 1, SNPL 1955, 424.

kritérium pre rozlišovanie hotových a nehotových peňazí sa tu používa nie ekonomický, ale technický znak.

V čom spočíva ekonomické kritérium pre rozlišovanie hotových peňazí od nehotových a hotovostného platenia od bezhotovostného?

Keď sa používali v obehu zlaté peniaze a platil sa nimi tovar súčasne s jeho odovzdaním kupujúcemu, išlo o hotovostné platenie. Ak za prijatý tovar kupujúci súčasne neplatil peniazmi, kupoval na úver. Predávajúci odovzdal kupujúcemu tovar bezprostredne bez ekvivalentu s dôverou, že mu kupujúci dá ekvivalent neskôr — napr. keď dokončí vyrábaný tovar a realizuje ho. Mohli by sme povedať, že od kupujúceho dostal zatiaľ len nehotové peniaze v podobe ideálneho kúpneho prostriedku, peňažného záväzku kupca. Hotovými sa stanú až v dobe splatenia úveru, keď kupujúci odovzdaním ekvivalentu zlatých peňazí vyrovná svoj záväzok.

Nahradením zlatých peňazí v obehu ich znakmi sa na delení na hotové a nehotové peniaze a na platení za hotové a bezhotovostné nič nezmenilo. Nie je predsa ani teraz jedno, či sa tovar vymieňa bezprostredne za peniaze, alebo nie. Ekonomické kritérium pre rozlišovanie hotovostného a bezhotovostného platenia bolo a zostáva vo funkciách peňazí ako obeživa a platidla.

O hotové peniaze a hotovostné platenie ide vždy vtedy, keď peniaze vystupujú vo funkcii obeživa, t. j. ak pohyb tovaru a peňazí, či už v jednej, alebo druhej ich forme, prebieha súčasne. V opačnom prípade, t. j. ak sa neplatí hneď, ale neskôr, vystupujú peniaze od odovzdania tovaru kupujúcemu až do ich presunu k predávajúcemu ako ideálny kúpny prostriedok, ako peňažný záväzok kupujúceho ako nehotové. Kupujúci platí, ale bezhotovostne. Vzniká mu peňažný záväzok, ktorý musí vyrovnať v termíne jeho splatnosti reálnymi peniazmi, vystupujúcimi vo funkcii platidla.¹⁰

Z toho, čo sme uviedli, vidno, že pojem bezhotovostné peniaze a bezhotovostné platenie sa nepoužíva v súčasnosti správne. Zamieňa sa tu ekonomická stránka peňazí a platenia so stránkou technickou. Preto tu treba urobiť nápravu a používať pojmy na ich pravom mieste. Doterajšie označenie cedúľ a kovových mincí hotovými peniazmi a zápisov na bankových účtoch nehotovými treba nahradiť zodpovedajúcim označením. Pritom sa žiada vychádzať zo sféry, v ktorej obiehajú. Prvú formu peňazí bolo by možné označiť z tohto hľadiska peniazmi mimobankového obehu a druhú peniazmi bankového obehu.¹¹

Takto sme sa dostali k ďalšej otázke. V odbornej literatúre obehom peňazí rozumie sa väčšinou len obeh peňazí mimobankového obehu. O druhej väčšej časti obehu peňazí — obehu peňazí bankového obehu sa hovorí ako o bezhotovostnom platobnom styku alebo bezhotovostnom

¹⁰ Pozri K. Marx, *Kapitál I*, SVPL, Bratislava 1955, 158.

¹¹ J. A. Kronrod peniaze vo forme zápisov na bankových účtoch označuje peniazmi bankového obratu. Pozri *Peníze v socialistické společnosti*, SNPL 1956.

peňažnom obrate. Vzniká nutne otázka, prečo sa pohyb peňazí v bankovom obehu neoznačuje obehom peňazí. Veď predsa v oboch sférach peňazie rovnako sprostredkujú pohyb spoločenského produktu v reprodukčnom procese, rovnako slúžia premene hodnoty v peňažnú formu, realizácii, v dôsledku čoho obiehajú. To je charakteristické pre pohyb peňazí v oboch formách. Spôsob pohybu peňazí — prevod z účtu na účet nemôže na veci nič meniť. Preto nie je ekonomicky odôvodnené zužovať peňažný obeh len na obeh peňazí mimobankového obehu. Vedie k zanedbávaniu tej časti hospodárskeho obratu, ktorú obsluhujú peniaze bankového obehu a štúdium problematiky peňazí komplikuje. Peňažným obehom je pohyb peňazí v ich oboch formách.

Z toho ďalej vyplýva, že zákon peňažného obehu, odhalený K. Marxom, pôsobí nielen vo sfére obehu peňazí mimobankového obehu, ale že sa vzťahuje i na sféru bankového peňažného obehu, ktoré tvoria jednotu. To má veľký význam nielen v teórii, ale aj v praxi, najmä pre zabezpečovanie stability meny a zvyšovanie jej kúpnej sily.

Zužovanie peňažného obehu len na obeh mimobankový malo za následok, že i krytie meny tovarmi sa väčšinou zužovalo na spotrebné tovary. Je to tak v značnej miere i dosiaľ. V odbornej literatúre sa bežne hovorí, že naša mena je krytá nielen zlatom, ale predovšetkým tovarmi v rukách štátu, predávanými obyvateľstvu prostredníctvom štátneho a družstevného obchodu za pevné ceny.¹²

Takéto nesprávne zužovanie krytia meny vedie k oslabovaniu pozornosti pri plnení požiadaviek zákona peňažného obehu v oblasti obehu tovarov — výrobných prostriedkov. Často sa hovorí, že proces realizácie hodnoty vytvorenej v štátnom socialistickom sektore nie je dovŕšený predajom výrobku jedného podniku štátneho socialistického sektora druhému, ale až konečného výrobku jeho predajom obyvateľstvu.¹³ Je pravda, že všetko, čo sa vyrába, slúži priamo (spotrebný tovar) alebo nepriamo (výrobné prostriedky) obyvateľstvu. Z tohto hľadiska môžeme povedať, že predajom výrobku jedného podniku štátneho socialistického sektora druhému nie je proces realizácie hodnoty, vytvorenej v tomto sektore dokončený. Podobne však nie je proces realizácie hodnoty vytvorenej v družstevnom sektore dokončený ani predajom výrobku jedného družstva druhému, ale až konečného výrobku jeho predajom alebo odovzdaním vo forme naturálií obyvateľstvu. To je len jedna stránka veci. Pre podnik, ktorý tovar predal či už obyvateľstvu, alebo inému podniku, je proces realizácie dovŕšený. Prípadné straty z kúpeného tovaru znáša kupujúci. To je druhá veľmi dôležitá stránka procesu realizácie.

V. Batyrev uznáva, že sa zákon peňažného obehu vzťahuje na celý peňažný obeh, t. j. mimobankový i bankový. Na druhej strane nedoceňuje

¹² Pozri napr. Kolektív autorov, *Finansy i kredit*, Gosfinizdat, Moskva 1960.

¹³ Pozri J. Vejvoda, *Finance a úvěr* 6, 1958, D. Libnar, K. Špaček, *Úhrnný finanční plán*, SNTL 1961, a iných autorov.

potrebu rovnakej pozornosti obom sféram peňažného obehu.¹⁴ Tento názor je, ako sme sa pokúsili ukázať, nesprávny. Je predsa samozrejmé, že všetky peniaze vydané do obehu či už mimobankového alebo bankového musia mať svoje krytie. Aj vtedy, ak určitá suma peňazí nebola vydaná proti zodpovedajúcemu krytiu, musí sa im chýbajúce krytie poskytnúť, vlastne uhradiť škodu, vzniknutú vydaním peňazí bez krytia. Môže to byť obyvateľstvo, podniky a organizácie, ktoré kupujú tovar s nižšou hodnotou (napr. nepodarky), alebo štátny rozpočet, uhradzujúci takto vzniknuté straty podnikov a organizácií. Nakoniec ide vždy o obyvateľstvo, lenže v rôznych formách. Buď v podobe nižších peňažných príjmov, alebo neuskutočneného plánovaného zníženia maloobchodných cien. Keby sa nepoužili tieto formy zníženia kúpyschopnosti obyvateľstva, bolo by nutné použiť zvýšenie cien. Preto je nevyhnutné nielen chápať peňažný obeh v celku, uznávať pôsobenie zákona peňažného obehu v oboch jeho sférach, ale zabezpečovať aj plnenie jeho požiadaviek v procese celého hospodárskeho obratu.

Prv než rozoberieme otázku zabezpečovania plnenia požiadaviek zákona peňažného obehu plánovaním a organizáciou peňažného obehu, treba sa vyporiadať ešte s nutnosťou ostatných zložiek krytia meny a ich podielu na celkovom krytí.

Medzi jednotlivými socialistickými krajinami existuje plánovitá deľba práce a na jej základe výmena tovarov. Socialistické krajiny v duchu proletárskeho internacionalizmu sa stále viac zblížujú a vzájomne si pomáhajú, aby spoločne postupovali k rovnakému cieľu — ku komunizmu. Krajiny socialistickej sústavy obchodujú však aj s kapitalistickými krajinami a krajinami hospodársky málo vyvinutými. Výmena tovarov a vôbec hospodárske styky medzi krajinami sa nedejú tak, aby v každom čase vývoz tovaru a poskytnutie služieb boli vyrovnané dovozom tovarov a použitím služieb. Preto nutne dochádza k úverovým vzťahom medzi jednotlivými krajinami a k potrebe vytvárania určitej zásoby peňažného tovaru — zlata a iných drahých kovov. Takto mena socialistických krajín je krytá popri tovare aj devízami, valutama, zlatom a inými drahými kovmi. Otázkou je ešte, aký pomer má byť v krytí meny medzi tovarmi na jednej strane, zlatom, drahými kovmi, valutama a devízami na strane druhej.

Ak hospodárske styky so zahraničím vyvolávajú úverové vzťahy s inými krajinami a potrebu udržiavať určitú zásobu zlata a iných drahých kovov, potom podiel devíz, valút, zlata a drahých kovov na krytí meny musí byť úmerný podielu hospodárskych stykov so zahraničím na celkovom hospodárskom obrate danej krajiny. Čím je podiel zahraničného obratu vyšší, tým vyšší za inak nezmenených podmienok je i podiel krytia meny zlatom a zahraničnými platobnými prostriedkami, a opačne.

To platí vo všeobecnosti. Podstatný rozdiel medzi hospodárskymi stykmi

¹⁴ Pozri pozn. 5.

s kapitalistickými a socialistickými krajinami odráža sa aj v štruktúre krytia meny. Krajiny socialistickej sústavy tvoria spolu jeden celok. Výmena tovarov ako i všetky ostatné stránky ich spolupráce dejú sa plánovite, rovnomerne a plynule. Vzájomné pohľadávky a záväzky sa môžu takto rovnomerne vyrovnávať protidodávkami a službami. Úvery z bežných hospodárskych transakcií môžu sa poskytovať vo výške ekonomicky odôvodnenej. Na rozdiel od kapitalistických krajín vo výške značne nižšej. Preto aj krytie meny peniazmi socialistických krajín môže byť relatívne nižšie, ako krytie peniazmi krajín kapitalistických. Živelnosť a anarchičnosť hospodárstva kapitalistických krajín núti socialistické krajiny udržiavať väčšie zásoby peňazí kapitalistických krajín. To znamená, že čím je väčší podiel obratu so socialistickými krajinami na celkovom zahraničnom obrate, tým je potrebné udržiavať menšie zásoby devíz.

Význam plánovitej delby práce a plánovitosti všetkých hospodárskych stykov medzi socialistickými krajinami ešte viac vynikne, ak porovnáme potrebu devíz jednej socialistickej krajiny na platby iným socialistickým krajinám s potrebou devízových rezerv kapitalistických štátov. Kým socialistické krajiny vďaka plánovitosti výmeny tovarov a služieb prakticky vytváranie devízových rezerv nepotrebujú, kapitalistické krajiny sú nútené udržiavať značné devízové rezervy v tvrdých menách (dolároch, Lstg). Tieto rezervy robia v súčasnosti v USA okolo 20 mld. dolárov, vo Veľkej Británii 4,4 mld. Lstg. Ostatné kapitalistické krajiny udržiavajú na svojich účtoch v New Yorku a Londýne dolárové a librové rezervy okolo 32 mld. dolárov, čo zodpovedá hodnote asi 40 % ich ročného vývozu. Takto poskytujú kapitalistické krajiny Spojeným štátom americkým a Veľkej Británii stále úvery imobilizáciou značnej časti výnosu zo svojho vývozu. Okrem toho pri vzostupe cien a pri zodpovedajúcom poklese kúpnej sily Lstg a \$ utrpia krajiny, ktoré udržiavajú svoje devízové rezervy v \$ a Lstg, znehodnotením týchto mien obrovské straty.¹⁵

Pokiaľ ide o využívanie zlata ako prostriedku na vyrovnávanie vzájomných pohľadávok a záväzkov socialistických krajín, vyvodzujú niektorí autori z možnosti plánovitej spolupráce krajín socialistickej sústavy záver, že na obsluhu ich hospodárskych stykov nie je potrebné zlato a že nebyť hospodárskych vzťahov s kapitalistickými krajinami nebolo by treba udržiavať pre tento účel zásoby zlata. Mena by nemusela byť krytá zlatom ako svetovými peniazmi, ale len ako ostatným tovarom — napríklad na opravu chrupu a pod. V skutočnosti to tak nie je. A to preto, lebo k určitým odchýlkam od plánom predvídaných vzťahov spôsobených rôznymi náhodnosťami, živelnými pohromami, nepriateľskou činnosťou imperialistických krajín atď. môže dôjsť i vo vzájomných stykoch socialistických krajín. Na riešenie takýchto odchýlok treba použiť svetové peniaze, zlato. Socialistická krajina, ktorá takto namiesto plánovaných protidodávok dostane úhradu v zlate, môže si jeho prostredníctvom obsta-

¹⁵ F. Bystrov, *Rubl v mezinárodném zúčtování*, Finance a úvěr 12, 1961.

rať potrebný tovar v iných krajinách. Tvorbu zásob zlata v socialistických krajinách vyvolávajú však predsa len hlavne hospodárske vzťahy s kapitalistickými krajinami.

Mena socialistických krajín musí byť preto krytá nielen tovarmi, ale aj určitými zásobami zlata a iných drahých kovov, devíz a valút. Podiel tohto krytia meny závisí, ako už bolo povedané, od podielu zahraničného obratu na celkovom hospodárskom obrate krajiny a osobitne od podielu obratu s kapitalistickými krajinami na zahraničnom obrate. Zásoby zlata, drahých kovov a cudzozemských peňazí môžu sa pohybovať v určitých hraniciach. Tieto zásoby predstavujú určité materiálové hodnoty, ktoré ležia nevyužitú. Preto treba skúmať výšku, po ktorú sú nevyhnutné, a udržiavať ich tiež v žiadúcej štruktúre.

*

Naše skúmanie sa dotýka aj praktických otázok plánovania a organizácie peňažného obehu. Ak úver a peňažný obeh tvoria jednotu a predstavujú jednu vec s dvoma stránkami, je jasné, že i plánovanie úveru a peňažného obehu tvorí jednotu. Nemožno ich od seba oddeľovať. Pohyb temer celého spoločenského produktu je sprostredkovaný (úverovými) peniazmi. Plánovanie peňažného obehu nemožno preto obmedzovať na plánovanie obehu peňazí slúžiacich len časti hospodárskeho obratu, a to ešte menšej — obehu mimobankového. Musí predsa usmerňovať pohyb všetkých peňazí, t. j. aj bankového obehu. Za plnenie požiadaviek zákona peňažného obehu zodpovedajú popri peňažných ústavoch aj jednotlivé podniky a organizácie. Preto sústavu plánovania peňažného obehu predstavujú, na rozdiel od súčasnej praxe, všetky finančné plány. Základňou tejto sústavy sú finančné plány podnikov a odvetví, vychádzajúce z úloh výroby a obehu, zverené im národohospodárskym plánom. Na ne nadväzujú ostatné finančné plány — štátny rozpočet, plán platobného styku so zahraničím, úverový a pokladničný plán a bilancia peňažných príjmov a výdavkov obyvateľstva. Úhrnný finančný plán všetky finančné plány zladuje a vybilancúva.

Pre bankové organizačné zabezpečenie riadenia peňažného obehu z jednoty úveru a peňažného obehu vyplýva, že pre úver a peňažný obeh nie je správne vytvárať dva viac-menej samostatné organizačné útvary; jeden pre peňažný obeh a ešte k tomu len mimobankový a druhý pre úver. Takto sa riadenie úveru a peňažného obehu triešti. Stačí teda jeden útvar, ktorý by riešil zásadné otázky plánovania, koordinácie úverového a pokladničného plánu, poskytovania a splácania úveru, a tým i zásadné otázky peňažného obehu ako celku, t. j. ako mimobankového, tak i bankového, včítane kontroly čerpania mzdových fondov. Pomocné práce by mali byť zverené plne prevádzkovému úseku.

STEFAN HERETIK

SPOR O PREDMET A METÓDU SÚČASNEJ BURŽOÁZNEJ POLITICKEJ EKONÓMIE

1

Hlboká kríza, ktorú prežíva buržoázna politická ekonómia, nachádza svoj skreslený, prevrátený subjektívny odraz v hlavách samých buržoáznych ekonómov. Od polovice tridsiatych rokov, no najmä od druhej svetovej vojny stále väčšmi silnie medzi nimi kritika tzv. ortodoxnej či neoklasickej ekonomickej teórie.¹ Táto kritika sa ozýva jednak z radov ekonómov, ktorí sami stoja na teoretických a metodologických pozíciách kritizovanej „ortodoxnej“ ekonómie a jednak vo zvlášť ostrej podobe vystupuje v rôznych okrajových smeroch, ktoré vznikli ako reakcia na subjektívnu marginalistickú školu, a dnes hrajú ešte podružnú úlohu, i keď ich význam v priebehu súčasnej krízy buržoáznej ekonomickej ideológie neustále narastá.

V neprehľadnej zmesi kritických hlasov, ktoré z najrôznejších teoretických a metodologických pozícií vyjadrujú nespokojnosť so súčasným stavom a výsledkami buržoáznej ekonomickej vedy, s najširším súhlasom sa stretáva názor, že ekonomická teória je príliš vzdialená od reálnej skutočnosti, že jej treba dať „realistickejší“ charakter, aby tak mohla slúžiť ako nástroj a podklad hospodárskej politiky. S touto kritikou „ne-realistického“ charakteru súčasnej buržoáznej politickej ekonómie sa v poslednom čase spája kritika „neutrálneho“, „objektívneho“ prístupu buržoáznych ekonómov k predmetu skúmania. Mnohí kritici sú náchylní vidieť v tomto prístupe hlavnú príčinu, prečo je ekonomická teória odtrhnutá od skutočnosti, prečo sa nemôže stať vodidlom hospodársko-politickej praxe.

Na základe týchto „kritických tendencií“ rozvíja sa dnes medzi buržoáznymi ekonómami polemika o predmete a metóde politickej ekonómie. Treba však konštatovať, že sa do nej zapájajú s tradičnou nechufou a so značnými rozpakmi napriek tomu, že ide o objasnenie najzákladnejších otázok, od ktorých závisí vedecký charakter politickej ekonómie, jej mies-

¹ Týmito dvoma názvami — prvý razili anglickí ekonómi, kým druhý je väčšmi rozšírený medzi americkými ekonómami — označuje sa sústava pseudovedeckých teórií, ktorá sa koncom minulého storočia sformovala na základe učenia rakúskej, lausanskej a cambridgeskej školy.

to v celkovom systéme vied a možnosť jej plodnej spolupráce s hraničnými disciplínami. Od čias známeho „Methodenstreitu“, keď predstavitelia historickej a subjektívnej školy vybojovali medzi sebou spor o novú koncepciu vulgárnej ekonomickej teórie, pokladajú buržoázni ekonómi metodologickú problematiku za veľmi nepríjemnú a neplodnú záležitosť, a pokiaľ možno, vyhýbajú sa jej.

Nie je ťažké pochopiť tento postoj. Každá len trochu poctivejšia a dôkladnejšia úvaha o predmete buržoáznej politickej ekonomie ukazuje, koľko nejasností, nezhôd a rozporov existuje v týchto otázkach medzi buržoáznymi ekonómami. Súčasne, a to je iste ešte nepríjemnejšia stránka, nebezpečne odhaľuje nevedecký, apologetický charakter ekonomickej analýzy, ktorá v záujme obhajoby kapitalizmu jednoducho vylúčila z predmetu svojho skúmania buržoázne výrobné vzťahy a urobila z nich nemenný, raz navždy daný „mimoekonomický“ rámec analyzovaných „ekonomických“ javov a procesov.²

Ak sa buržoázni ekonómi jednako len púšťajú do metodologických diskusií, ba niektorí z nich dokonca hovoria o obnovení starého „sporu metód“,³ svedčí to predovšetkým o hĺbke krízového procesu, ktorý v buržoáznej ekonomickej teórii vyvolali nové podmienky a nové úlohy apologetiky kapitalizmu v súčasnom období.

Nazdávame sa, že marxistická kritika musí venovať väčšiu pozornosť ako doteraz metodologickým otázkam buržoáznej politickej ekonomie. Táto analýza umožňuje hlbšie odhaliť vnútornú teoreticko-logickú líniu vo vývine rôznych buržoázných učení, a tak aj lepšie pochopiť, prečo ekonomická apologetika kapitalizmu vystupuje v rôznych teoretických podobách. Teoretická forma apologetiky je vo veľkej miere zviazaná so samou koncepciou predmetu skúmania, teda s tým, čo moderná buržoázna teória pokladá za „ekonomiku“, a s tým, aké metódy používa, aby túto vyšpekulovanú ekonomickú realitu analyzovala.

Kritika buržoáznej metodológie má osobitný význam pre poznanie skutočných výsledkov úsilia buržoázných ekonómov priblížiť svoje teórie k realite. To je dôležité najmä pre vyvrátenie revizionistických názorov, podľa ktorých „realistickejší“ charakter súčasných buržoázných ekonomických teórií je prejavom akéhosi procesu „zvedečtovania“ a „dezapologetizácie“ buržoáznej politickej ekonomie. S tým všetkým napokon

² To isté, pravda, v zaobalenej forme, konštatuje západonemecký ekonóm Hans Albert, keď v recenzii nového vydania knihy T. W. Hutchisona *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory* píše: „Metodologické práce netešia sa dnes v politickej ekonomii príliš veľkej obľube pravdepodobne sčasti preto, lebo často ničia určité ilúzie o informatívnom obsahu, platnosti a použiteľnosti ekonomických téz a teórií. Ekonómi si neradi uvedomujú, že pri bližšom preskúmaní sa eventuálne ukáže, že bežné učebnicové tézy sú krajne problematické alebo obsahujú oveľa menej informácií o realite, než sa radi nazdávajú...“ *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 2, 1962, 152.

³ V tomto zmysle píše napríklad predstaviteľ tzv. sociologického smeru André Marchal vo svojej práci *Méthode scientifique et économie politique*, Paris 1952.

súvisí aj poznanie skutočnej úlohy buržoáznej ekonomickej teórie v hospodárskej politike imperialistických krajín.

Otázky predmetu a metódy modernej buržoáznej politickej ekonómie predstavujú veľmi širokú a zložitú problematiku, ktorú v rámci jednej stati nemožno uspokojivo vyčerpať. Preto naším cieľom je rozobrať iba základné tendencie v súčasnom spore o celkovú koncepciu buržoáznej ekonomickej vedy a naznačiť pritom azda aj ďalšie úlohy marxistickej analýzy.

Súčasne treba upozorniť, že zväčša bude reč o vládnucej, oficiálnej buržoáznej ekonomickej teórii. Sem zahrňujem všetky smery, či už keynesovského alebo protikenesovského zamerania, ktoré v základných teoretických a metodologických otázkach stoja v podstate na pozíciách „ortodoxnej“ marginalistickej ekonómie, a tak napriek všetkým kritickým výhradám a revíziám, alebo správnejšie, práve v ich dôsledku, plnia dnes úlohu správcu konkurznej podstaty marginalizmu.

2

Vymedziť čo najpresnejšie obsah „ekonomiky“, ktorú súčasná buržoázna politická ekonómia pokladá za vlastný predmet svojho skúmania, nie je ľahká úloha. Ako sme už spomenuli, väčšina buržoáznych ekonómov sa takémuto vymedzeniu vyhýba a uspokojuje sa s veľmi všeobecnými, širokými a hmlistými určeniami. Okrem toho podľa rôznych smerov sú medzi nimi v týchto otázkach väčšie či menšie rozdiely. Preto neprekvapuje, že podnes azda najúplnejšie a najvýstižnejšie zachycuje vládnuću koncepciu predmetu buržoáznej ekonomickej analýzy známa práca anglického ekonóma L. Robbinsa *O podstate a význame ekonomickej vedy*, ktorá vyšla práve pred tridsiatimi rokmi.⁴

Robbinsova práca mala nesporne veľký vplyv, ktorý však nemožno pripísať jej osobitnej objavnosti či originalite. Robbins v podstate iba zhrňuje a kombinuje názory rakúskej školy a paretovskej verzie lausanskej školy; táto kombinácia je zvlášť charakteristická pre vládnuću buržoáznu politickú ekonómiu. Hlavnou prednosťou Robbinsovej práce je, že sa snaží podrobne preuť otázky „podstaty a významu ekonomickej vedy“ v reči „zdravého rozumu“, a „common sense“ patrí medzi dôležité zdroje argumentácie anglo-amerických ekonómov, ktorí koniec koncov ešte vždy hrajú prvé husle v buržoáznom ekonomickom koncerte. Preto bude iste správne, ak sa aj my budeme opierať predovšetkým o Robbinsovu prácu.

Treba ešte poznamenať, že v buržoáznej literatúre Robbinsa pokladajú za „ortodoxného“ ekonóma a jeho prácu za klasické zhrnutie „ortodox-

⁴ L. Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London 1932.

nej“ koncepcie predmetu ekonomickej analýzy. Proti tejto koncepcii sa aj konkrétne zameriavajú skoro všetky neskoršie kritické výhrady, no nijako podstatne ju nemenia. To svedčí iba o tom, že v základných otázkach „predmetu a metódy“ niet podstatných rozdielov medzi tzv. ortodoxnou a neortodoxnou ekonómiou, nadväzujúcou hlavne na Keynesa, lebo spoločne vychádzajú z toho istého nevedeckého chápania „ekonomiky“.

Podľa vládnucej mienky predmetom skúmania buržoáznych ekonómov je tzv. ekonomický aspekt ľudského správania. V tomto aspekte sa odráža „základný“ ekonomický princíp, ktorý sa formuluje rôzne: raz ako princíp maxima či minima, inokedy ako princíp najmenšieho úsilia, ako racionálny princíp, no najčastejšie ako princíp vzácnosti. Z tohto základného princípu vyplýva potom jednota predmetu celej ekonomickej vedy. Ako píše Robbins, táto jednota je daná „formami ľudského správania pri disponovaní vzácnymi prostriedkami...“

Ekonomické správanie ľudí má nevyhnutne formu voľby, pretože „prostriedky, ktoré sú k dispozícii v obmedzenom množstve, možno použiť na rôzne ciele a samy tieto ciele sa svojím významom líšia“. To teda znamená, že „ekonóm študuje, ako sa disponuje vzácnymi prostriedkami. Zaujíma ho spôsob, ako rôzne stupne vzácnosti rôznych statkov vyvolávajú rôzne relácie v ich hodnotení, ako aj spôsob, ako sa zmeny týchto relácií dotýkajú zmeny v podmienkach vzácnosti, nech už pochádzajú zo zmien v cieľoch, alebo zo zmien v prostriedkoch — zo strany dopytu alebo zo strany ponuky...“

Teraz nasleduje známe stručné zhrnutie predchádzajúcich vývodov: „Ekonómia je veda, ktorá študuje ľudské správanie ako vzťah medzi cieľmi a vzácnymi prostriedkami, ktoré možno alternatívne použiť...“ Súčasne však náš autor znova a znova zdôrazňuje, že „ciele ako také nie sú súčasťou tohto predmetu“ a že tak isto do neho nepatrí ani „technické a sociálne prostredie“, v ktorom sa tieto akty „ekonomického“ správania ľudí odohrávajú.⁵

Takto, v tejto ťažko zrozumiteľnej reči „odpsychologizovanej“ subjektívnej školy, ktorá sa úzkostlivo vyhýba takým pojmom utilitaristickej psychológie, ako je užitočnosť či už hraničná alebo úhrnná, potreby, uspokojenie, potvrdzuje sa nám známy fakt, že východiskom a základom súčasnej vulgárnej ekonomickej teórie je vzťah jednotlivca k veciam, „ekonomika“ hospodáriaceho subjektu odtrhnutého od spoločnosti. Táto „ekonomika“ pozostáva z individuálnych aktov voľby, ktorými rozhoduje

⁵ L. Robbins, *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, London 1935, 15, 16 a 33. V týchto citátoch i v ďalšom texte prekladáme anglické „economics“ jednoducho ako „ekonómia“. Ako je známe, termín „economics“, bežne používaný v anglickej a americkej literatúre, má na rozdiel od „politickej“ ekonómie označiť „nepolitický“, nespoločenský charakter predmetu modernej buržoáznej ekonomickej teórie.

o tom, ako použije vzácne prostriedky, aby dosiahol určitý cieľ, pričom ich „vzácnosť“ závisí jedine od jeho vnútorného hodnotenia.

Pravda, výklad tejto robinsonovskej ekonomiky — aj keď si nášho Robinsona predstavíme rozdvojeného na výrobcu a spotrebiteľa — nepotreboval by celé knižnice, v ktorých sú uložené výsledky buržoáznej ekonomickej analýzy. Celá analýza sa komplikuje pri skúmaní tých javov, ktoré vznikajú, keď sa tieto individuálne „ekonomiky“ dostávajú do vzájomného styku. Takto vstupujeme do povrchovej oblasti javov výmeny, ako je ponuka, dopyt, trh, cena, cenový mechanizmus, ktoré zaberajú ďaleko najväčšiu časť buržoáznej „čistej“ teórie. Preto mnohí buržoázni ekonómi pokladajú otázky výmenného hospodárstva, tzv. katalaktiky, za vlastný predmet ekonomickej vedy. No Robbins sa s týmto názorom nestotožňuje. Podľa neho popri základnom „fakte vzácnosti“ predstavujú výmenné vzťahy iba podružnú „technickú otázku“, pretože „samo výmenné hospodárstvo možno vysvetliť len tak, že prenikneme za takéto vzťahy a poznáme pôsobenie tých zákonov voľby, ktoré najlepšie možno vidieť, keď pozorujeme, ako sa správa izolovaný jednotlivec.“ Medzi povrchných ekonómov, ktorí nedokázali preniknúť tak hlboko, zaraďuje Robbins aj Ricarda, pretože vraj nešiel až k „hodnoteniam jednotlivca“, ale sa zastavil pri „hodnoteniach trhu.“ (L. Robbins, c. d. 20—21.)

Náplň pojmu „ekonomický“ v chápaní súčasných buržoáznych ekonómov zakladá sa teda na svojvoľnej abstrakcii tzv. ekonomického aspektu správania ľudí stojacich celkom mimo akýchkoľvek spoločenských vzťahov. Tento nespooločenský charakter si však zachováva aj ekonomika chápaná v zmysle ekonomického systému, ktorý vzniká vzájomným prepletením a pôsobením týchto individuálnych „ekonomík“. Čo to vlastne znamená, dozvedáme sa bližšie z Robbinsovej polemiky proti predstavám buržoáznych klasikov, ktorí hlavný cieľ svojej analýzy videli v odhalení príčin materiálneho blahobytu spoločnosti. Preto fakticky skúmali spoločensko-ekonomické vzťahy v oblasti výroby a rozdeľovania a kľúč k pochopeniu týchto vzťahov hľadali v triednom zložení spoločnosti. Naproti tomu hlavným cieľom modernej apologetiky bolo odvieť ekonomickú analýzu z tejto nebezpečnej cesty. Preto tiež Robbins zdôrazňuje: „Namiesto toho, aby sme hľadeli na ekonomický systém ako na gigantickú mašinu zhotovujúcu úhrnný produkt a skúmali, aké príčiny spôsobujú, že je tento produkt väčší či menší, a na aké časti sa rozdeľuje, hľadáme naň ako na rad vzájomne závislých, ale pojmove oddelených vzťahov medzi ľuďmi a hospodárskymi statkami...“⁶

Dobre si všimnime, ako buržoázna teória vytvorila umelú antinómiu medzi „ekonomickým“ a „sociálnym“, lebo táto antinómia tvorí hlavnú os

⁶ L. Robbins, c. d. 68. Takýto ekonomický systém sformuloval L. Walras vo svojej teórii všeobecnej rovnováhy. Predstavuje sústavu vzájomne závislých trhov (trh spotrebných predmetov, výrobných služieb a kapitálu), kde neexistujú nijaké kauzálne vzťahy, ale len funkcionálne vzťahy vzájomnej závislosti. Z tejto teórie vychádza široko uznávaná koncepcia ekonómie ako čisto kvantitatívnej vedy.

súčasnej polemiky okolo vymedzenia oblasti buržoáznej ekonomickej analýzy. Ekonomický aspekt ľudského správania nemá spoločenský charakter, lebo predstavuje konanie zamerané na hospodárenie so statkami na základe princípu vzácnosti. Správanie človeka nadobúda „sociálny“ charakter, len ak sa vzťahuje a berie do úvahy konanie druhého človeka. Schematicky to teda vyzerá takto: ekonomický vzťah je vzťah medzi človekom a užitočnou vecou, sociálny vzťah je vzťah medzi človekom a človekom. Základom oboch týchto konštrukcií je sociálny atomizmus, lebo obe vychádzajú od izolovaného jednotlivca.

Pravda, aj na „ekonomiku“, ako ju chápu buržoázni teoretici, vplyvajú rôzne „neekonomické“ faktory, no ekonomická teória skúma iba „čisto“ ekonomické javy, odhliada od všetkých cudzích, rušivých vplyvov. Všetky tzv. mimoekonomické faktory — a medzi ne patrí aj „sociálne“ správanie, ďalšie sociologické a politické faktory atď. — sú predmetom skúmania iných vied, sociológie, psychológie, práva, politickej teórie a pod. Tieto „mimoekonomické“ faktory predstavujú pre ekonomickú teóriu iba tzv. danosti — dáty, iba nemeniace sa a neutrálne prostredie, v ktorom prebiehajú „ekonomické“ procesy.

Toto vyšpekulované rozlišovanie rôznych aspektov ľudského správania je dnes vo veľkej miere základom sústavy buržoázných spoločenských vied. Súčasne však z neho vznikajú celkom vážne mienené spory, či ekonómia nepatrí skôr do nespooločenských ako spoločenských vied.

S nástupom subjektívnej školy buržoázna politická ekonómia sa celkom vedome a zámerne začala rozvíjať ako nespooločenská disciplína, vzdala sa výskumu ekonomických javov ako javov spoločenských a spolu s inými disciplínami umele pestujú nezmyselnú antinómiu: ekonomický — spoločenský. Zdôrazňujú úplnú nezmyselnosť rozlišovať medzi „sociologickými“ a „ekonomickými“ kategóriami, Lenin napísal: „Rozhodne nechápem, aký zmysel môže mať toto rozlišovanie?? Ako môže byť ekonomické mimo sociálneho??“⁷

Zásadný rozdiel medzi vedeckou a vulgárnou politickou ekonómiou leží už v samom vymedzení oblasti a predmetu skúmania. Marxistická teória dávno odhalila hlboko nevedecký charakter subjektívno-individualistického prístupu k určaniu ekonomiky. No buržoázni ekonómi radi vyhlasujú práve tento prístup za svoju najväčšiu teoretickú vymoženosť,⁸ na ktorej má dokonca spočívať aj ich údajná prevaha nad marxistickým ekono-

⁷ V. I. Lenin, *Sočinenija* 34, 20.

⁸ V tomto prístupe vidí Robbins napríklad prevahu novej, t. j. subjektívnej teórie hodnoty. Píše: „Dokiaľ sa teória hodnoty vysvetľovala v nákladoch, bolo možné hľadať na predmet ekonómie ako na niečo sociálneho a kolektívneho, a bolo možné skúmať cenové vzťahy jednoducho ako vzťahy trhové. Tento prístup sa však ukazuje stále nevhodnejší, len čo prichádzame k poznatku, že tieto trhové javy v skutočnosti závisia od vzájomnej hry individuálnej voľby a že samy sociálne javy, pomocou ktorých sa vysvetľovali — náklady — sú v konečnej analýze odrazom individuálnej voľby...“
L. Robbins, c. d. 69, pozn. 2.

mickým učením. No v priebehu terajšej krízy buržoáznej politickej ekonómie sa rýchlo rozplývajú aj tieto subjektívne ilúzie.

3

Nevedecká koncepcia predmetu skúmania je čo najtesnejšie spojená s nehistorickou a nedialektickou metódou buržoáznej politickej ekonómie. Od nástupu marginalistiky jej základnou metódou je formálnologická dedukcia. Pomocou nej bol umele vyabstrahovaný a vymedzený predmet ekonomickej analýzy, ktorý sa zasa ukázal ako veľmi výhodná a vďačná oblasť nielen pre rozvíjanie ďalších bezobsažných abstrakcií, ale aj pre široké uplatnenie matematických metód.

V deduktívnom charaktere svojich teórií vidia buržoázni ekonómi hlavné kritérium ich „vedeckosti“ a „exaktnosti“. „Poučky ekonomickej teórie, ako každej vedeckej teórie, sú zrejme dedukciami z radu postulátov.“⁹ Ekonomické zákony, ktoré formuluje teoretická ekonómia, predstavujú „rad deduktívnych poučiek odvodených pravidlami logiky (a matematiky) z niekoľko málo základných poučiek“.¹⁰ Takto z niekoľkých základných hypotéz, predovšetkým z hypotézy o charaktere a podstate ekonomickeho správania ľudí, boli odvodené nielen jednotlivé „ekonomické“ zákony, ale aj zložitý systém rôznych teórií modernej buržoáznej ekonómie. Vskutku právom porovnáva J. R. Hicks buržoázných ekonómov s kúzelníkmi, ktorí vedia z mála vyčariť veľa.¹¹

Odkiaľ sa však tieto východiskové postuláty berú? Nakoľko, ak vôbec, zodpovedajú ekonomickej skutočnosti? Aká je poznávacía hodnota teórií, ktoré na nich spočívajú? Už dlhé roky si buržoázni ekonómi všetkých smerov kladú tieto otázky. Ich úvahy priniesli najprotikladnejšie odpovede, ktoré silne otriasli ich sebavedomím o „vedeckom“ charaktere vlastných teórií.¹²

Najkrajnejší stúpcenci čisto deduktívneho charakteru politickej ekonómie vyhlasujú, že platnosť jej zákonov závisí jedine od toho, či boli logicky správne vyvedené z východiskových hypotéz bez ohľadu na to, či tieto hypotézy súhlasia s realitou alebo či vôbec majú s ňou niečo spoločné. L. Mises vyhlasuje, že politická ekonómia ako najlepšie rozpracovaná časť vedy o ľudskom konaní vôbec nie je empirickou, ale aprioristickou vedou. Podľa neho ekonomická teória „tak ako logika a ma-

⁹ L. Robbins, c. d. 78.

¹⁰ O. Lange, *The Scope and Method of Economics*, Revue of Economic studies XIII, 1945—1946.

¹¹ J. R. Hicks, *Value and Capital*, Oxford 1946, 23.

¹² Keynes vyvodzuje z deduktívneho charakteru buržoáznej ekonomickej teórie tento skeptický záver: „Ak sa ortodoxná ekonómia mylí, omyl nenájdeme v nadstavbe, ktorá bola vybudovaná s veľkou starostlivosťou pre logickú dôslednosť, ale v tom, že premisy nie sú jasné a všeobecné.“ J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London 1936, Úvod.

tematika nepochádza zo skúsenosti, ale skúsenosť predchádza. Je v istom zmysle logikou konania a činu¹³

Veľa ekonómov sa však nazdáva, že toto stanovisko ide príďaleko v odhalení formalistickej bezobsažnosti ekonomickej teórie. Usilujú sa dokázať, že napriek metóde logickej dedukcie ostáva ekonómia empirickou vedou, že tak jej východiskové premisy, ako aj z nich odvodené závery majú nejaký reálny empirický obsah. Poponáhľal sa to vyhlásiť aj Robbins; zdôrazňuje, že všetky hlavné predpoklady ekonomickej teórie „nejako zahrňujú jednoduché a nediskutovateľné fakty skúsenosti týkajúce sa spôsobu, ako sa vo svete reality skutočne prejavuje vzácnosť statkov, ktorá je predmetom našej vedy.“^{13a} Pravda základných postulátov je vraj taká samozrejma a očividná, že ju vôbec netreba dokazovať.¹⁴

Namiesto kritéria spoločenskej praxe dávajú vulgárni ekonómi prednosť „každodennej skúsenosti“ a „zdravému rozumu“. Je to pochopiteľné, lebo „zdravý rozum“, na ktorý sa odvolávajú, znamená nič iné ako súhrn najvulgárnejších a najpovrchnejších predstáv o ekonomických javoch a procesoch a predovšetkým, samozrejme, predstáv, ktoré si o nich robia sami buržoázni činitelia. To je aj skutočný gnozeologický zdroj vymedzenia pojmu „ekonomický“ v zmysle racionálneho správania hospodárskych subjektov. Táto svojvoľná abstrakcia v najlepšom prípade iba rozvádza najbežnejšiu a najvšeobecnejšiu predstavu o „hospodárení“ ako vynakladaní prostriedkov, ktoré vzhľadom na sledovaný cieľ dosiahne maximálny výsledok. Netreba dodávať, že v tomto vymedzení neostáva ani najmenšie miestečko pre konkrétnu spoločenskú formu, v ktorej tento „ekonomický“ proces prebieha.

Spomeňme tu ešte hlavné predpoklady niektorých špeciálnych teórií, ktoré exemplifikatívne uvádza Robbins ako fakty potvrdené každodennou skúsenosťou. „Hlavný postulát teórie hodnoty je fakt, že jednotlivci môžu usporiadať svoje preferencie do určitého radu, a skutočne tak aj robia. Hlavným postulátom teórie výroby je fakt, že existuje viac ako jeden výrobný činiteľ. Hlavným postulátom teórie dynamiky je fakt, že nemáme istotu, pokiaľ ide o budúce vzácnosti.“¹⁵

Bolo by naozaj zbytočné škriepiť sa o platnosti týchto faktov, ktoré tak jasne dokazujú, že moderní vulgárni ekonómi budujú svoju komplikovanú teoretickú nadstavbu na najtriviálnejších a najpovrchnejších predstavách „zdravého rozumu“. Pripomínajú nám znova správnosť Marxových slov, že „vulgárna ekonómia nerobí v skutočnosti nič iné než to, že doktrínár-

¹³ L. Mises, *Grundprobleme der Nationalökonomie*, Jena 1933, 12.

^{13a} L. Robbins, c. d. 78.

¹⁴ Dávno pred Robbinsom veľmi vehementne obhajoval túto tézu J. A. Schumpeter. Aj podľa neho základné predpoklady „čistej teórie“ spočívajú na pozorovaní faktov, sú však „také jednoduché a tak nápadne potvrdené každodennou skúsenosťou, že by bola hanba mrhať papierom na tlač špeciálnych kompilácií faktov, aby sme ich dokazovali“. *Die positive Methode in der Nationalökonomie*, Deutsche Literaturzeitung 1914, 2104.

¹⁵ L. Robbins, c. d. 79.

sky vykladá, systematizuje a ospravedlňuje predstavy činiteľov buržoáznej výroby,“ že „nie je ničím iným, než didaktickým, viac či menej doktrínarským výkladom každodenných predstáv skutočných činiteľov výroby“.¹⁶ Postup od najvšeobecnejších predpokladov, ktoré najväčšmi zjednodušujú „ekonomickú“ skutočnosť, ku konkrétnejším čiastkovým predpokladom, ktoré ju už zjednodušujú menej (takéto predpoklady týkajú sa napríklad konkrétnych podmienok na trhu), nazýva sa v buržoáznej ekonómii metódou „klesajúcej abstrakcie“ alebo „postupného približovania“. Tento postup má viesť k zachyteniu a pochopeniu reálnej ekonomickej skutočnosti v celej jej zložitosti; preto ho niektorí ekonómi opatrne charakterizujú ako optimistický prístup.¹⁷

Po dlhých desaťročiach rozvíjania tohto postupu sa niekdajší optimizmus stále viac premieňa na pesimizmus a skepticizmus. K tomu najväčšmi prispelo rozčarovanie z výsledkov rôznych pokusov priblížiť ekonomickú teóriu ku skutočnosti revidovaním základných predpokladov teórie všeobecnej rovnováhy, spolu s teóriou hodnoty a rozdeľovania. Ako je známe, hlavný nápor kritiky buržoáznych ekonómov sa koncentroval na abstrakciu „ekonomického človeka“; vznikajú pokusy nahradiť hypotézu „racionálneho“ správania „realistickejším“ predpokladom „iracionálneho“ správania hospodáriaceho človeka, namiesto tzv. dokonalých očakávaní, keď hospodáriaci subjekt presne pozná všetky dôsledky svojho konania, má analýza zaviesť prvky neistoty a pod. Bola zavrhnutá hypotéza „dokonalejšej konkurencie“ v prospech „nedokonalejšej“ a „monopolistickej“ konkurencie. Keynes a jeho stúpenci zasa budujú svoje teórie na novom predpoklade, že trhový mechanizmus nezabezpečuje automaticky plné využitie všetkých výrobných možností ani plnú zamestnanosť. No, aj buržoázni ekonómi priznávajú, že všetky tieto pokusy vyústili do nových „ne-realistických“ teórií, alebo do „naivného“ opisného empirizmu.

Veľmi rozšíreným útočiskom, ktoré má zakryť bezradnosť a jalovosť buržoáznej metodológie, stal sa názor, že ekonomická teória vlastne neskúma objektívnu skutočnosť; jej úlohou nie je odhaľovať jej vnútorné súvislosti a zákonitosti, ale iba vytvárať a zdokonaľovať „analytické nástroje“, ktoré potom podľa konkrétnych podmienok môžu slúžiť ako pomôcka pre výklad reálnej skutočnosti. Tento názor sa, zrejme, rozšíril pod vplyvom novokantovskej koncepcie vedy, ako ju pre spoločenskú oblasť podrobne rozpracoval známy nemecký buržoázny sociológ a ekonóm M. Weber.¹⁸ Podľa tejto subjektívnoidealistickej koncepcie predme-

¹⁶ K. Marx, *Kapitál III, časť 2*, Bratislava 1958, 370 a 384.

¹⁷ Podľa J. Robinsonovej optimizmus spočíva tu v tom, že „analyzujúci ekonóm je pripravený postupovať krok za krokom k ideálu ešte veľmi vzdialenému, k vybudovaniu analýzy, ktorá bude vedieť vyriešiť problémy reálneho sveta“. J. Robinson, *The Economics of Imperfect Competition*, Cambridge 1933, 327.

¹⁸ Podľa Webera vedecké bádanie vytvára iba tzv. ideálne typy, ideálnotypické pojmové konštrukcie, ktoré nemajú nič spoločné s reálnou skutočnosťou. V ekonomickej

tom vedeckého skúmania nie je reálny svet, ale ľudským rozumom umele vytvorené myšlienkové konštrukcie, „ideálne typy“, „modely“, ktoré nám iba pomáhajú pochopiť skutočnosť.

V tomto zmysle sa dnes buržoázna ekonomická teória vyhlasuje za „rad myšlienkových modelov, ktoré sa snažia v zjednodušenej podobe vyjadriť rôzne aspekty čoraz zložitejšej reality.“¹⁹ Pretože základom týchto modelov sú hypotézy, ktoré nanajvýš iba veľmi približne odrážajú niektorú stránku skutočnosti, americký ekonóm M. Friedman nazýva modely „logickým stelesnením polopravdy.“²⁰ Na rozdiel od ekonómov, ktorí sa nadržávajú, že „realistický“ charakter každej teórie predsa len napokon závisí od „empirického“ obsahu východiskovej premisy, Friedman odmieta možnosť overovať teóriu realizmom jej predpokladov, pretože čím je teória významnejšia a dôležitejšia, tým nerealistickejšie musia byť jej predpoklady. A tak vymýšľa nové kritérium, podľa ktorého užitočnosť každej teórie možno posúdiť iba podľa toho, či dosť dobre predpovedá, ako sa budú pozorované javy vyvíjať.

Každá hypotéza je teda prípustná, ak len zachycuje niektorú stránku či aspekt „ekonomickkej“ reality“. Existuje teda toľko teórií či modelov, koľko východiskových hypotéz, pričom každý model predstavuje logickú konštrukciu neexistujúceho, abstraktného schematickeho sveta. Keď si buržoázni ekonómi takto po „weberovsky“ vyjasnili charakter vlastnej teoretickej analýzy, nijako si tým nezmenšili starosti, čo si vlastne počať s týmito teóriami — modelmi, ako ich vôbec v praxi využiť. Veď aplikácia každého modelu by vyžadovala poznať pravidlá, ktoré by ukázali, aké osobitné podmienky musia byť splnené, aby ten-ktorý model platil. V tejto súvislosti sa v poslednom čase hlási k slovu dokonca nová vedecká disciplína, ktorá si kladie za úlohu rozvíjať tzv. taxonomický či klasifikačný prístup k ekonomickým modelom. Ako nástroj teórie hospodárskej politiky „taxonómia“ chce na spôsob navigačných tabuliek čo najsysteme-

teórii tieto „ideálne typy“ ukazujú, ako by ekonomické procesy prebiehali, keby boli splnené určité „ideálne“ podmienky a predpoklady, keby napr. ekonomické správanie bolo dôsledne racionálne. Sú to teda iba akési vedecké pomôcky, modely, ktoré nám majú pomôcť „pochopiť“ skutočnosť, no vôbec neodrážajú jej reálne súvislosti. Ani deľba práce medzi rôznymi vedami nespočíva na „vecných“ súvislostiach, ale len na myšlienkových súvislostiach. Weber kritizoval subjektívnu školu, že nesprávne vydáva svoje ekonomické zákony za „prírodné“ zákony, zatiaľ čo v skutočnosti formulovala iba niektoré zákony — fikcie v uvedenom zmysle. Ako zdôrazňuje W. Sombart, „kritika Maxa Webera po prvý raz ukázala stúpencom hraničnej užitočnosti, čo musia myslieť a učiť...“ (*Die drei Nationalökonomien*, München und Leipzig 1930, 262). Túto nihilistickú predstavu vedy snažil sa Weber rozšíriť aj na marxistickú politickú ekonomiu; tvrdil, že „všetky špecificky marxistické „zákony“ a vývinové konštrukcie... majú ideálnotypický charakter.“

¹⁹ T. C. Koopmans, *Three Essays on the State of Economic Science*, New York 1957, 142.

²⁰ Milton Friedman, *Essays in Positive Economics*, Chicago 1953, 25.

matickejšie usporiadať hypotézy rôznych modelov, a tak ukázať, ktorá alternatíva má najbližšie ku skutočnosti.²¹

Všetky tieto metodologické špekulácie svedčia o tom, že aj medzi predstaviteľov vládnúceho smeru buržoáznej politickej ekonómie — rôznymi cestami a viac-menej hmlisto — preniká poznanie, že to, čo formálnou logickou dedukciou izolovali ako „ekonomiku“, a na čom potom postavili svoje zložité teórie, vôbec nezodpovedá skutočnosti, ale je od nej na hony vzdialené. Zvlášť nápadne sa to odráža v pesimistickom hodnotení súčasného stavu buržoáznej economickej vedy. Dávno minuli časy, keď buržoázni ekonómi porovnávali svoje teórie s prírodnými vedami a pyšne vyzdvihovali, že ich prevyšujú v logickej zovretosti a exaktnosti; túto prevahu pripisovali napríklad introspekcii [t. j. skúmaniu vlastného vnútra ako zdroja poznania ekonomických zákonov], o ktorej tvrdili, že ušetrila ekonómom celé veky prácneho výskumu. Dnes naopak, stále častejšie zdôrazňujú, že ekonomická veda je ešte len v počiatkoch a jej nerozvinutý stav napospol vysvetľujú neobyčajnou zložitou „ekonomických“ javov, na ktoré vraj neustále vplyvajú rôzne mimoekonomické, najmä „sociálne“ faktory.²²

Súčasne sa čoraz otvorenejšie konštatuje jalovosť výsledkov doterajšej analýzy. Ako poznamenáva Samuelson, buržoázni ekonómi sa doteraz utešovali aspoň myšlienkou, že „kovajú nástroje, ktoré by prípadne mohli priniesť nejaké ovocie“. No tento prísľub platil vždy do budúcnosti. A tak Samuelson s trpkým, ale výstižným humorom porovnáva buržoáznych ekonómov — a seba iste nemôže z tohto porovnania vyňať — s vysoko trénovanými atlétmi, ktorí „nikdy nebežia nijaké preteky, v dôsledku čoho sa stávajú hnilými...“²³

4

Ako sme už spomenuli, niektorí buržoázni kritici vidia príčinu odtrhnutia teoretickej ekonómie od hospodárskej praxe v „neutrálnom“, „objektívnom“, „lahostajnom“ postoji ekonómov k predmetu svojho skúmania. Požiadavka zanechať „neutralitu“ economickej teórie predstavuje druhú

²¹ Pozri: A. C. L. Day, *The Taxonomic Approach to the Study of Economic Policies*, American Economic Review, marec 1955, 64—78.

²² Ocitujeme si na ukážku takéto dva pesimistické hlasy: „V porovnaní s pokročilejšími prírodnými vedami ekonómia je ešte primitívna disciplína, pretože má relatívne málo overených uniformít ekonomických javov. Hlavný dôvod nerozvinutého stavu ekonómie je, že sa objektívne štúdium ekonomických javov začalo relatívne nedávno a že javy, ktoré sa majú vysvetliť, sú vo svojom úhrne veľmi zložité.“ Georg J. Stigler, *Five Lectures on Economic Problems*, London 1949, 41.

„Bolestne si uvedomujeme, že neexistuje nijaká všeobecne prijatá teória v ekonómii a že je málo nádeje, že by sa takéto teória vytvorila v súčasnej generácii. Jasne povedané, ekonómia je príliš ťažká, aby sa mohla rýchle rozvinúť na exaktnú vedu.“ Q. G. Sutton, *Mathematics in Action*, London 1954.

²³ P. A. Samuelson, *Foundations of Economic Analysis*, Cambridge 1955, 4.

kritickú tendenciu medzi buržoáznymi ekonómami nespokojnými so stavom vlastnej vedy. Aj keď táto tendencia nemá zatiaľ taký široký ohlas najmä v radoch vládneho smeru, jednako len výstižne vyjadruje nové potreby ekonomickej apologetiky. Veď v podstate znamená výzvu, aby sa buržoázni ekonómi priamo a otvorene prihlásili ku svojej zodpovednosti za osud kapitalistického zriadenia.

Požiadavka „neutrality“ je tiež veľmi jednoznačne formulovaná v Robbinsovej práci. Opätovne v nej poukazuje na to, že „ekonómia sa zaoberá len tým aspektom ľudského správania, ktorý vzniká zo vzácnosti prostriedkov na dosiahnutie daných cieľov. Z toho vyplýva, že ekonómia je úplne neutrálna, pokiaľ ide o ciele... Cieľmi ako takými sa nezaobera.“²⁴

Ekonomická teória sa teda nemá zmiešať s hospodárskou politikou, nesmie obsahovať nijaké etické či politické úvahy o tom, čo by bolo želateľné. Teoretický ekonóm nezaujíma k výsledkom analýzy nijaké stanovisko; „čistá“ veda je podľa Weberovho termínu „wertfrei“. Aj táto falošná póza neutrality a objektivity sa vyhranila pod vplyvom novokantovského chápania vedy ako sústavy púhych nástrojov analýzy.

V súlade s týmto chápaním sa dnes rozlišuje tzv. pozitívna a normatívna ekonómia. Pozitívna ekonómia má skúmať iba to, čo existuje; jej cieľ je vyjadrený v Paretovom hesle „poznať, vedieť, nič viac“. Preto vraj nemôže obsahovať nijaké recepty, predpisy či odporúčania pre hospodársku prax a hospodársku politiku. Toto je úlohou normatívnej ekonómie, ktorá vychádza z určitých hodnotových súdov, aby formulovala systém pravidiel, ktoré majú viesť k dosiahnutiu určitých cieľov spoločnosti. V panujúcej ekonomickej teórii túto normatívnu vetev predstavuje tzv. ekonómia blahobytu; do nej sa podľa Hutchisona vlastne presťahovalo skúmanie príčin materiálneho blahobytu spoločnosti.²⁵ Toto tvrdenie možno označiť za správne len potiaľ, pokiaľ nepriamo potvrdzuje existenciu umelej antinómie medzi „ekonomickým“ a „spoločenským“. Je však celkom nesprávne, ak má znamenať, že sa „ekonómia blahobytu“ naozaj zaoberá analýzou spoločenských výrobných vzťahov a triednej štruktúry spoločnosti. Táto vetev modernej buržoáznej ekonómie taktiež vychádza z tej istej koncepcie „ekonomiky“ a pohybuje sa na rovnakej úrovni formálnych abstrakcií ako „neutrálna“ pozitívna ekonómia. To všetko sa jasne prejavilo v tom, že „welfare economics“ podnes nedokázala vypracovať nejaké návrhy, ako zvýšiť blahobyť v kapitalistickej spoločnosti, pretože zatiaľ nezistila „objektívne“ kritériá blahobytu. A tak tento pokus o teóriu hospodárskej politiky celkom stroskotal, čo dnes otvorene priznáva veľký počet buržoázných ekonómov.

Marxistická kritika odhalila buržoáznu straníckosť „čistej“ vedy, ktorá sa darmo usiluje skryť svoj apologetický charakter za falošné objektivistické rúcho neutrality. Práve naopak, čím „neutrálnejšou“ chce byť,

²⁴ L. Robbins, c. d. 24.

²⁵ T. W. Hutchison, *A Review of Economic Doctrines*, Oxford 1953, 280—281.

tým krikľavejšia apoteóza existujúceho spoločenského poriadku z nej vychádza. Veď v najdokonalejšej podobe „čistej“ teórie, v teórii všeobecnej rovnováhy, vystupuje kapitalizmus ako ekonomický systém, kde sa automaticky dosahuje plné využitie všetkých výrobných zdrojov, kde trhový mechanizmus zabezpečuje spravodlivú odmenu výrobných činiteľov a maximálne uspokojenie všetkých potrieb spoločnosti. Údajná neutralita tejto „čisto“ ekonomickej apologetiky spočíva iba v tom, že mlčky predpokladá buržoázne výrobné vzťahy ako nemenné „sociálne prostredie“. Ako však vidieť, zato ešte nijako nezaostáva za otvorenou obhajobou kapitalizmu u harmonistov typu Bastiata a Careyho.

V oficiálnom tábore kritika „neutrality“ je zatiaľ dosť rozpačitá a neurčitá, no veľmi často vyúsťuje do požiadavky, aby sa nejako rozšírila oblasť skúmania za hranice „čistej“ ekonomiky. Uvedme niekoľko čerstvých príkladov.

Samuelson síce zásadne súhlasí s Robbinsom, vyslovuje však pochybnosti, či možno v praxi dôsledne dodržať „schizofrenické pravidlo“, aby sa ekonóm rozdvajil na analytika pestujúceho čistú vedu a na občana, ktorý robí propagandu, zavrhuje alebo odporúča určité politické opatrenia. Stigler zdôrazňuje ťažkosti, na ktoré naráža požiadavka objektivity, pretože aj sám ekonóm je súčasťou skúmaného predmetu a nejaký konečný cieľ je vždy nevyhnutný. Iní zasa poukazujú na to, že nemožno prísne rozlišovať medzi variabilitami a dátami ekonomickej vedy (Zeuthen), že ekonomické problémy nemajú nijaké ostré hrany, ale nepozorovateľne prechádzajú do politiky, sociológie a etiky, takže konečná odpoveď na každý ekonomický problém leží v niektorej inej oblasti (Boulding). Ekonóm vraj nemôže zájsť ďaleko so svojou analýzou, ak sa silne neopiera o etiku, politickú vedu, sociológiu a dokonca aj o psychológiu (Wickrey). Stretávame sa aj s naivnými výzvami, aby si ekonómi práve v záujme objektivity vytvorili čo najjasnejšiu sociálnu, morálnu a politickú filozofiu a nevyhýbali sa premýšľaniu o veľkých životných otázkach ľudskej civilizácie, aj keď na ne nemožno dať vedeckú odpoveď (Taylor).²⁶

Po Myrdalovom konštatovaní, že každá ekonomická teória nevyhnutne obsahuje aj politické prvky,²⁷ medzi dedičmi „ortodoxnej“ ekonómie veľ-

²⁶ P. A. Samuelson, c. d. 220; G. J. Stigler, c. d. 9; E. Zeuthen, *Economic Theory and Method*, Cambridge 1955; K. E. Boulding, *The Economics of Peace*, New York 1946 237; W. Wickrey, *Utility, Strategy and Social Decision Rules*, The Quarterly Journal of Economics, nov. 1960; O. H. Taylor, *A History of Economic Thought*, New York 1960, XII, XIII.

²⁷ G. Myrdal, *Das politische Element in der nationalökonomischen Doktrinbildung*, Berlin 1932. Roku 1956 formuluje švédsky ekonóm Myrdal svoje stanovisko takto: „Reálne spoločenské javy možno skúmať iba z hľadiska ľudských ideálov. Niet a, logicky uvažujúc, ani nemôže byť „nepredpojatej spoločenskej vedy“. Hodnotenie obsiahnuté v našich základných pojmoch odráža náš záujem k danej otázke, dáva smer našim myšlienkam a podmieňuje význam našich záverov. Predkladá otázky, bez ktorých nemôžu byť odpovede.“ G. Myrdal, *Mirovaja ekonomika*, Moskva 1958, 505.

ké vzrušenie vyvolal Schumpetrov výrok, že každý ekonóm pristupuje k analýze s nejakým ideologickým predsudkom, s nejakou víziou spoločenského poriadku, s určitými „hodnotovými súdmi“, ktoré súčasne označil pravým menom: nazýva ich obhajobou skupinových záujmov.²⁸

Všetky citované názory priamo či nepriamo polemizujú s Robbinsom a snažia sa nejako zmierniť jeho strohé stanovisko v otázke „neutrality“ ekonomickej vedy. Preto nebude od veci, ak sa teraz pozrieme, či tento ekonóm pod tlakom kritiky nezmenil medzičasom svoje stanovisko. Aj dnes pokladá Robbins rozlišovanie medzi pozitívnou a normatívnou ekonómiou za základné, zároveň však pripúšťa potrebu osobitnej teórie o politike. No v tomto prípade sa podľa neho nemá ísť od pozitívnej ekonómie k „polovičatej“ ekonómii blahobytu (polovičatej iste preto, lebo spolu s pozitívnou ekonómiou spočíva na subjektívno-individualistickom chápaní „ekonomiky“), ale treba vypracovať „všeobecnú teóriu ekonomickeho správania štátu“.²⁹ Je to názor, ktorému naozaj nemožno uprieť dôslednosť tak z hľadiska Robbinsovho vymedzenia „ekonomiky“, ako aj z hľadiska potrieb apologetiky štátnomonopolistického kapitalizmu.

Doteraz sme sa obmedzili hlavne na predstaviteľov vládnúceho smeru — týchto správcov konkurznej podstaty „ortodoxnej“ marginalistickej ekonómie. Urobili sme tak náročky, pretože práve metodologické spory, ktoré prebiehajú medzi nimi, výstižne charakterizujú krízový rozklad súčasnej buržoáznej politickej ekonómie. Pravda, do celej polemiky ostro zasahujú ostatné prúdy, ktoré nadväzujú na protimarginalistické tradície najmä historickej, sociálnoprávnej a inštitucionálnej školy. Medzi nimi osobitné miesto zaujíma tzv. sociologický či realistický smer, ktorý sa v posledných rokoch sformoval vo Francúzsku.

Sociologický smer vystupuje s ďalekosiahlymi ambíciami; trúfa si obnoviť na nových základoch celú buržoáznu politickú ekonómiu a urobiť z nej naozajstný „nástroj konania“. Jeho predstavitelia vyčítajú „neoklasikom“, že vybudovali ekonomicke teóriu podľa vzoru prírodných vied, najmä fyziky a mechaniky, a celkom vraj zabudli, že za ekonomicke javmi stojí človek, že ekonomicke veda je predovšetkým „ľudskou“ vedou. Paľbu svojej kritiky sústreďujú najmä na fikciu racionálneho „ekonomickeho človeka“, ktorý na spôsob automatu reaguje na trhové mechanizmy; na jeho miesto chcú postaviť konkrétneho, iracionálneho „spoločenského človeka“, ktorý sa správa podľa rôznych motívov sociálnopsychologického pôvodu. Ako píše A. Marchal, na základe tejto novej „ľudskej sociologickej koncepcie politická ekonómia prestáva byť jednoduchou logikou. Stáva sa psychológiou na sociologickej základni“.³⁰

Táto hlučná a nie vždy jasná kritika predstavuje ďalšiu, buržoázne ob-

²⁸ J. A. Schumpeter, *Science and Ideology*, American Economic Review, marec 1949.

²⁹ L. Robbins, *The Present Position of Economics*, Rivista di Politica Economica, aug.—sept. 1959.

³⁰ A. Marchal, *Méthode scientifique et science économique* I, Paris 1952, 30.

medzenú reakciu na nespoločenské určenie predmetu ekonómie. Aj pri všetkých svojich výhradách predstaviteľia sociologického smeru vychádzajú z falošných teoretických pozícií vytvorených doterajším vývinom buržoázných spoločenských vied. Veď hlavnou úlohou ich teórie má byť analýza vplyvu „neekonomických“ faktorov, najmä sociálneho prostredia, na fungovanie ekonomických mechanizmov. Takto sa má uskutočniť „integrácia“, tzv. sociologických faktorov do ekonomickej teórie; stará roztržka medzi ekonomickým a sociálnym ostáva teda zachovaná.

Sociologický smer vkladá veľké nádeje do úzkej spolupráce medzi buržoáznou ekonómiou a sociológiou. V skutočnosti si tu podávajú ruky dvaja nevidomí: sociálny atomizmus ekonomickej teórie a jemu príbuzný sociálny atomizmus buržoáznej sociológie, ktorá sociálne vzťahy chápe ako psychologické medziosobné vzťahy.

Proces tzv. sociologizácie buržoáznej politickej ekonómie prekračuje v rôznych podobách hranice samého sociologického smeru. Videli sme, že buržoázni ekonómi stále častejšie hovoria o nevyhnutnosti rozšíriť oblasť ekonomickej analýzy; veľa sa tiež hovorí o návrate k starým problémom „politickej“ ekonómie. Americký keynesista L. Klein dokonca vyhlásil, že konečným cieľom tohto procesu je, aby ako „dáta“ ekonomickej teórie ostali napokon iba meteorologické javy a zemetrasenia.

5

Tu niet miesta podrobne rozoberať všetky gnozeologické a metodologické otázky, na ktoré buržoázni ekonómi narážajú vo svojich úvahách o charaktere a praktickej použiteľnosti výsledkov vlastnej analýzy. Je však jasné, že základom celého tohto zmätku okolo vzťahu medzi teóriou a praxou, medzi abstraktným a konkrétnym, individuálnym a spoločenským, logickým a historickým je nehistorické, nespoločenské, nematerialistické poňatie samého predmetu skúmania, samého obsahu ekonomiky. No práve na tomto základe plní buržoázna politická ekonómia svoju triednu funkciu ideologického nástroja protimarizmu. Skutočnou praxou, na ktorú je predovšetkým zameraná, nie je reálna ekonomická skutočnosť, ale plnenie tejto ideologickej úlohy. Preto v rámci buržoázneho myslenia nemôže teória spoločenských javov dospieť k jednote so spoločenskou praxou; veď to by dnes znamenalo teoreticky osvetľovať a napomáhať svetodejinnú spoločenskú prax prechodu od kapitalizmu k socializmu, teda prejsť z pozícií buržoázie na pozície robotníckej triedy.

Preto tiež nič nepomáha, ak sa aj niektorý buržoázny ekonóm priblíži k pochopeniu gnozeologického problému, ktorý pred ním stojí. To nám dobre ilustrujú slová významnej anglickej ekonómky J. Robinsonovej: „Ekonóm musí vysvetľovať udalosti, ktoré nastávajú v priebehu dejín, neexistuje však všeobecná zberka pravidiel pre výklad dejín. Preto sa ekonómia skladá z pomotanaj masy neverených hypotéz o tom, ako funguje

hospodárstvo...³¹ Tu Robinsonová vcelku jasne stavia otázku jednoty logického a historického, vyhlasuje však, že v ekonomickej teórii sa táto jednota nedá dosiahnuť. Je to pochopiteľné, pretože zo svojich pozícií nemôže vidieť v historickom materializme „všeobecnú zbierku pravidiel pre výklad dejín“. Preto jej tiež neostalo nič iné, ako napísať veľmi skepticky ladenú cvičebnicu (z nej pochádza aj náš citát) formálnologickej techniky tvorby modelov; v nej priznáva, že tieto modely majú krajne relatívny poznávací obsah, a preto nemôžu mať nijaký väčší význam pre hospodársku prax.

Teraz si treba položiť otázku, prečo práve v poslednom období rastie nespokojnosť buržoázných ekonómov so stavom vlastnej vedy a prečo jej hlavné nedostatky vidia v jej „abstraktnom“ a „neutrálnom“ charaktere.

Kritické hlasy z radov buržoázných ekonómov sú vo veľkej miere iba ozvenou nespokojnosti samej imperialistickej buržoázie, ktorá si, samozrejme, želá, aby sa ekonomická teória rýchlejšie prispôbovala novým požiadavkám vyplývajúcim jednak zo zmien v ekonomike súčasného kapitalizmu a jednak zo zmenenej sociálnoekonomickej a politickej situácie vo svete. V skutočnosti pre relatívne samostatný vývin ekonomickej ideológie toto prispôbovanie prebieha neraz pomerne ťažko a zdĺhavo.³²

Možno povedať, že sa dnes na buržoáznú politickú ekonómiu kladú zhruba dve hlavné požiadavky.

Po prvé, v podmienkach vysoko rozvinutého štátnomonopolistického kapitalizmu a koexistencie dvoch svetových spoločenských sústav žiada sa od buržoáznej ekonomickej teórie, aby zdôvodňovala štátnomonopolistické zásahy do ekonomiky a aby sa, predovšetkým, stala základom takej hospodárskej politiky, ktorá by kapitalizmu umožnila vydržať hospodárske súťaženie so socializmom, a tak predĺžila jeho existenciu. Stadiaľ volanie po „realistickejšej“ ekonomickej teórii, po vytvorení teórie hospodárskej politiky.

Videli sme však, že problematika priblíženia k „realite“ korení už v samom vyšpekulovanom vymedzení predmetu skúmania, v takom chápaní „ekonomiky“, ktoré zbavuje všetky ekonomické kategórie spoločensko-ekonomického obsahu a robí z nich prázdne formy.

³¹ J. Robinson, *Exercises in Economic Analysis*, London 1960, XV.

³² Tu chcem uviesť takrečeno školácky príklad, ako sa „teoretické“ objednávky veľkých monopolov prenášajú medzi buržoáznymi ekonómami. Americký ekonóm G. W. Stockings vo svojom otváracom prejave na výročnom zasadnutí Americkej ekonomickej asociácie citoval známy magazín big businessu *Fortune*, ktorý v októbri 1951 napísal: „Jedným z najzrejmějších, ale najmenej uznávaných faktov našich čias je, že veľká korporácia sa v slobodnej spoločnosti stáva jedným z hlavných nástrojov hospodárskej spravodlivosti.“ Stockings súhlasí s týmto názorom a vyslovuje presvedčenie, že v budúcnosti ekonomii zohrajú väčšiu úlohu pri analýze významu modernej korporácie pre americkú ekonomiku, pretože tieto otázky sú čoraz dôležitejšie pre ekonomiku slobodného podnikania vo svete „konkurenčnej koexistencie“. G. W. Stockings, *Institutional factors in economic thinking*, *American Economic Review*, marec 1959.

Po druhé, súčasný antikomunizmus stále nástojčivejšie stavia požiadavku, aby sa vytvorila nejaká nová „optimistická“ ideológia kapitalizmu, ktorá by bola schopná čeliť rastúcemu vplyvu marxizmu-leninizmu. Ukazuje sa však, že vládnúca ekonomická teória so svojím akademicky skleníkovým charakterom a úsilím o dosiahnutie bezobsažnej formálnologickej dokonalosti nie je práve najúčinnnejším prínosom v boji proti socialistickej ideológii. Stadiaľ volanie, aby buržoázni ekonómi zanechali svoj „neutrálny“ postoj, aby prekročili hranice tradičnej ekonómie a zahrnuli do svojej analýzy aj „etické a politické“ otázky. Inými slovami, ekonomická analýza má celkom otvorene a bezprostredne „dokazovať“, že nie socializmus, ale kapitalizmus — a pritom nie bársaký kapitalizmus, ale súčasný štátnomonopolistický kapitalizmus — jedine zabezpečuje uskutočnenie ideálov slobody, demokracie, sociálnej spravodlivosti a pod.³³

V týchto požiadavkách sa teda odrážajú nové potreby a nové úlohy ekonomickej apologetiky v terajšej etape všeobecnej krízy kapitalizmu. Tieto úlohy nemôže buržoázna ekonomická teória dobre plniť vo svojej starej podobe. Preto zvlášť výrazným prejavom jej krízy je prebiehajúci spor buržoázných ekonómov a nové vymedzenie predmetu a metódy skúmania.

СПОР О ПРЕДМЕТЕ И МЕТОДЕ СОВРЕМЕННОЙ БУРЖУАЗНОЙ ПОЛИТЭКОНОМИИ

Штефан Геретик

Среди буржуазных экономистов растет недовольствие современным состоянием и результатами собственной науки. Критика направлена главным образом на „нереалистический“ и „нейтральный“ характер теоретической экономики. В статье анализируется подоплека этой полемики прежде всего в рамках господствующей экономической теории, которая, несмотря на все упреки, все еще стоит на позициях маргинализма.

Основная разница между научной и вульгарной политэкономией состоит в самом определении понятия „экономика“. Господствующее понятие о предмете исследования лучше всего представлено в книге Л. Робинса, изданной еще в 1932 г.; против нее направлено также большинство критических замечаний, которые, однако, не меняют в основном старой „ортодоксальной“ концепции. Буржуазные экономисты, произвольно абстрагировав т. н. экономический аспект поведения людей, полностью изолировали „экономическое“ от „общественного“. На этой искусственной антиномии основывается анологетическая роль буржуазной политэкономии. В наши дни эта антиномия стала осью, вокруг которой вращаются рассуждения буржуазных экономистов о необходимости распространения предмета исследования на т. н. неэкономические факторы, составляющие до сих пор т. н. данные экономической теории. В статье дальше анализируются некоторые моменты взаимосвязи между предметом и методом современной буржуазной политэкономии. Автор показывает, каким образом первоначальный оптимизм, вытекающий из дедуктивного характера экономической

³³ Taliansky ekonóm F. Vito píše celkom jednoznačne: „Veľký spor, ktorý prebieha po celom svete, aby sa dokázala prevaha jedného z dvoch proti sebe stojacich systémov, ukazuje čoraz jasnejšie nemožnosť ostať stúpencom neutralizmu a nezaujať stanovisko.“ *Pozri H. Guittou, L'objet de l'économie politique, Paris 1951, 136.*

теории, превратился в методологический пессимизм и скептицизм, сказывающийся прежде всего в дискуссии о происхождении и содержании основных положений теоретической экономики. Этот скептицизм нашел убежище прежде всего в новокантовской концепции науки, разработанной для общественных наук М. Вебером.

Критика „нейтральной“ точки зрения является в своей основе призывом буржуазных экономистов к открытому заявлению об их ответственности за судьбу капиталистического строя. Против „нереалистического“ и „нейтрального“ характера „ортодоксальной“ теории особенно остро и громко выступает социологическое направление, пытающееся превратить экономическую науку в „науку о людях“, в „социальную“ науку. И эта концепция основывается на социальном атомизме и сохраняет старый разрыв между экономическим и социальным.

Собственная критика буржуазных экономистов — это только эхо недовольства самой империалистической буржуазии тем, что экономическая теория медленно сообразуется с новыми требованиями апологетики. С одной стороны, от экономической теории требуют, чтобы она стала ориентиром в экономической политике, позволяющим капитализму выдерживать экономическое соревнование с социализмом. С другой стороны, современный антикоммунизм все настоятельнее требует, чтобы буржуазные экономисты принимали более активное участие в создании новой „оптимистической“ идеологии капитализма, способной сопротивляться растущему влиянию идей марксизма-ленинизма. Современный спор о предмете и методе является особенно острым проявлением кризиса буржуазной политэкономии, которая в своей нынешней форме не в состоянии успешно выполнять новые задачи апологетики.

DER STREIT UM GEGENSTAND UND METHODE DER GEGENWÄRTIGEN BÜRGERLICHEN POLITISCHEN ÖKONOMIE

Stefan Heretik

Unter den bürgerlichen Ökonomen wächst die Unzufriedenheit mit dem gegenwärtigen Stand und den Ergebnissen der eigenen Wissenschaft. Gegenstand der Kritik ist vor allem das „unrealistische“ und „wertneutrale“ Wesen der theoretischen Ökonomie. Im Zusammenhang mit diesen kritischen Tendenzen breitet sich in den letzten Jahren der Streit um eine neue Bestimmung des Forschungsgegenstandes der bürgerlichen politischen Ökonomie aus. Der Artikel befaßt sich mit den Hintergründen dieses Streites vor allem im Rahmen der herrschenden ökonomischen Theorie, die bei allen Vorbehalten doch auch weiterhin auf dem Boden des Marginalismus beharrt.

Der grundsätzliche Unterschied zwischen der wissenschaftlichen und der Vulgärökonomie liegt schon in der Bestimmung des Begriffes „Ökonomie“. Die herrschenden Vorstellungen vom Forschungsgegenstand der politischen Ökonomie gibt bis heute am treffendsten die bekannte Arbeit von L. Robbins aus dem Jahr 1932 wieder, gegen die sich denn auch heute die Mehrzahl der Vorbehalte richtet, ohne daß jedoch die alte „orthodoxe“ Konzeption irgendwie geändert würde. Durch willkürliche Abstraktion des sog. ökonomischen Aspekts des menschlichen Verhaltens haben die bürgerlichen Ökonomen das „ökonomische“ völlig vom „Sozialen“ isoliert. Diese künstliche Antinomie ist die Grundlage, auf der die bürgerliche politische Ökonomie ihre apologetische Funktion erfüllt, und gleichzeitig wurde sie heute zum Angelpunkt, um den sich die Erwägungen der bürgerlichen Ökonomen über die Notwendigkeit einer Erweiterung des Forschungsgegenstandes um sog. nichtökonomische Faktoren drehen, die bisher die sog. Data der ökonomischen Theorie bilden.

Weiter werden in dem Artikel einige Zusammenhänge zwischen Gegenstand und Methode der gegenwärtigen bürgerlichen politischen Ökonomie beleuchtet. Der Verfasser zeigt, wie der ursprüngliche Optimismus, der ein Ergebnis des deduktiven Charakters der politischen Ökonomie war, zu methodologischen Pessimismus und Skepti-

zismus wurde, der vor allem in den Diskussionen über Ursprung und Inhalt der Grundvoraussetzungen der politischen Ökonomie in Erscheinung tritt und der namentlich in der Wissenschaftslehre des Neokantianismus einen Rückhalt gefunden hat, wie sie für den Bereich der Sozialwissenschaften Max Weber herausgearbeitet hat.

Die Kritik der „wertneutralen“ Haltung bedeutet im Grunde eine Aufforderung, die bürgerlichen Ökonomen mögen sich offen zu ihrer Verantwortung für die Geschehnisse der kapitalistischen Ordnung bekennen. Gegen den „unrealistischen“ und „wertneutralen“ Charakter der „orthodoxen“ Theorie tritt besonders scharf und lärmend die soziologische Richtung auf, die die ökonomische zu einer „menschlichen“ Wissenschaft machen will. Aber auch diese Konzeption beruht auf sozialem Atomismus und hält den Zwiespalt zwischen dem Ökonomischen und dem Sozialen aufrecht.

Die eigene Kritik der bürgerlichen Ökonomen ist nur ein Widerhall der Unzufriedenheit der imperialistischen Bourgeoisie selbst, die von der ökonomischen Theorie eine raschere Anpassung an die neuen Bedürfnisse der Apologetik verlangt. Einerseits verlangt man, daß sie leitunggebend für eine Wirtschaftspolitik werde, die es dem Kapitalismus ermöglichen würde, im wirtschaftlichen Wettbewerb mit dem Sozialismus zu bestehen. Andererseits verlangt der heutige Antikommunismus immer dringender eine stets aktivere Teilnahme der bürgerlichen Ökonomie an der Ausarbeitung einer neuen „optimistischen“ Ideologie des Kapitalismus, die fähig wäre, dem steigenden Einfluß der Ideen des Marxismus-Leninismus die Stirne zu bieten. Der heutige Streit über Gegenstand und Methode der bürgerlichen politischen Ökonomie ist nur ein zugespitzter Ausdruck ihrer Krise, da sie in ihrer bisherigen Gestalt die neuen Aufgaben der Apologetik nicht recht zu erfüllen vermag.

N. BUZLJAKOV

O ROZVOJI SPOLOČENSKÝCH SPOTREBNÝCH FONDŮV

Pri uskutočňovaní úlohy dosiahnuť najvyššiu životnú úroveň obyvateľstva na svete budú popri individuálnych dôchodkoch, ktoré sa rozdeľujú podľa práce, mať stále väčší význam spoločenské spotrebné fondy.

Komunistickou stranou vytýčená úloha zabezpečiť plné uspokojenie potrieb všetkých členov spoločnosti nemá historický precedens. Takáto úloha je organicky cudzia vykorisťovateľským spoločnostiam, v ktorých sa vyrába pre obohacovanie vládnúcich tried. Najvyvinutejšia krajina súčasného kapitalistického sveta — USA nevie, nehľadiac na vysokú úroveň výrobných síl, zabezpečiť životné minimum pre všetkých občanov. „Fakty sú však také,“ doznal prezident USA J. Kennedy, „že si 17 miliónov Američanov líha každý večer o hlade, 15 miliónov rodín žije v zlých obydliach, 7 miliónov rodín zápasí o existenciu s ročným dôchodkom, ktorý nedosahuje 2000 dolárov, a že máme 4 milióny nezamestnaných.“ Podľa údajov Federálnej správy rezerv nedosahuje ročný dôchodok 12 miliónov rodín (21 % zo všetkých rodín) životné minimum 2000 dolárov.

Reálne dôchodky na jedného obyvateľa v Sovietskom sväze už roku 1970 dosiahnu a ku koncu ďalšieho desaťročia asi o 75 % prevýšia súčasnú úroveň dôchodkov pracujúcich v USA. Na rozdiel od priemerných ukazovateľov životnej úrovne v kapitalistických krajinách odráža priemerná veľkosť dôchodkov obyvateľstva SSSR skutočnú životnú úroveň sovietskeho ľudu. V najbližšom desaťročí zmizne v SSSR kategória robotníkov a úradníkov s nízkymi zárobkami, podstatne sa zmenšia rozdiely medzi úrovňou reálneho dôchodku osôb s maximálnym a minimálnym zárobkom. Skutočný rast blahobytu ľudových mäs bude ešte väčší, ak sa vezme ohľad na také ukazovatele životnej úrovne, ako je zabezpečenie bezplatného vzdelania, štátna ochrana zdravia obyvateľstva, vytvorenie podmienok pre zdravý odpočinok, skrátenie pracovnej doby, zlepšovanie bytovo-komunálnych služieb a pod.

Základným zdrojom uspokojovania potrieb pracujúcich zostanú pre najbližších 20 rokov dôchodky, ktoré sa rozdeľujú v súlade s množstvom a kvalitou práce. Aj keď sa ku koncu druhého desaťročia dosiahne hojnosť hmotných a kultúrnych statkov, komunistický princíp rozdeľovania nezíska ešte prevahu. Plné uspokojenie potrieb členov spoločnosti bez ohľadu na ich pracovnú účasť v spoločenskej výrobe bude možné len za predpokladu vysokej uvedomelosti ľudí, pre ktorých sa stala práca základnou životnou potrebou. Hmotné a duchovné predpoklady pre takúto

zmenu v charaktere práce sa vytvoria až za hranicami perspektívneho dvadsaťročia; predčasné odstránenie princípu hmotnej zainteresovanosti by mohlo výstavbe komunizmu iba uškodiť. „Prechod ku komunistickým zásadám je možný,“ povedal v Zpráve o činnosti ÚV KSSS XXII. sjazdu KSSS súdruh N. S. Chruščov, „ale nie skôr, než bude vytvorená materiálno-technická základňa, než uvedomenie ľudí dosiahne vysokú úroveň, než sa zásady socializmu plne rozvinú a do dôsledkov dokážu svoje pokrokové možnosti. Ku komunistickým spoločenským vzťahom niet inej cesty než rozvíjanie a zdokonaľovanie socialistických vzťahov.“

Z toho, čo sme uviedli, pravda, nevyplýva, že prechod ku komunistickému princípu rozdeľovania sa začne až po vytvorení všetkých hmotných a subjektívnych predpokladov komunizmu. V období rozvinutej výstavby komunistickej spoločnosti postupne vznikajú a rozvíjajú sa nové, komunistické vzťahy. Prejavuje sa to aj vo sfére rozdeľovania. Okrem dôchodkov, ktoré sa rozdeľujú podľa práce, sa už v súčasnosti dostáva obyvateľstvu Sovietskeho sväzu bezplatné vzdelanie, zdravotná starostlivosť, podpory a zľavy na výchovu detí v predškolských zariadeniach a internátnych školách, na poukazy do rekreačných a liečebných zariadení; zo štátnych prostriedkov sa vydržujú starí a práceneschopní členovia spoločnosti, od štátu dostávajú podpory mnohohodtné rodiny atď. Roku 1960 tvorili spoločenské fondy asi štvrtinu zo všetkých dôchodkov pracujúcich. Počas výstavby komunizmu ich úloha ešte vzrastie. Na konci dvadsaťročia sa bude z týchto fondov kryť približne polovica celkových dôchodkov obyvateľstva.

*

Hlavnou formou rozdeľovania je v socializme individuálna odmena za prácu podľa jej množstva a kvality. V snahe zabezpečiť pre všetkých členov spoločnosti reálne právo na vzdelanie a odpočinok, zdravotné a iné druhy sociálno-kultúrnych služieb poskytuje spoločnosť občanom niektoré druhy hmotných statkov a služieb bezplatne, bez ohľadu na úroveň dôchodkov rozdeľovaných podľa práce. Postupný prechod ku komunizmu, ako sa to určuje v Programe KSSS, bude sa prejavovať okrem iného v tom, že sa osobné potreby obyvateľstva budú v rastúcej miere uspokojovať zo spoločenských spotrebných fondov a že tempo rastu týchto fondov prevýši tempo, s ktorým sa bude zväčšovať individuálna odmena za prácu. Súdruh N. S. Chruščov v referáte o Programe KSSS podčiarkol, že „správne spájanie hmotných podnetov k práci s rozširovaním rozdeľovania zo spoločenských fondov je cesta, ktorá vedie k uskutočneniu zásad komunistickej rovnosti“. Pri triaplnásobnom zväčšení reálnych dôchodkov na jedného obyvateľa vzrastie za dvadsaťročie ročný objem spoločenských spotrebných fondov viac než desaťnásobne. Koncom druhého desaťročia dosiahne veľkosť podpôr a zliav zo spoločenských spotrebných fondov v prepočte na jedného obyvateľa asi 75—80 rubľov mesačne, t. j. asi 300—320 rubľov mesačne na štvorčlennú rodinu.

Spoločenské spotrebné fondy socialistickej spoločnosti sa obvykle určujú ako hmotné a kultúrne statky, ktoré sa rozdeľujú medzi členov spoločnosti bezplatne, nezávisle od množstva a kvality nimi vynaloženej práce. Takáto definícia nie je podľa našej mienky celkom presná, nakoľko neodráža špecifikum týchto fondov v rôznych obdobiach vývoja socialistickej spoločnosti. V období prechodu od socializmu ku komunizmu, keď hlavnou zásadou rozdeľovania zostáva rozdeľovanie podľa práce, nemôže charakter využitia spoločenských spotrebných fondov nezávisieť od pracovnej účasti jednotlivých občanov v spoločenskej výrobe. Značná časť spoločenských spotrebných fondov sa rozdeľuje v priamej alebo nepriamej spojitosti s množstvom a kvalitou práce vynaloženej pracovníkom. Napríklad veľkosť starobných dôchodkov, nemocenského, peňažných podpôr v materstve ako aj zliav, ktoré využívajú rodičia pri platení za služby detských jasí, materských škôl, internátnych škôl, ďalej príspevky na poukazy do rekreačných stredísk a liečebných zariadení, ktoré sa dávajú ako odmena za dobrú prácu atď., to všetko v istej miere závisí od pracovnej aktivity člena spoločnosti alebo hlavy rodiny. V súčasných podmienkach — v období prechodu ku komunizmu — by preto bolo správnejšie určovať spoločenské spotrebné fondy ako hmotné a kultúrne statky, ktoré dáva spoločnosť občanom bezplatne alebo so zľavou ako doplnok k individuálnej odmene za prácu. Podľa toho, ako sa bude meniť práca na základnú životnú potrebu človeka, bude aj rozdeľovanie spoločenských spotrebných fondov postupne strácať bezprostrednú spätosť s pracovnou aktivitou člena spoločnosti a bude stále viac a viac v súlade s komunistickým princípom rozdeľovania statkov podľa potrieb.

Teoretické skúmanie spoločenských spotrebných fondov a prax plánovania týchto fondov vytyčujú rad vážnych metodologických a metodických problémov. Veľkú dôležitosť má napríklad otázka metodiky výpočtu absolútneho objemu spoločenských spotrebných fondov a ich podielu v úhrne reálnych dôchodkov obyvateľstva. Jeden z možných spôsobov výpočtu veľkosti a podielu spoločenských fondov v období plánu je takýto:

Z fondu spotreby v národnom dôchodku sa vylúčia výdavky, ktoré bezprostredne nesúvisia so spotrebou obyvateľstva (výdavky na správu, na vedu, na geologický prieskum). Rozdiel predstavuje fond reálnych dôchodkov obyvateľstva, ktorý sa rozdeľuje v závislosti od množstva a kvality vlozenej práce a povedľa toho aj vo forme spoločenských spotrebných fondov. Nakoľko je úhrn miezd pracovníkov neproduktívnej sféry, služby ktorých dostáva obyvateľstvo bezplatne, obsiahnutý v dôchodkoch rozdeľovaných podľa práce, treba tento úhrn miezd pre odstránenie duplicit a umelého zvýšenia fondu reálnych dôchodkov vylúčiť zo spoločenských fondov. Takýmto spôsobom určený objem spoločenských spotrebných fondov vyjadruje hodnotu bezplatne rozdeľovaných hmotných statkov a veľkosť hmotných nákladov spätých s poskytovaním bezplatných služieb.

Vylúčenie mzdy pracovníkov nevýrobnej oblasti z hodnoty bezplatne poskytovaných služieb však znižuje objem spoločenských fondov, ktoré v skutočnosti dostáva obyvateľstvo. Roku 1960 sa podiel spoločenských fondov (bez miezd pracovníkov, ktorí vytvárajú bezplatné služby pre obyvateľstvo) z reálnych dôchodkov obyvateľstva rovnal 16 %. Spolu s uvedenou mzdou sa však podiel spoločenských fondov z reálnych dôchodkov obyvateľstva zvyšuje asi na 25 %. Rozdiel v ukazovateľoch, ktoré vznikajú z rôznych spôsobov výpočtu podielu spoločenských fondov v spotrebe obyvateľstva, tak dosahuje 9 bodov. V perspektíve v súvislosti so zväčšovaním objemu bezplatne poskytovaných služieb vzrastá tento rozdiel na 15—20 bodov. Pre správny výpočet podielu spoločenských fondov z celkového objemu spotreby treba v prepočte zachytiť celkový úhrn miezd pracovníkov v nevýrobnej oblasti, ktorá poskytuje obyvateľstvu bezplatné služby.

Nazdávame sa, že pre rôzne ciele je účelné využiť oba uvedené postupy. Pri výpočte podielu spoločenských spotrebných fondov z celkových dôchodkov obyvateľstva treba tieto dôchodky charakterizovať sumou, ktorá sa rovná reálnym dôchodkom obyvateľstva, včítane miezd pracovníkov neproduktívnych odvetví poskytujúcich bezplatné služby obyvateľstvu. S touto sumou treba tiež porovnávať objem spoločenských spotrebných fondov, ktoré opäť obsahujú mzdový fond pracovníkov zdravotnej služby, vzdelávacích inštitúcií a pod. Pri výpočte absolútneho objemu a dynamiky reálnych dôchodkov obyvateľstva sa treba vyhnúť duplicitám a započítať uvedené mzdové fondy len raz — medzi dôchodky rozdeľované podľa práce. Spoločenské spotrebné fondy vojdú do úhrnu reálnych dôchodkov len tou časťou svojho objemu, ktorá sa rovná hmotným nákladom spätým s poskytovaním služieb obyvateľstvu.

V plánovacej a štatistickej praxi sa všetky dôchodky obyvateľstva zo spoločenských fondov (vo forme bezplatne poskytovaných hmotných statkov a služieb ako aj vo forme podpôr) nazývajú „príspevky a zľavy poskytované obyvateľstvu“.* Existujúca metodika výpočtu objemu týchto príspevkov a zliav má vážne nedostatky. V praxi sa do objemu spoločenských spotrebných fondov započítavajú v podstate len výdavky, ktoré sa financujú zo štátneho rozpočtu. Príspevky a zľavy, ktoré sa poskytujú obyvateľstvu z iných zdrojov — z prostriedkov podnikov, kolchozov, spoločenských organizácií — sa takmer neberú do úvahy. Do úhrnu príspevkov sa nezapočítavajú také dôležité položky, ako je amortizácia budov, sociálno-kultúrnych zariadení alebo štátna dotácia na udržovanie bytového fondu. Namiesto toho sa doňho započítavajú výdavky na preplácanie dovolení, hoci, podľa našej myšlienky, mali by sa tieto výdavky pripočítavať k dôchodkom, ktoré sa rozdeľujú podľa množstva a kvality práce. Otázka, podľa akých kritérií treba rôzne zľavy poskytované obyvateľstvu rozdeľovať medzi spoločenské spotrebné fondy a fond rozdeľovania podľa

* Tento termín oprávnene kritizoval B. Sucharevskij (Voprosy ekonomiki 8, 1961).

práce, nie je dosiaľ teoreticky takmer vôbec rozpracovaná. Zdá sa nám účelné započítať do spoločenských fondov statky a služby, ktoré sa poskytujú obyvateľstvu bezplatne alebo so zľavou (v pomere k maloobchodným cenám a tarifám platným v bežnom období), ako aj peňažné príspevky zo štátneho rozpočtu a iných zdrojov, ktoré nesúvisia s odmeňovaním podľa práce (penzie, štipendiá, rôzne podpory atď.). Pri určení objemu spoločenských spotrebných fondov sa berie do úvahy aj praktická možnosť výpočtu jednotlivých druhov príspevkov a zliav obyvateľstvu za obdobie plánu. Patria sem napríklad hmotné statky a služby, ktoré sa poskytujú robotníkom a úradníkom z podnikových prostriedkov. Tieto zľavy majú prechodný charakter; ich rozsah a počet osôb, ktorým sa poskytujú, mení sa v závislosti od radu faktorov, okrem iného aj od možností podnikov a organizácií. V celoštátnom meradle sa dá úhrn takýchto príspevkov a zliav na obdobie plánu ťažko určiť. Pri plánovaní objemu spoločenských spotrebných fondov sa dosiaľ prakticky neberú do úvahy. Perspektívy ďalšieho zvyšovania operatívnej samostatnosti podnikov a význam rôznych spôsobov kolektívnej hmotnej zainteresovanosti (podnikové fondy a pod.) však zdôrazňujú nevyhnutnosť rozpracovania metodológie plánovania a evidencie týchto prvkov spoločenských fondov spotreby.

Osobitné postavenie majú v spoločenských fondoch zľavy, ktoré získava obyvateľstvo pri platení nájomného. Nízke nájomné je jedným z hlavných ukazovateľov životnej úrovne sovietskeho ľudu. Podľa nášho názoru by bolo nesprávne nezapočítať do spoločenských spotrebných fondov obrovské výdavky štátu na udržiavanie bytového hospodárstva.

Proti započítaniu výdavkov štátu na udržiavanie bytového fondu do spoločenských spotrebných fondov sa niekedy vystupuje s nasledovnou argumentáciou: V socialistickej ekonomike štát intervenuje ceny mnohých výrobkov a služieb; nikto však nenavrhuje započítať túto intervenciu do spoločenských fondov spotreby. Zdá sa nám, že takáto argumentácia z teoretického hľadiska neobstojí. Dotácia na udržiavanie bytového hospodárstva sa svojou ekonomickou povahou podstatne odlišuje od dotácií na výrobu niektorých tovarov a služieb. Štátny bytový fond nie je objektom maloobchodného predaja, poskytuje sa podľa určených noriem v závislosti od počtu rodinných príslušníkov, kým rozsah spotreby cenove intervenovaných tovarov a služieb sa nereglementuje. V dohľadnej budúcnosti sa nájomné zruší. Z toho vyplýva, že štát vezme na seba všetky výdavky na uspokojovanie bytových potrieb obyvateľstva, rovnako ako v súčasnosti vydržiava vzdelávacie a zdravotnícke zariadenia. Dotácie na udržiavanie bytového fondu treba preto považovať za súčasť spoločenských fondov spotreby z tých istých dôvodov, z akých sa do uvedených fondov započítavajú všetky iné sociálno-kultúrne výdavky rozpočtu.

Veľmi dôležitým problémom zvýšenia blahobytu ľudových mäs je určit vnútri fondu spotreby pre každé obdobie perspektívneho plánu správny pomer medzi dôchodkami rozdeľovanými podľa práce a spoločenskými fondmi spotreby. Určenie objemu a podielu spoločenských fondov spotreby pod úroveň, ktorú diktujú objektívne potreby spoločnosti, mohlo by spomaliť napredovanie sovietskej ekonomiky ku komunizmu. Neodôvodnene vysoký objem a podiel týchto fondov, zavedenie nových zliav a prvkov bezplatného uspokojenia potrieb ešte prv, než sa pre to vytvorí nevyhnutné podmienky, predbiehalo by historický vývoj a mohlo by uškodiť výstavbe komunizmu. „Aby sme pripravili spoločnosť v duchu zásad komunizmu,“ povedal súdruh N. S. Chruščov v referáte o Programe KSSS, „na to bude potrebný obrovský rozvoj výrobných síl, vytvorenie hojnosti hmotných a duchovných hodnôt. A na to treba určitý čas. Čaša komunizmu je čaša hojnosti. A tá musí byť vždy plná až po okraj. Každý musí do nej prispieť svojím dielom a každý z nej môže čerpať. Bolo by nenapraviteľnou chybou, keby sme nadekretovali zavedenie komunizmu, dokiaľ ešte nedozreli všetky nevyhnutné podmienky. Keby sme vyhlásili, že zavádzame komunizmus, dokiaľ čaša ešte nie je ani zďaleka plná, nemohli by sme z nej čerpať podľa potrieb. Tým by sme len skompromitovali idey komunizmu, podlomili iniciatívu pracujúcich a zdržali postup ku komunizmu.“

Program komunistickej strany plánuje taký vzťah medzi pracovnými dôchodkami a spoločenskými fondmi, ktorý napomáha všestranný rozvoj komunistického princípu rozdeľovania a súčasne umožňuje v najvyššej miere využiť pre výstavbu komunizmu princíp hmotnej zainteresovanosti na výsledkoch práce.

Nakoľko v období rozvinutej výstavby komunizmu zostáva základnou formou rozdeľovania rozdeľovanie podľa práce, musí sa pri určení pomeru medzi dvoma formami rozdeľovania statkov vychádzať z prvotného stanovenia fondu individuálnych dôchodkov (vo forme miezd, výplat za „trudodni“ a pod.). Z úrovne týchto dôchodkov vychádza výpočet spoločenských fondov. Napríklad výška a úhrn penzií, podstatná časť podpôr vyplácaných obyvateľstvu, mzdový fond neproduktívnych pracovníkov, ktorý vytvárajú bezplatne rozdeľované služby, i mnohé iné prvky spoločenských fondov spotreby sa určujú podľa úrovne priemerných a minimálnych miezd v národnom hospodárstve.

V období komunistickej výstavby bude každý práceschopný člen spoločnosti platiť podstatnú časť spotrebných statkov a služieb zo svojich osobných pracovných dôchodkov. V opačnom prípade by oslabil hmotné podnety k práci, čo by v podmienkach, v ktorých sa práca ešte nestala základnou životnou potrebou, poškodilo výstavbu komunizmu. V nasledujúcich dvadsiatich rokoch sa preto kontrola miery práce a miery spotreby každého pracovníka nielenže nezoslabuje, ale naopak, všemožne sa bude upevňovať. Zdokonaľovanie foriem odmeňovania za prácu umožní rozvíjať aj morálne podnety k práci, správne spájať osobné aj spoločenské

záujmy, vytvárať vo vedomí ľudí pochopenie občianskych povinností, postupne pripravovať subjektívne predpoklady pre prechod ku komunistickej práci. V procese prechodu ku komunistickým formám výroby a rozdeľovania bude hrať dôležitú úlohu zásada hmotnej zainteresovanosti. „Musíme aj v budúcnosti,“ zdôraznil v referáte o Programe KSSS súdruh N. S. Chruščov, „spájať morálne a hmotné podnety, odmeňovať tých, ktorí vyrobia viac výrobkov pre spoločnosť, využiť najlepšie pracovné príklady pre výchovu vysokej disciplinovanosti a komunistického uvedomenia.“ Spoločenské spotrebné fondy sa teda budú v najbližších dvadsiatich rokoch rozširovať predovšetkým v súvislosti so zabezpečením práceneschopných členov spoločnosti (detí, prestarnutých osôb a invalidov).

Na konci dvadsaťročia sa bude vyše polovice z úhrnu spoločenských fondov vynakladať na uspokojenie potrieb práceneschopných členov spoločnosti. Počas dvadsiatich rokov sa výrazne rozšíri sieť predškolských zariadení, internátnych škôl a družín. Rozšírenie siete detských jasí, materských škôl a detských ihrísk uspokojí už v najbližších rokoch potreby obyvateľov v týchto zariadeniach. Oveľa lepšia bude vybavenosť výchovných zariadení pre deti predškolského veku, značne sa zvýšia náklady na opateru detí.

Prechod ku komunizmu si nemožno predstaviť bez vysokej úrovne vzdelania a kultúry členov spoločnosti. Gigantický rozvoj výrobných síl, ktorý zabezpečí hojnosť hmotných a duchovných statkov ako aj výchovu človeka komunistickej budúcnosti vyžaduje si ďalší rozvoj vzdelania. „Riešime teraz,“ povedal súdruh N. S. Chruščov na všeruskom sjazde učiteľov 9. júla 1960, „dve historické úlohy: vytvorenie materiálno-technickej základne komunizmu a výchovu nového človeka. Je to v podstate jeden proces. Ak zaostaneme vo vzdelávaní a výchove sovietskych ľudí, nevyhnutne dôjde k spomaleniu výstavby komunizmu.“

Program komunistickej strany Sovietskeho sväzu stanovuje zaviesť v prvom desaťročí povinné stredné všeobecné a polytechnické 11 ročné vzdelanie pre všetky školopovinné deti a 8 ročné vzdelanie pre mládež, ktorá je bez príslušného vzdelania zamestnaná v národnom hospodárstve. V druhom desaťročí bude môcť každý, kto si to bude želať, získať úplné stredoškolské vzdelanie. Výchova detí a mládeže študujúcej v internátnych školách sa bude takmer plne zabezpečovať zo spoločenských prostriedkov. Vo všetkých školách budú žiaci bezplatne dostávať teplé raňajky (v družinách aj obedy), školský odev, učebnice a školské potreby. Bezplatná bude aj detská rekreácia v pionierskych táboroch a dĺžka pobytu v pionierskych táboroch sa predĺži. Na konci dvadsaťročia prevezme štát na svoje bedrá asi 75—80 % všetkých nákladov na výchovu a opateru detí.

Rozšírenie siete stredných a vysokých odborných škôl, systematické skracovanie pracovnej doby a zvýšenie blahobytu obyvateľstva vytvorí podmienky pre to, aby mohli všetci záujemci získať stredné a vyššie odborné vzdelanie. Zvýšia sa študentské štipendia, poslucháčom vysokých škôl sa poskytnú i rôzne iné výhody a zľavy zo spoločenských fondov.

Ďalší rozvoj vzdelania povedie k tomu, že ku koncu dvadsaťročia bude mať prevažná časť obyvateľstva vysokoškolské alebo stredoškolské vzdelanie.

Systém opatrení na financovanie nákladov spojených s výchovou a vzdelávaním dorastajúceho pokolenia má obrovský sociálny význam. Uskutočnenie týchto opatrení úplne odstráni akúkoľvek závislosť vzdelania mládeže od veľkosti dôchodkov jednotlivých rodín. Úroveň vzdelania každého člena spoločnosti bude závisieť len od jeho schopností a záujmov. O takejto reálnej rovnosti v možnostiach získať vzdelanie nemôžu pracujúci kapitalistických krajín ani snívať. Napríklad v USA, podľa údajov harwardskej univerzity, rodiny najnižšej dôchodkovej skupiny, v ktorej sa nachádza asi 60 % z celkového počtu detí, mohli dať stredoškolské vzdelanie 30 % a vysokoškolské vzdelanie len 5 % detí; rodiny s priemernými dôchodkami, ktoré majú 30 % z celkového počtu detí, vzdelávali v stredných školách 60 % a na vysokých školách 15 % detí. Len neveľká skupina rodín s najvyššími dôchodkami môže zabezpečiť pre svoje deti stredoškolské a vysokoškolské vzdelanie.

Dôležitú úlohu majú v spoločenských spotrebných fondoch náklady na zabezpečenie prestarnutých osôb a iných práceneschopných členov spoločnosti. Štátne orgány, odbory a kolchozy budú v priebehu dvadsiatich rokov postupne preberať starostlivosť o hmotné zabezpečenie všetkých občanov, ktorí v dôsledku staroby alebo invalidity stratili práceneschopnosť. V súčasnosti sa štát, spoločenské organizácie a kolchozy starajú o 23 miliónov dôchodcov; úhrn ich dôchodkov sa roku 1962 rovná 8,1 miliardy rubľov. V Sovietskom sväze je zavedená najspravodlivejšia sústava dôchodkového zabezpečenia. Dôchodkový fond sa v SSSR vytvára v plnom rozsahu z prostriedkov štátu a kolchozov, kým v iných krajinách, napríklad v USA, asi polovica dôchodkového fondu sa vytvára zo zrážok z robotníckych a úradníckych miezd. Priemerná veľkosť starobných dôchodkov sa v našej krajine rovná asi 60 % priemernej mzdy, kým v USA len 20 %. V Sovietskom sväze sa pracujúci stávajú dôchodcami v nižšom veku než vo väčšine kapitalistických krajín.

V období rozvinutej výstavby komunizmu sa bude dôchodkové zabezpečenie naďalej zlepšovať. Už roku 1963 sa najnižšie dôchodky zvýšia na 40 rubľov a roku 1965 na 45—50 rubľov mesačne. Rast dôchodkov v budúcnosti dvadsiatich rokoch zabezpečí, aby sa spotreba hlavných hmotných statkov a služieb dôchodcami dostala na úroveň racionálnych a vedecky pedložených noriem. V mestách a na dedinách sa budú pre prestarnuté osoby a invalidov stavať vo veľkom rozsahu dobre vybavené internátne domovy, v ktorých nájdú bezplatnú opateru všetci záujemci.

Rastúci rozsah financovania nákladov na vydržiavanie uvedených skupín obyvateľstva zo spoločenských fondov bude napomáhať postupné zmenšovanie tých rozdielov v životnej úrovni, ktoré sú dôsledkom nerovnakej rodinnej štruktúry. Spoločenské zabezpečenie detí, prestarnutých osôb a invalidov súčasne nepriamo zvýši hmotnú zainteresovanosť práce-

schopných členov rodín, zvýši závislosť ich osobnej spotreby od rozdeľovania podľa práce.

Práceschopné obyvateľstvo má dostávať zo spoločenských fondov spotrebné statky a služby v takom rozsahu a formách, ktoré neoslabujú hmotnú zainteresovanosť a ktoré napomáhajú všestranný rozvoj členov spoločnosti bez ohľadu na veľkosť ich osobných dôchodkov. Táto kategória obyvateľstva bude využívať spoločenské fondy predovšetkým pre zvýšenie svojej všeobecno-vzdelávacej a kultúrno-technickej úrovne, pre ochranu zdravia a zabezpečenie podmienok zdravého odpočinku. Základné spotrebné predmety — stravu, odev, obuv a pod. a čiastočne aj vydržiavanie práceneschopných členov rodiny — budú pracujúci uhradzovať z osobných dôchodkov závislých od množstva a kvality vynaloženej práce.

Využitie spoločenských spotrebných fondov zamestnaným obyvateľstvom má byť bezprostredne späté s jeho účasťou v spoločenskej výrobe. Z tohto dôvodu sa také výhody a zľavy, ako je bezplatné stravovanie, bezplatné alebo zľavnené poskytovanie rekreačných poukazov, nemocenské dôchodky a pod., budú u práceschopných obyvateľov bezprostredne spájať s ich aktivitou v spoločenskej výrobe.

Vydržiavanie sústavy zdravotných zariadení a organizovanie odpočinku obyvateľstva zo štátnych prostriedkov je jedným z vynikajúcich výdobytkov sovietskeho Iudu. Úmrtnosť obyvateľstva sa počas sovietskej vlády zmenšila na štvrtinu a je teraz nižšia než v hociktovej kapitalistickej krajine. Priemerná dĺžka života sa v porovnaní s predrevolučným obdobím dvojnásobne zväčšila. Uskutočnenie protiepidemických opatrení umožnilo likvidovať mnohé infekčné choroby (mor, cholera, čierne kiahne, maláriu, škvrnitý týfus a i.).

V najbližších dvadsiatich rokoch sa má pokračovať v rýchлом zlepšovaní ochrany zdravia Iudu. Rozšírenie siete rôznych polikliník, nemocníc a iných liečebno-profylaktických a zdravotno-protiepidemických ustanovizní vybavených najmodernejším zariadením umožní plne uspokojiť potreby mestského a dedinského obyvateľstva v poskytovaní vysoko kvalifikovaných zdravotníckych služieb. Dôležitú úlohu bude hrať pri ďalšom zlepšovaní ochrany zdravia Iudu preventívna zdravotná starostlivosť ako aj rozširovanie siete zariadení na ochranu zdravia matiek a detí. Bezplatná lekárska pomoc sa doplní bezplatným pobytom v sanatóriách, a bezplatným poskytnutím liekov.

Upevnenie zdravia obyvateľstva, zachovanie práceschopnosti a dosiahnutie vysokého veku sa zabezpečuje aj organizáciou odpočinku pracujúcich. Sieť rekreačných stredísk, turistických základní, prírodných hotelov a pod. treba rozšíriť tak, aby zabezpečovala potreby všetkého obyvateľstva. Cena pobytu v týchto zariadeniach bude prístupná pre všetkých občanov. V budúcom dvadsaťročí sa značne zvýši nemocenské, peňažná pomoc v materstve, príspevky mnohohodným matkám, slobodným matkám a pod. Počíta sa s predĺžením materskej dovolenky, so zvýšením podpôr poskytovaných pri narodení dieťaťa. V dôsledku všetkých spome-

nutých opatrení sa v rokoch 1961—1980 mnohonásobne zvýši úhrn nákladov na ochranu zdravia a organizáciu odpočinku pracujúcich.

Dôležitou úlohou komunistickej výstavby je konečné riešenie bytovej otázky. V súčasnosti pripadá v SSSR na 1 obyvateľa polovica obytnej plochy pripadajúcej na 1 obyvateľa v USA. Za priemernými údajmi amerického „bytového dostatku“ sa však skrýva tragédia miliónov rodín. Podľa sčítania z roku 1956 je v USA 18 miliónov obydľí, ktoré nezodpovedajú „základnému štandardu“, t. j. nevhodných pre obývanie. Zlé bytové podmienky pracujúcich kapitalistických krajín nie sú len dôsledkom nedostatku vhodných bytov, ale sú zapríčinené aj vysokým nájomným. Na zaplatenie bytu a komunálnych služieb sa v týchto krajinách vynakladá vyše 20 % z rodinného rozpočtu pracujúcich. V SSSR sa bytový fond udržiava v značnej miere zo spoločenských spotrebných fondov. Tak sa vytvárajú pre všetkých občanov rovnaké podmienky pre bývanie v dobre vybavených bytoch; nájomné sa v priemere rovná asi 4—5 % z dôchodku sovietskej rodiny. Obrovské prostriedky vynakladá sovietsky štát na rozšírenie bytového fondu. Len za roky 1957—1961 sa v mestách a priemyselných sídliskách dalo do použitia 380 mil. m² novej obytnej plochy, čo je viac než dvojnásobok celkového mestského bytového fondu cárskeho Ruska. V posledných rokoch sa v SSSR stavia v prepočte na 1000 obyvateľov dvakrát viac bytov než v USA a Francúzsku a viac než dvojnásobok počtu bytov stavaných pre 1000 obyvateľov v Anglicku a Taliansku. V dôsledku stáleho zrýchľovania tempa bytovej výstavby sa systematicky zlepšujú bytové podmienky obyvateľov. Na konci druhého desaťročia bude mať každá rodina (včítane mladomanželov) vlastný byt. Na dedinách sa budú staré domy nahradzovať novými, modernými obydľami. Koncom druhého desaťročia bude obyvateľstvo bezplatne používať byty, komunálne bytové služby (vodu, plyn, kúrenie), mestskú dopravu (električky, autobus, trolejbus, metro) ako aj niektoré služby spojov a pod.

Značné sumy sa zo spoločenských fondov venujú aj na financovanie rôznych služieb, ktoré znižujú neproduktívne straty času pri domácich prácach. Predpokladá sa postupné znižovanie a neskôr aj zrušenie prírážok na produkciu spoločného stravovania. V dôsledku toho sa stane domáca príprava jedál pre obyvateľov menej výhodnou než využívanie služieb reštaurácií, kaviarní a pod. V priebehu 10—15 rokov sa spoločné stravovanie stane prevládajúcou formou stravovania. V druhom desaťročí sa začne prechod k bezplatnému podávaniu obedov v závodoch, úradoch a kolchozoch.

Sovietsky sväz takto v dôsledku uskutočnenia úloh vytýčených stranou v oblasti zvyšovania hmotného blahobytu ľudu značne postúpi — ako sa zdôrazňuje v Programe KSSS — na ceste praktického uskutočnenia komunistickeho princípu rozdeľovania podľa potrieb.

Vážnym problémom plánovania rastu spoločenských spotrebných fondov je metodologicky odôvodnené určenie skladby hmotných statkov a služieb, ktoré sa na každom úseku perspektívneho obdobia poskytnú

bezplatne alebo so zľavou obyvateľstvu, ďalej určenie charakteru, termínov a následnosti uskutočnenia nových opatrení pre uspokojenie potrieb obyvateľstva, stanovenie súboru a počtu obyvateľov, ktorí bezprostredne získajú týmto opatrením, ako aj výpočet úhrnu výdavkov štátu na uvedené ciele a pod.

Možnosť prechodu k bezplatnému rozdeľovaniu tých alebo oných statkov a služieb závisí vo veľkej miere od ich povahy. Niektoré statky a služby (napríklad bezplatné byty, mestskú dopravu a pod.) bude možné poskytovať obyvateľstvu pri dostatočnom objeme výroby už v najbližšej budúcnosti bez obáv o ich racionálne použitie. Bezplatná spotreba iných statkov všetkými obyvateľmi však predpokladá komunistickú úroveň uvedomenia členov spoločnosti. Pri určovaní povahy statkov, ktoré sa poskytujú bezplatne alebo so zľavou, treba tiež pamätať na to, že jednotlivé skupiny obyvateľstva v dôsledku prírodno-klimatických alebo špecifických výrobných podmienok (obyvatelia severných a východných oblastí, obyvatelia veľkomiest používajúci mestskú dopravu pre dochádzku do práce a späť) musia vynakladať zo svojho rozpočtu viac prostriedkov na získanie mnohých statkov a služieb než ostatné obyvateľstvo. Je zrejmé, že opatrenia, ktoré sa financujú zo spoločenských fondov, musia smerovať aj k odstráneniu tejto nerovnosti v životných nákladoch.

Termíny uskutočnenia opatrení na zabezpečenie potrieb obyvateľstva zo spoločenských fondov sa určujú povahou spotrebných predmetov, ktoré sa majú bezplatne rozdeľovať, objemom ich výroby ako aj rozvojom komunistického uvedomenia členov spoločnosti. Správne určiť termíny poskytnutia bezplatných statkov a služieb obyvateľstvu znamená určiť obdobie, počas ktorého sa dosiahne súlad spotreby (s prihliadnutím na rezervné potreby členov spoločnosti) a objemu výroby statkov a služieb, ktoré sa majú bezplatne rozdeľovať pri patričnej úrovni uvedomenia obyvateľov.

V praxi výstavby socializmu sa vytvorili určité metódy a formy rozvoja spoločenských spotrebných fondov. Bezplatné rozdeľovanie hmotných statkov a služieb sa obvykle spočiatku vzťahuje na časť obyvateľstva a len neskôr, postupne na všetkých pracujúcich. V súvislosti s tým majú spoločenské spotrebné fondy nemalý význam pre zmenšovanie a v budúcnosti aj pre úplné prekonanie rozdielov v úrovni dôchodkov na jedného obyvateľa, ktoré závisia od zloženia a početnosti rodín. Prvoradé zabezpečenie bezplatných a zľavnených spotrebných predmetov a služieb pre mnohohodetné rodiny a pre pracovníkov s nízkymi pracovnými dôchodkami umožní postupne odstraňovať sociálnu nerovnosť v životných podmienkach pracujúcich. Podľa údajov Vedeckovýskumného ústavu práce predstavujú dôchodky poskytované pracujúcim zo spoločenských fondov asi 40 % reálnych miezd pracovníkov s nízkymi zárobkami, 15—30 % reálnych miezd pracovníkov s priemernými zárobkami a 10—15 % reálnych miezd s vysokými zárobkami.

Pri plánovaní objemu spoločenských spotrebných fondov pre jednotlivé

etapy perspektívneho obdobia treba vziať do úvahy možnosť vytvorenia týchto fondov z prostriedkov štátnych a kooperatívnych podnikov, odborov a iných spoločenských organizácií. Veľmi významnú úlohu majú hrať spoločenské spotrebné fondy v kolchozoch. Objem a zloženie spotrebných statkov, ktoré sa tu bezplatne alebo so zľavou rozdeľujú, závisia od rastu spoločenského bohatstva kolchozu. Rozhoduje o nich členská schôdza kolchozníkov.

Hodnota hmotných statkov a služieb poskytovaných bezplatne obyvateľstvu, dotácie na výrobu tovarov a služieb rozdeľovaných obyvateľstvu za zvýhodnených podmienok, ako aj suma peňažných príspevkov poskytovaných obyvateľstvu predstavujú v úhrne celkový objem spoločenských spotrebných fondov. Počas budúceho dvadsaťročia vzrastú tieto fondy na 255—265 mld. rubľov, t. j. zvýšia sa na desaťnásobok stavu z roku 1960. Asi polovicu hmotných a kultúrnych statkov bude obyvateľstvo dostávať zo spoločenských spotrebných fondov. Tým sa zabezpečí uspokojenie tých potrieb občanov, ktoré sú zo spoločenského hľadiska najdôležitejšie; vytvorí sa rozvinutá sústava, komunistická sústava výchovy, vzdelania, zariadení na ochranu zdravia a organizáciu odpočinku obyvateľstva a pripraví sa podmienky pre prechod ku komunistickému princípu rozdeľovania. Pred tvár celého sveta, vyhlasuje Program KSSS, postaví sovietsky štát príklad plného a všestranného uspokojovania rastúcich hmotných a kultúrnych potrieb človeka.

Preložené z časopisu Voprosy ekonomiki 4, 1962

MICHAL PANCÁK

NIEKOĽKO POZNÁMOK O ÚLOHE CHOZRASČOTU PRI VYUŽÍVANÍ ZÁKLADNÝCH FONDŮ

V tomto článku sa chceme zaoberať jednou stránkou chozrasčotu, ktorá sa doteraz podľa nášho názoru málo rozoberala, hoci jej patrí jedno z prvých miest v úvahách teoretikov a na ňu sa má sústrediť pozornosť praktikov. Ide o úlohu chozrasčotu pri využívaní základných fondov. Rozbor zameriame najmä na stavebnú výrobu.

Pokúsime sa osvetliť osobitné črty chozrasčotu v oblasti hospodárenia so základnými fondmi predovšetkým pre dôležitosť tejto problematiky. Prichádza tu do úvahy najmä okolnosť, že v dôsledku technického rozvoja podiel základných fondov na celkových výsledkoch výroby stále rastie, a tým sa zvyšuje, samozrejme, aj význam využitia základných fondov. Veď vybavenosť jedného robotníka mechanizačnými prostriedkami v stavebnej výrobe vzrástla od roku 1955 z 5,426 Kčs na 8,753 Kčs roku 1960, t. j. o 43 %.

ÚV KSČ niekoľko ráz vyzdvihol význam všestrannej starostlivosti o základné fondy a o ich využitie. Postavil ako prvoradú úlohu využitie základných fondov, a to najmä zvýšenou smennosťou, keď dvojsmennú prevádzku označil za základný pracovný režim na dôležitých stavbách. Osobitne vyzdvihol úlohu tzv. aktívnych základných fondov, t. j. strojov, najmä stavebných. Prítom postavil požiadavku zlepšenia skladby základných fondov, čiže rýchlejšieho rastu podielu strojov na základných fondoch. V tejto súvislosti nastolil naliehavé úlohy v modernizácii a rekonštrukcii základných fondov.

ÚV KSČ vo svojich uzneseniach o využití základných fondov vychádza z neuspokojivého stavu doterajšieho hospodárenia s nimi.

O využití základných fondov v druhom päťročnom pláne v stavebníctve na Slovensku svedčia čísla v tab. 1.

I keď rôzne vplyvy (cenové, druhovosť atď.) môžu skresľovať toto porovnanie, tendencia vývinu mu zodpovedá, keďže základná stavebná výroba na Slovensku vzrástla za uvedené obdobie na 170,9 %, zatiaľ čo základné fondy na 190,8 %.

Pretože využitie základných fondov nie je uspokojivé a pretože vybavenosť podnikov základnými fondmi sa zvyšuje, musí sa zvyšovať i starostlivosť o ich využitie. Aké obrovské rezervy sa tu dajú realizovať, udáva koeficient smennosti, ktorý na Slovensku za prvý polrok 1961 tvoril v stavebníctve len 1,118, hoci by mal byť oveľa vyšší. Sú, pravda, podniky, kde je to podstatne horšie.

Tabuľka 1

Rok	Objem základnej stavebnej výroby (objem prác vykonávaných vlastnými pracovníkmi) na 1 Kčs hodnoty základných prostriedkov (v Kčs)	
	na 1 Kčs základných prostriedkov celkom	z toho na 1 Kčs strojov a zariadenia
1955	3,74	4,52
1956	3,80	4,50
1957	3,73	4,54
1958	3,52	4,52
1959	3,49	4,40
1960	3,35	4,44
	3,57	4,48

Rovnaké výsledky sú pri využití jednotlivých strojov. Napríklad žeriavy dosiahli na Slovensku priemerný koeficient smennosti len 1,09, z čoho možno usudzovať na smennosť pri montážnych prácach vôbec. Podobná neuspokojivá situácia je pri ďalších strojoch. Lepšia situácia je pri rýpadlách a dozéroch, kde priemerný koeficient smennosti na Slovensku je 1,501 a 1,429. Všeobecným nedostatkom však je, že nejde o sústavnú smennosť ani vo väčšine tých prípadov, kde sú v smennosti lepšie výsledky, ale väčšinou o prechodné nárazové opatrenia.

Zaostávanie využitia základných fondov je tiež dôvodom zaostávania mechanizácie ručných prác.

Napríklad zatiaľ čo stupeň mechanizácie zemných prác v podnikoch Krajského združenia stavebníctva v Bratislave dosiahol v prvom polroku 1961 90,7 % a podiel komplexnej mechanizácie sa zvýšil na 68,5 % prvej strojovej ťažby (čím bol direktívny predpis Ministerstva výstavby — 59 % vysoko prekročený), mechanizácia omietkárskych prác v prvom polroku 1961 v podniku tohto združenia Pozemných stavieb Nitra dosiahla len 16 % z celkového objemu omietok. Direktívna úloha však bola mechanizovať 59,7 % všetkých omietok. Pritom príčina nie je v nedostatku strojov, lebo podnik má už najnovšie Paukertonove omietačky. Operovať len zlou organizáciou práce ako príčinou týchto nedostatkov znamená nevidieť príčiny; nízke využívanie základných fondov vyplýva z mnohých súvislostí.

Kolobeh základných fondov štátneho podniku je úzko spätý s kolobehom celoštátnych fondov ako súčasťou celoštátneho fondu reprodukcie. Spätosť sa prejavuje nielen tým, že základné fondy v podniku sú vlastníctvom štátu, ale aj tým, že podnik dostáva základné fondy z celoštátneho fondu a za určitých podmienok odvádza prostriedky (zisk, odpisy) v rámci procesu reprodukcie do celoštátneho fondu.

Táto spätosť kolobehu základných fondov štátneho podniku a štátu je prejavom podstatného rozdielu proti kolobehu kapitálu v buržoáznej spoločnosti, kde priemyselný kapitál uskutočňuje svoj kolobeh v rámci

podniku, jeho spoločenský charakter je zakrytý a prejavuje sa len prostredníctvom trhu.

Späťosť kolobehu základných fondov v podniku s kolobehom celoštátnych fondov nevylučuje určitú samostatnosť kolobehu základných fondov v podniku. Sme toho názoru, že je prejavom chozrasčotu, aby sa v súlade s princípom demokratického centralizmu v optimálnej miere uskutočňoval do určitej miery samostatný kolobeh základných fondov v rámci procesu rozšírenej socialistickej reprodukcie. Metodika platná do roku 1958 vylučovala možnosť podniku zaobstarávať si základné fondy podľa vlastného uváženia.

Nová metodika, platná od roku 1959, urobila v tomto smere podstatnú zmenu, podľa nášho názoru celkom v súlade so zásadami chozrasčotu, lebo vytvorila predpoklady, aby podniky považovali svoj rozvoj aj za svoju vlastnú záležitosť. Je vecou hospodárskej politiky zväžiť podmienky, za ktorých sa takáto právomoc má uplatňovať a v akom rozsahu. Pravda je, že určité problémy v hospodárstve v niektorom období môžu a musia vyvolať obmedzenie tejto právomoci, resp. zvýšenú centrálnu kontrolu.

Domnievame sa, že okrem určitých objektívnych ekonomických problémov, ktoré ovplyvňujú úroveň tejto chozrasčotnej právomoci, pôsobí aj subjektívny faktor: uvedomenie ľudí, ktorí v akejkoľvek forme vstupujú do týchto vzťahov. V tejto súvislosti vidí sa nám správne hľadať diferenciovanejší prístup k riešeniu týchto otázok práve v závislosti od uvedomenia konkrétnych ľudí a pracovných kolektívov.

Predovšetkým sa ukazuje, že taký prejav uvedomenia pracujúcich, ako je socialisticke súťaženie a brigády socialistickej práce, doteraz sa veľmi málo prejavoval v úrovni starostlivosti o základné fondy, o efektívnosť pri ich obstarávaní, o ich opravy i optimálne využitie, prípadne i likvidáciu, ak sú prebytočné.

Vladimírské hnutie sovietskych pracujúcich, zamerané predovšetkým na starostlivosť o investície a základné fondy, našlo síce odozvu aj u nás (Zvolen), ale nezaplnilo medzeru, ktorá tu bola. Je pravda, že nepriamo vyvoláva starostlivosť o základné fondy i súťaž vo výrobe o kvalitatívne a kvantitatívne ukazovatele, ale nemožno už s tým vystačiť. Preto i v SSSR vzniklo Vladimírské hnutie.

Možno iste v niektorých prípadoch hovoriť o nízkej úrovni politického uvedomenia ako o príčine spomenutých nedostatkov, ale domnievame sa, že celkove nemožno taký záver robiť. Už pred viac ako 10 rokmi rozvíjalo sa napríklad hnutie za zrýchlenie obratu obrátových prostriedkov (Opatová) v masovom meradle nielen u ekonomických pracovníkov, ale aj technikov a robotníkov. Niet dôvodu, aby to nebolo tak i v oblasti základných fondov. Domnievame sa, že dnes hlavná príčina nízkej zainteresovanosti mas pracujúcich na starostlivosti o základné fondy je v tom, že pracujúci nemajú tieto otázky dost ujasnené. Treba všetkým podrobne rozviesť, čo znamená napríklad dvojsmennosť v stavebníctve, aké problémy sú s tým spojené, aký nesmierny význam má pre jednotlivé kolektívy

pracovníkov a pre samu spoločnosť. Robiť takúto ekonomickú propagandu predpokladá, samozrejme, vidieť jasno v konkrétnostiach, napríklad aký vplyv bude mať dvojsmennosť na skladbu pracovníkov, na dopravu i na celý proces výstavby.

S takýmito problémami sa príslušné orgány, pravda, začali prakticky zaoberať až po uznesení ÚV KSČ z roku 1959 a ešte konkrétnejšie po uznesení ÚV KSČ o stavebníctve z apríla 1961. Domnievame sa, že jeden z najdôležitejších zdrojov prehlbovania starostlivosti o základné fondy je uvedenie pracujúcich kolektívov podniku, ktoré sa prejavuje v súfažení a záväzkoch. Príklady toho možno vidieť v súfažení čiat strojového omietania s. Nábělka, Musila, Lasáka a ďalších. Rovnako preberanie strojov do socialistickej opatery je prejavom uvedenia pracujúcich v tomto novom zameraní. Ono znamená zvýšenú starostlivosť o stroje a zariadenie, vedie k zvýšeniu ich výkonnosti, ale aj k predĺženiu výkonnosti.

I uznesenie Predsedníctva ÚRO z augusta 1961 orientuje socialisticke súfaženie na tieto problémy, pravda, vľacej na investičnú výstavbu a novú techniku.

Ekonomické a politické uvedenie má kladne pôsobiť i zo strany mimopodnikových činiteľov, ktorí sa do značnej miery podieľajú svojou zodpovednosťou na medzerovitých výsledkoch pri prehlbovaní a upevňovaní chozrasčotu pri využívaní základných fondov. V hospodárskej praxi je veľmi veľa záujmov, ktoré sa presadzujú proti záujmom podniku napríklad prostredníctvom národných výborov, najmä v tých prípadoch, kde lokálny záujem prevládne nad celospoločenským. Podnik i pri vedomí škodlivých následkov (napríklad na rozostavanosť) je nakoniec pod tlakom miestnych záujmov nútený zneužiť chozrasčotnú právomoc a narušiť svoj vlastný chozrasčotný záujem. Rovnako i v tejto oblasti chýba konkrétna politická a ekonomická propaganda, i keď možno i tu zaznamenať zlepšenie. Napríklad zatiaľ čo ONV Komárno v prvom variante zostavovania plánu na rok 1962 nedbal na sústredenie akcie Z, ONV Senica v akcii Z veľmi uvedomele uspokojil najprv rozostavané stavby.

Zvyšovanie aktivity pracujúcich v starostlivosti o základné fondy súvisí aj s uplatňovaním ekonomických stimulov, ktoré pomocou zvýšenej právomoci a zodpovednosti podnikov majú zainteresovať podniky na zdrojoch i na ich využití.

Jedným z hlavných ekonomických stimulov v oblasti základných fondov sú odpisy, pomocou ktorých určujeme, koľko minulej práce zhmotnenej v základných fondoch prechádza v danom období do vlastných nákladov.

Pre chozrasčotnú zodpovednosť a právomoc podniku je už pri rozhodovaní o voľbe základných fondov do veľkej miery rozhodujúca výška vlastných nákladov a ich znižovanie. Odpisy sú vážnou položkou vlastných nákladov, ale zároveň ukazujú, do akej miery sa znižuje podiel živej práce, samozrejme, pri celkovom znižovaní vlastných nákladov na jednotku výrobkov. Táto stránka odpisov odráža zákonitosť politickej ekonómie o neustálom zvyšovaní produktivity práce.

To, čo sme uviedli, vyzdvihuje význam správneho stanovenia výšky odpisov. Keďže stanoviť skutočné opotrebenie je buď veľmi prácne, alebo nepresné, uľahčíme si toto stanovenie pomocou odpisových noriem.

V podstate existujú dve metódy pre stanovenie odpisových noriem. Prvá metóda, používaná u nás, stanoví normy odpisov ústredne podľa druhov základných fondov, kým druhá metóda stanoví normy odpisov globálne pre jednotlivé odvetvia.

Z hľadiska chozrasčotu bude mať význam, do akej miery zodpovedá systém odpisových noriem optimálnemu vyjadreniu opotrebenia základných fondov.

Systém druhových noriem má svoje veľké výhody proti globálnym normám v tom, že umožňuje pomerne presné stanovenie noriem, a to ústredne. No práve v tom spočívajú i nevýhody tohto systému. Ústredne možno ťažko zvládnuť, aby sa prizeralo na všetky meniace sa predpoklady, ako napríklad na zníženie nákladov na generálne opravy, na potrebu rýchlejšej obnovy niektorých základných fondov v dôsledku technického rozvoja atď.

Domnievame sa, že by bolo možné a vhodné aspoň výberove a bez ujmy rozpočtových zdrojov uvažovať o určitej decentralizácii, umožňujúcej prizerať na nové podmienky.

Pre výšku odpisovej sadzby rozhodujúcim momentom je doba životnosti základných fondov. Pritom je dôležitý nový moment — donedávna sporný i v teórii — dĺžka morálneho opotrebenia. Základné fondy treba odpísať nie za celý čas ich fyzickej životnosti, ale dovtedy, dokedy sa predpokladá ich ekonomická životnosť. Zatiaľ sú značné medzery pri aplikovaní morálneho opotrebenia v praxi, keďže na jednej strane stavebno-montážne organizácie často pracujú so zastaralými stavebnými strojmi, bez ohľadu na technické i finančné možnosti, a na druhej strane plánovacia prax nie vždy rešpektuje skutočnosť, že niektoré podniky lepšie využívajú svoj strojový park a neumožňuje im vzhľadom na rýchlejšie opotrebovanie zvýšený nákup strojov.

Za dôležitý stimul považujeme odpisovanie základných fondov v konzervácii. I keď je to v rozpore s teóriou, pretože v tomto prípade odpisy nevyjadrujú opotrebenie, považujeme spomenuté odpisovanie za rozumné, lebo núti podniky, aby sa snažili predať prebytočné základné fondy a potrebné lepšie využili.

Rovnako nie je v súlade s teóriou odpisovanie základných fondov nad 100 %; má však zabrániť, aby zavádzanie novej techniky nehamovala skutočnosť, že odpísané základné fondy môžu byť nákladovo výhodnejšie. Okrem toho, pravda, i odpísané základné fondy potrebujú opravy, a teda aj zdroje pre ne. Pre toto riešenie hovorí aj potreba zachovať porovnateľnosť vlastných nákladov.

Niektoré problémy v decentralizovanej investičnej výstavbe sa neriešili napriek tomu, že to nová metodika predpokladala. Je to hlavne problém rozostavanosti. Preto uznesenie vlády č. 590 z roku 1961 zvýšilo centrál-

ny vplyv i na decentralizovanú investičnú výstavbu. Nadriadené orgány majú schvaľovať zoznamy decentralizovanej investičnej výstavby. Niet pochýb, že zvýšenie centrálného vplyvu na decentralizovanú investičnú výstavbu je správne, pretože reprodukčný proces ani v rámci decentralizovanej investičnej výstavby nemôže byť izolovaný od rozvojových koncepcií odvetvia. I keď v päťročnom pláne sú zásadné koncepcie a prírastky kapacít podniku stanovené, nemôžu byť také presné, aby nebolo treba podnik nanovo orientovať vzhľadom na novovznikajúce situácie, akou je napríklad vypracovanie dlhodobého perspektívneho plánu do roku 1980, rokovanie v rámci Rady vzájomnej hospodárskej pomoci a pod. Aj preventívna centrálna kontrola je pritom dôležitá, tým viac, že má a môže nahradiť následnú kontrolu. Domnievame sa, že zvýšenie centrálného vplyvu na decentralizovanú investičnú výstavbu je objektívne nutné a že bude ho treba v niektorých smeroch podľa skúsenosti i prehĺbiť. Bude však treba zhodnotiť konkrétne formy uplatňovania tohto vplyvu a spresňovať ich podľa toho, aké budú s nimi skúsenosti.

Prehĺbenie chozrasčotu môže ísť mnohými ďalšími cestami jednak v oblasti nadpodnikovej, jednak v oblasti vnútropodnikovej — prehlbovaním tzv. vnútropodnikového chozrasčotu. V tomto smere sa problémy málo nastoľovali a riešili, takže spájanie úloh nižších vnútropodnikových článkov so starostlivosťou o využitie základných fondov je málo rozvinuté.

Problematika prehlbovania chozrasčotu vnútri podniku je, samozrejme, inej povahy ako v nadpodnikovej oblasti. Pôjde predovšetkým o to, aby pracujúci podnikov v čo najširšej miere poznali plánované úlohy i mieru svojej zásluhy na ich plnení a boli pritom hmotne alebo aspoň morálne zainteresovaní.

Jedným z najúčinnějších spôsobov hmotného zainteresovania v podnikoch je prémiovanie pracovníkov.

Využívanie základných fondov sa ako podmienka premiovania v praxi málo používa. V podnikoch sa uspokojujú s tým, že dodržiavanie plánu vlastných nákladov a plnenie úlohy v produktivite práce ako prémiové ukazovatele vyjadrujú aj stupeň využívania základných fondov. Súvisí to aj s tým, že využívanie základných fondov ako prémiového ukazovateľa si vyžaduje vytvorenie primeraných technických a organizačných predpokladov.

Pokrok do premiovania viazaného na využitie základných fondov pri niesla úprava mzdových podmienok v súvisе s prestavbou robotníckych miezd. V smerniciach Ministerstva stavebníctva o premiovaní robotníkov zamestnaných v podnikoch stavebnej výroby sa odporúča ako prémievy ukazovateľ pre robotníkov pracujúcich v úkolovej mzde dosiahnutie plánovaného využitia stavebných strojov, ťažkých strojov, strojových omietáčiek a pod. Pre robotníkov pracujúcich v časovej mzde pri obsluhu pomocných stavebných strojov a zariadení sa odporúča neprekročenie limitu poruchovosti strojov, pre posádky autožeriavov sa odporúča využitie strojov. Podniky stavebnej výroby však pri premiovaní tieto uka-

zovatele ešte dostatočne nevyužívajú a dávajú prednosť kvantitatívnym ukazovateľom opierajúcim sa o výkon. Ukazovatele využitia základných fondov sa opomínajú i vzhľadom na nutnosť presného prehľadu o maximálnej (teoretickej) kapacite a o praktickej využiteľnosti stroja alebo zariadenia.

Napríklad v národnom podniku Hydrostav v Bratislave, ktorý má veľký park ťažkých strojov, bagrov, buldozérov a pod., prémieové ukazovatele využitia výrobných kapacít sa málo uplatňujú. Napríklad pre odmeňovanie posádok buldozérov sa používa prémieový ukazovateľ dodržania stanoveného času na vykonanie prikázaného rozsahu prác. U prevádzkových technikov sa popri dodržaní termínov uspokojujú s ukazovateľom dodržania vlastných nákladov. Ukazovateľ využitia základných fondov sa nevyužíva ani u mechanizátorov a majstrov na strojových strediskách.

Vzhľadom na prvoradá záujem o čo najdokonalejšie využívanie základných fondov treba vyvinúť úsilie na čo najväčšie rozšírenie tohto pokrokového zamerania pri poskytovaní prémieí. Treba využívať najmä prémieovanie za plnenie plánu, pri ktorom sa prémieové sadzby odstupňujú podľa výšky podielu prijatého plánu z maximálnej technickej kapacity výrobného zariadenia.

Aby sa prémieovanie za plnenie plánu pri zvýšenom využívaní základných fondov mohlo dobre uplatniť, musí sa dať zistiť maximálny kapacitný výkon v daných podmienkach i skutočne dosiahnuteľný výkon. Predpokladom prémieovania, samozrejme, je, aby obsluhujúci pracovníci mali vplyv na využitie základných fondov. Prémieovanie možno uplatniť v úkolovej i časovej mzde.

V dôsledku vysokého stupňa koncentrácie výroby i koncentrácie riadenia, ktorý je vyjadrený v organizačnej štruktúre stavebníctva, majú stavebné podniky veľkú zodpovednosť vo svojom chozrasčotnom hospodárení. Ten istý dôvod však vyžaduje zodpovednosť vhodne preniesť na závody, stavebné správy, prípadne ešte ďalej formami vnútropodnikového chozrasčotu. Domnievame sa, že v tomto smere treba prehĺbiť i starostlivosť o využívanie základných fondov v stavebníctve.

JAN TOMEČEK

STÁTNĚ MONOPOLISTICKÝ KAPITALISMUS V NĚMECKÉ SPOLKOVÉ REPUBLICE

Vznik státně monopolistického kapitalismu je objektivním procesem, probíhajícím ve všech kapitalistických zemích, které vstoupily do monopolistického stadia kapitalistického výrobního způsobu. Státní monopolismus je formou, kterou kapitalistická společnost ve svém posledním stadiu řeší své vnitřní rozpory. Podmínky, které v zájmu monopolů vedou k zásahům státu do ekonomiky a ke koncentrování moci v rukou určité skupiny buržoázie — finanční oligarchie — jsou různé podle specifičnosti politické a hospodářské situace té které země. Proto se tyto zásahy odlišují svými různými formami, mají různou šířku a intenzitu. Tento druh kapitalistického podnikání je nejtypičtější v Německu před rokem 1945 a byl znovu oživen v západním Německu, jehož hospodářský stav je v současné době vydáván nejruznějšími buržoazními ideology a ekonomy za vzor pro „ozdravení kapitalismu“ i v ostatních kapitalistických zemích.

Ekonomické i historické kořeny státního podnikání v Německu sahají až do doby merkantilismu v 18. století. Nebereme-li do úvahy státní vlastnictví půdy, lze v té době základy státního podnikání vidět v průmyslovém podnikání německých králů a knížat, kteří budovali nejruznější manufaktury. Stát měl skoro monopol v hornictví (výhradní právo těžby uhlí, soli a jiných nerostů), ve zbrojním průmyslu, státní byla i veřejná zařízení (pošta, železniční doprava aj.). Přitom nutno vzít do úvahy, že státní podnikání nebylo vedeno jen fiskálními pohnutkami. V některých oborech to byla hlediska vojenská, která hrála prvořadou úlohu (zbrojní výroba pro válečné účely v Prusku, stavba komunikací v oblastech, přes které měl jít připravovaný vojenský výboj a pod.).

To ovšem byly počátky státního kapitalistického podnikání, které ve srovnání s dnešním stavem tohoto podnikání byly velmi primitivní. Státní podnikání v dnešní monopolistické podobě, kterou se kvalitativně odlišuje od dosavadního hospodářského podnikání státu, začíná v Německu až koncem 19. a začátkem 20. století. Už na začátku monopolistického stadia kapitalismu zasahoval stát do ekonomiky s mimořádnou intenzitou a v daleko větším měřítku než v jiných kapitalistických zemích. Souviselo to pochopitelně se zvláštnostmi hospodářského a politického vývoje Ně-

mecka, kde se kapitalismus začal vyvíjet později, než např. v Anglii nebo Francii. Současně to však souviselo i s mimořádnou agresivitou německého imperialismu.

Německo — počátkem 19. století velmi zaostalá feudální země — prožívá prudký rozvoj výrobních sil již v první polovině 19. století; mocnou vzpruhou k ještě intenzivnějšímu rozmachu byla vítězná válka proti Francii (1870—1871), z ní plynoucí územní zisk Alsaska-Lotrinska s bohatými surovinovými zdroji a nadiktované reparace ve výši 5 mld. zlatých franků, což umožnilo rozsáhlou investiční činnost v základních průmyslových odvětvích. Růst německého průmyslu byl proto koncem 19. století dvakrát rychlejší než růst anglického průmyslu v těch letech. Tato převaha byla ještě zřejmější v odvětvích, produkujících výrobní prostředky (vzrůst v letech 1870—1900, Anglie 2-krát, Německo 3,7-krát). Výraznou předností vzrůstu německého průmyslu bylo i to, že jeho vzestup probíhal na moderní technické základně.

Vzhledem k nutnosti uvést do provozu mohutné výrobní síly, na což už soukromý kapitál v tehdejší Německu nestačil, začal mimořádný vzrůst akciových společností — monopolizace a upevňování center finančního kapitálu (vznikají kapitálově silné banky, jako např. v roce 1870 Deutsche Bank, Comerz und Discontbank, v roce 1872 Dresdner Bank aj.). Prudký vzestup průmyslové výroby ve velmi krátkém časovém období vedl nejenom ke vzrůstu rozporů, ale vyznačoval se i značnou nerovnoměrností a růstem disproporcí mezi výrobou a osobní i výrobní spotřebou. V letech 1870—1900 vzrostla celková průmyslová výroba v Německu 3,7 krát, skupina výrobních prostředků však 4,7 krát a skupina spotřebných předmětů jen 2,5 krát. Uvedená skutečnost vedla k disproporcí mezi oběma skupinami společenské výroby. Kromě toho narážel rozvoj německého těžkého průmyslu na omezené hranice vnitřního trhu, na poměrně úzkou vlastní surovinovou základnu a na nerovnoměrně rozloženou palivovou základnu. K zostření rozporů přispívalo silné zaostávání koupěschopnosti německého obyvatelstva za celkovým vzrůstem výroby; pro Německo byly vůbec vždy typické nízké mzdy, což upevňovalo na druhé straně konkurenční schopnost německých monopolů na světových trzích. Z uvedených skutečností je zřejmé, že otázka zahraničního trhu měla pro Německo vždy mimořádný význam. Proto těžkosti na zahraničním trhu dále zostřovaly vnitřní rozpory. Vedle těžkostí v zahraničním obchodě narážela německá buržoazie ještě na obtíže při umísťování kapitálu v zahraničí, neboť se zde střetávala s finančně zdatnější konkurencí zejména kapitálu anglického, který v té době prakticky ovládal finanční centra skoro celého světa.

Za tohoto stavu vzrůstu německého hospodářství a současně i jeho rozporů vstupuje kaiserovské Německo do první světové války, na kterou se co nejintenzivněji připravovalo a od níž si slibovalo, že vyřeší hospodářské problémy Německa na úkor ostatní kapitalistických zemí. Stejně jako ve druhé světové válce orientuje se německý generální štáb na

„bleskovou válku“, na kterou bylo Německo nejlépe připraveno. Již první měsíce průběhu války však ukázaly, že byly podceněny ekonomické principy vedení války a tyto v jejím dalším průběhu vystupovaly čím dál, tím více do popředí. Současně se ostře ukázaly ekonomické disproporce, které do té doby Německo řešilo nejružnějším způsobem, neboť první světová válka nebyla jenom střetnutím armád, jak to doposud znala historie, ale především zkouškou hospodářské schopnosti válčících zemí. Nyní, v průběhu války, při zúžení možností zahraničního trhu, byly nutně mimořádně silné zásahy státu do hospodářství. Vznikly nejružnější státní orgány, které řídily otázky využití surovin, výroby zbraní a střeliva, mobilizaci pracovních sil a pod. V těchto státních orgánech měly rozhodující slovo zástupci největších soukromých monopolů. Avšak státní zásahy se neděly jen touto formou; projevily se i v rozšiřování státního podnikání, a to zejména v oblasti surovinové a energetické. Avšak ani zásahy státu do ekonomiky, ani vybičování všech pracujících k maximálnímu výkonu nemohly nijak podstatně ovlivnit nepříznivou situaci německého hospodářství a tak hospodářské zhroutil bylo vedle dalších činitelů, především politických (hlavně vliv Velké říjnové socialistické revoluce) důvodem porážky německého imperialismu v první světové válce.

Prohraná válka, v níž ztratil německý imperialismus některé své dosavadní posice, a byl i jinak oslaben (ztráta jedné osminy vlastního území, ztráta kolonií, třech čtvrtin těžby železné rudy, jedné třetiny těžby uhlí, jedné třetiny výroby oceli aj.), ovlivnila v široké míře ekonomiku země, proto stát přikročil k dalšímu zasahování do nejružnějších odvětví národního hospodářství. Především byly činěny zásahy v prospěch jeho reorganizace a zejména ke koncentraci průmyslu. Vznikají holdingové společnosti, které v době od skončení první světové války do nástupu fašismu spravovaly všechny podniky německého státu; např. v roce 1923 vznikla společnost Vereinigte Industrie-Unternehmungen AG (VIAG), v Prusku byl v roce 1929 vytvořen mamutí podnik Vereinigte Elektrizitäts- und Bergwerks-Aktiengesellschaft (VEBA) aj. Tak vedle tradičních státních podniků (pošty a drah) zde vznikaly dobře organizované koncerny, které ve svých oblastech podstatně ovlivňovaly vnitřní trh. Po období dočasné stabilizace kapitalizmu přišla světová krize, jež zasáhla Německo daleko silněji než ostatní kapitalistické země. Výroba v Německu klesla v letech 1929—1932 až o 41 %, zatímco například v Anglii jen o 16 %. 44,4 % všech dělníků bylo bez práce. Dělnické hnutí nabylo nové aktivity. Situace si proto vyžádala nové státní zásahy do ekonomiky v podobě tzv. „záchranných operací“, prováděných tak, že stát poskytoval soukromým monopolům celou řadu výhod (daňové odpisy, subvence, úvěry). Ale nejenom to. Stát přebíral do svých rukou podniky, kterým hrozil bankrot. Vykupování akcií dosáhlo zejména v letech hospodářské krize nebývalých rozměrů. Stát často skupoval akcie i za ceny mnohonásobně vyšší, než kolik činil jejich kurs, aby se nedostaly do ru-

kou zahraničních kapitalistů. (Známý je případ skoupení akcií Thyssenova a Flickova koncernu za cenu asi trojnásobně vyšší, aby se zabránilo nákupu francouzským zájemcům.) Konečně stát přebíral i finanční centra — banky, neboť jejich krach by podstatně ohrozil a oslabil sílu finanční oligarchie. Tato politika „socializace bankrotů“ způsobila v této době mimořádné posílení státně monopolistického podnikání a z hlediska politického do určité míry zabrzdila ještě intenzivnější rozvoj dělnického revolučního hnutí.

Po překonání hospodářské krize, jež ještě více vyhrotila rozpory kapitalistického světa, stála na pořadu dne opět otázka znovurozdělení světa, na které se německá buržoazie začala intenzivně připravovat, neboť v tom opět viděla jediný lék a východisko, jak své rozpory vyřešit. Z hlediska tohoto cíle německé buržoazii nejvíce vyhovoval fašistický režim, který pro své politické záměry provedl řadu zásahů do národního hospodářství, směřujících k upevnění panství monopolů a k rozšiřování těch odvětví, které byly z hlediska vedení války nevyhnutné. Období fašismu v Německu je tak současně obdobím nejintenzivnějších zásahů do ekonomiky, jaké zná historie světového kapitalismu. Vydaný zákon o nucené kartelizaci a jeho realizace vytvořily stav, že kartely prakticky kontrolovaly skoro celé národní hospodářství. Mimo toho se ovšem pokračovalo v tendenci budování státních podniků, zejména v oblasti surovinové; avšak i v ostatních oblastech byl státní sektor významně posilován budováním strojírenských, energetických a jiných podniků. Fašistická vláda skoupila i velké části akcií těch podniků, které měly ve svém výrobním programu válečnou výrobu (loděnice, letecký průmysl, automobilové závody). Finance k těmto transakcím byly čerpány z několika zdrojů: upisováním podílů (známá aféra s vypsáním podílů na výrobu lidového auta „Volkswagen“, některé prameny uvádí, že v roce 1940 bylo víc než 300 000 střídalů na slibovaná auta, z nichž každý upsal podíl nejméně 1000 DM, ovšem auto nikdy nedostal), tzv. „arizováním“ židovského majetku, dále také ze zdrojů státního kapitalistického podnikání, a realizací hesla „Děla místo másla“ — maximálním vykořisťováním dělnické třídy. V neposlední řadě přispívaly na tuto hospodářskou politiku fašistického státu i zahraniční monopoly. Nelze však opomenout skutečnost, že již i v této době byly reprivatizovány některé podniky, které předcházející buržoázní vlády převzaly ze soukromých rukou v době hospodářské krize. Tato reprivatizace byla prováděna zejména v letech 1936 až 1942.

*

Po druhé světové válce, jež skončila opět zdrcující porážkou německého imperialismu, můžeme v západoněmeckém hospodářství vidět určitou analogii se situací po první světové válce. Ekonomika poražené země se vyznačovala disproporcemi, znásobenými ještě důsledky rozdělení Německa do několika okupačních pásem, dočasnou i trvalou ztrátou některých území. K těmto ekonomickým činitelům přistoupila i poválečná

aktivita západoněmecké dělnické třídy, vznik demokratického, antifašistického hnutí a zejména vznik prvního státu německé dělnické třídy — Německé demokratické republiky. Než přes všechny tyto okolnosti nabírá německá buržoazie již v prvních poválečných letech sil — za vydatné podpory západních kapitalistů. Využívá některých příznivých momentů vnitřních i mezinárodních k obnovení své hospodářské moci a v roce 1950 dosahuje západoněmecký průmysl své předválečné úrovně a dále se vyvíjí tempem, které značně převyšuje tempo ostatních kapitalistických zemí.¹ Buržoazní ekonomická literatura připisuje tento hospodářský výsledek politice Bonnu, založené na zásadách „svobodného tržního a sociálního hospodářství“. Podle této teorie, která se stala oficiální teorií západoněmeckého kapitalismu, měl být v hospodářském životě dán volný průchod svobodné soutěži, která prý jediná je schopna zabezpečit potřeby společnosti. V této soutěži prý nemají místa monopoly a mají být vyloučeny i státní zásahy do ekonomiky, mimo těch, které zajišťují chod „sociálního tržního hospodářství“, ale to jen ve směru omezování moci monopolů a pro vytváření podmínek svobodné soutěže. Ovšem dosavadní vývoj západoněmeckého průmyslu i celého hospodářství tuto teorii, i když to zní paradoxně, potírá. Tendence šla právě opačným směrem — k posilování státního podnikání, k jeho rozšiřování. Tak se vytvořil stav, že dnes je západoněmecký stát největším podnikatelem.

Těžiště státního podnikání je v klíčových odvětvích národního hospodářství. Tak např. podíl státně monopolistických podniků na výrobě činil u kamenného uhlí v roce 1928 12,1 %, v roce 1954 19,6 %, v roce 1959 24,6 %; u železné rudy v roce 1928 20 %, v roce 1959 36,3 %; u koksu v roce 1928 7 %, v roce 1959 14,8 %; u surové oceli v roce 1928 0,9 %, v roce 1959 5,1 % a pod. Ovšem státní podnikání zasahuje i do dalších oblastí: stát je výsadním podnikatelem v odvětví dopravy (železniční, letecké i velké části místní), spojů, kontroluje přes 50 % bytové výstavby, dominantní postavení má v peněžnictví, poistovnictví, kontroluje značnou část komunálního hospodářství a pod.

K tomuto zvyšování podílu státně monopolistických podniků na výrobě přispělo významně období bezprostředně po skončení války, kdy jednotlivé podniky, dříve státem spravované, byly převzaty municipálními orgány, které je s pomocí nejrůznějších zdrojů uvedly znovu do provozu a tím vlastně nesly hlavní finanční tíhu s tím spojenou. Vláda NSR později tyto podniky převzala do ústřední správy. (Neobešlo se to, pochopitelně, bez odporu místních orgánů, které se takto právem viděly zbaveny možnosti zisku.) Převzetím podniků do ústřední správy byly zahájeny podstatné kroky k reorganizaci státně monopolistického podnikání. Současně byly činy zásahy k centralizaci kapitálu, výroby i pracovních sil.

¹ Průmyslová výroba vzrostla v letech 1951—1957: v NSR o 103 %, v USA o 19 %, v Anglii o 21 %, ve Francii o 67 %. Podíl NSR na světové výrobě: v roce 1948 3 %, v roce 1950 5 %, v roce 1957 10,1 %.

Tak se vyvinul stav, že jednotlivé podniky jsou spolu navzájem kapitálově spojeny (nejčastěji formou podílu na akciovém kapitálu a další návazné prvky je možno vidět ve spojení výrobním: důlní společnosti mají ekonomickou návaznost na státní dráhy, elektrárny dodávají proud výrobě ve státních podnicích aj.). Neméně důležitým činitelem pro tuto kompaktnost je skutečnost, že velký počet správních rad státních podniků je ovládán poměrně malou skupinou lidí, takže se dá hovořit o personální unii, která je zárukou určité spolupráce a možnosti společného postupu některých státních koncernů.

Pro celé toto poválečné období bylo typické, že státní podnikání se projevovalo zejména ve znovuzakládání již dříve existujících podniků a monopolů. Jako nové do státního vlastnictví byly přebírány především ty podniky, na kterých soukromý kapitál nemohl mít zájem vzhledem k tomu, že šlo o podniky méně rentabilní, příp. ztrátové, o podniky, které potřebovaly sanaci. Stát přebíral i ty podniky, které byly oddělovány od soukromých monopolů v rámci jejich decentralizace či reorganizace. Neméně důležitou je skutečnost, že státní podniky byly budovány a obnovovány již s perspektivou pozdější militarizace země, a proto kapitál směřoval právě do těch odvětví státního podnikání, která mají z vojenského hlediska prvořadý strategický význam (výroba pohonných hmot, syntetických látek, těžba některých barevných kovů, výroba vozidel, stavba lodí, pozdější výstavba atomového průmyslu a pod.). Z těchto důvodů přebíral stát od soukromých monopolů některé podniky, aby zabránil rozdrobování výrobních kapacit.

Finanční prostředky, které podniky měly k obnovení provozu po druhé světové válce, lze rozdělit do tří skupin:

1. finance od vlastníka podniku — státu,
2. z kapitálového trhu — úvěry, emise akcií, podíl zahraničních kapitalistů,
3. z vlastních prostředků.

Je zcela evidentní, že poslední skupina finančních prostředků nemohla a ani nehrála v prvních letech obnovy významnější úlohu.²

Vedle této finanční pomoci vystupuje do popředí i jiná stránka státního podnikání: určitý vliv na rozšiřování vnitřního trhu, neboť státní podniky byly a jsou odběratelky výrobních prostředků (např. německá spolková dráha odebírá ročně za 3 miliardy DM výrobků či surovin). Jak již bylo vzpomenu, západoněmecký stát intenzivně buduje svůj atomový průmysl; vládní program počítá na tento účel do roku 1965 s částkou 2,5 mi-

² Stát vybavil své podniky základním kapitálem, což dále činí i v současné době nej-různějšími dotacemi, dále podnikům poskytuje úvěry a ve státním rozpočtu je řada prostředků určená ke krytí schodků.

Státní dotace jsou jednou z příčin mimořádné konkurenční schopnosti státních podniků vůči soukromým kapitalistům, jejichž finanční možnosti jsou závislé vždy jen na hospodářském výsledku.

liardy DM. Je pochopitelné, že všechny tyto „injekce“ státně monopolistickému podnikání zaplatí spolkový občan.

Nejtypičtějším projevem státně monopolistického podnikání v západním Německu je však jeho vzájemné prolínání se soukromými monopoly. Toto prolínání se projevuje v několika formách. Především účastí soukromého kapitálu ve výnosných společnostech státních koncernů (tab. 1).

Tabulka 1

Výše kapitálové účasti v %	Počet společností	Základní kapitál společností v miliónech DM	Z toho soukromý kapitál
100	92	1977,9	—
50—100	106	1677,2	364,8
25—50	48	494,5	332,8
do 25	80	1256,5	1155,9

Podílem na akciovém kapitálu však možnost ovlivňování státního podnikání nekončí. Soukromé monopoly pronikají do státního sektoru, a tím jej i ovlivňují dalšími způsoby: např. vysíláním svých reprezentantů do správních a dozorčích rad státních podniků. K ovlivňování státních podniků dochází i tím, že tyto jsou k soukromým monopolům vázány účastí v nejrůznějších monopolistických svazech (Svaz podnikatelů v Porúří, Svaz německých loděnic, Svaz automobilového průmyslu aj.).

Ve výrobních vztazích monopolního stadia kapitalismu se živelně prosazují změny, jež mají objektivní charakter a jejichž následkem je nutné zespolečenšťování výrobních sil a vznik státního vlastnictví. Za pojmem „státní vlastnictví“ je však nutno vidět ekonomický podklad této *formální samostatnosti* určité části kapitálu v kapitalistické společnosti: je to ve své ekonomické realizaci forma vlastnictví finanční oligarchie jako celku, neboť má-li se část výrobních prostředků realizovat bezprostředně nikoliv jako vlastnictví jednotlivých kapitalistů anebo soukromých monopolů, nýbrž jako vlastnictví *celé třídy kapitalistů*, pak je třeba přenést i *disponování* touto částí výrobních prostředků na takového kapitalistického podnikatele, který zájmy buržoazie jako celku představuje — na stát. Z tohoto hlediska nelze proto rozdělovat obsah kategorie státního vlastnictví na její právní a ekonomickou složku, jak to činí nejrůznější buržoazní a reformističtí ekonomové ve svých teoriích, neboť tím vydávají v buržoazní stát za představitele celé společnosti, zakrývají jeho třídní charakter a současně i podstatu státního vlastnictví, která není nic jiného než pozměněnou formou vlastnictví finanční oligarchie.

Navíc státně monopolistický kapitalismus, a jeho jednotlivé formy, není schopen ani za nejpříznivějších situací, za nejúplnější dotace ze

státního rozpočtu zrušit zákonitosti vývoje reprodukčního procesu v podmínkách *kapitalistického* způsobu výroby. Některé důvody, proč to není možné, sme uvedli. Přistupují k nim i další: státní podnikání nemůže být podnikáním všeobsaňlým, a již tím je řečeno, že nemůže vyřešit hospodářské problémy, hrát zásadně rozhodující úlohu. Je tedy v určité etapě kapitalistického podnikání jen doplňkem soukromého monopolistického podnikání. Ani státně monopolistické podnikání NSR není žádnou výjimkou; i když zde tento způsob podnikání dosáhl určitých kladných výsledků, na druhé straně zoztril rozpory uvnitř kapitalismu, takže dnes více než kdy jindy stojí na pořadu dne v NSR otázka posilňování protichůdných tendencí — otázka reprivatizace státních podniků a jejich převedení do rukou soukromých monopolů. Pro finanční oligarchii je totiž v určité etapě nežádoucí dobrá prosperita státních podniků. Ve státním podnikání je pro buržoazii jako celek skryto i jiné nebezpečí. Monopolní kapitalismus totiž přivedl výrobu na vyšší stupeň jejího zespolečenštění. Státní podnikání je prostředkem — byť sebefornálnějším — k překonání kapitalismu.³ Dobrá prosperita některých podniků je zase precedentem, který ukazuje, že lze podnikat i bez onoho domnělého rozhodujícího impulsu svobodného podnikání. Finanční oligarchií je do určité míry ztížena kontrola a přímý vliv na chod těchto podniků, což může uplatňovat jen prostřednictvím státního aparátu. (I když v praxi je tato zásada nejčastěji porušována.) Stojí za zmínku i okolnost, že za určitých podmínek může dělnická třída ve státních podnicích lépe rozvíjet třídní boj. Proto též Komunistická strana Německa vidí v nacionalizaci těžkého průmyslu a v jeho řízení „veřejnou rukou“ důležitý moment oslabení moci monopolů.⁴

Postoj finanční oligarchie umožňuje posilování tendencí k zužování státního vlastnictví v tom směru, aby si stát ponechal pro své podnikání jen ty podniky, které slouží komunálnímu hospodářství, anebo na kterých soukromé monopoly nemají zájem. Tyto tendence sílí zejména od roku 1952, kdy byly podniknuty akce k oslabení státního podnikání. A skutečně dochází v některých případech k reprivatizaci a k odprodeji některých podniků. Po roce 1957 dostává kampaň reprivatizace — vzhledem ke změnám ve vnitropolitické i mezinárodní situaci — jiný nátěr. Začíná se období tzv. „sociální reprivatizace“ a „zlidovění“ kapitalismu v NSR.

³ V. I. Lenin tento stav charakterizoval tak, že „státně monopolistický kapitalismus je nejdůplnější materiální přípravou socialismu, je to práh, je to ten stupeňek řebříčku dějin, mezi nímž (stupínkem) a stupínkem nazývaným socialismus nejsou žádné mezi-stupně“. Lenin, *Spisy* 25, SNPL, Praha 1956, 369.

⁴ *Die Lage in der Bundesrepublik und der Kampf für Frieden, Demokratie und sozialen Wohlstand*. Beschluss der Parteidelegiertenkonferenz der KPD; Einheit 4, 1960, Beilage.

„Sociální reprivatizace“ je reakcí buržoazie na zklamání nejširších mas, které zjistily, že „hospodářský zázrak“ je jen pro vládnoucí třídu. Vzrůstající sociální rozpory způsobily na jedné straně vzrůst třídního uvědomění západoněmeckých pracujících, což se nehodilo vládnoucím vrstvám buržoazie do plánu, zejména ne v čase, kdy se zcela otevřeně začalo se znovuvybrojováním bundeswehru. Na druhé straně sociální rozpory mohly způsobit i ohrožení velmi dobrého postavení NSR na světových trzích (možné zpomalení výroby, ztráta konkurenční schopnosti a pod.). Prostředek, který měl tyto neduhy vyléčit, event. jim předcházet, byl „nalezen“ v tezích o „lidovém kapitalismu“, již dříve velmi rozšířených ve Spojených státech a Velké Británii. Finanční oligarchie začala tyto teorie rozvíjet všemi prostředky a v současné době jsou tyto součástí oficiální západoněmecké ideologie. V celé kampani „lidového kapitalismu“ a „lidových akcí“ hrála významnou, ne-li rozhodující úlohu reprivatizace státních podniků. Prvním objektem se stal známý podnik na výrobu vozidel Volkswagenwerk. Nebyla to volba náhodná. Tento podnik velmi dobře prosperuje,⁵ a proto byl vybrán, aby reprezentoval v praxi „lidový kapitalismus“. Po dlouhých tahanicích byl podnik reprivatizován, nebylo však dosaženo žádoucího výsledku, a proto byly vybrány jiné podniky, které by tuto praxi prokázaly. I když buržoazní tisk přijal tato opatření ke „zlidovění“ kapitalismu s velkým nadšením, výsledky tomu ani zdaleka neodpovídají. Podle dosavadních výsledků vidíme, že šlo o reprivatizaci částečnou, neboť se dotýkala jen malé části státního sektoru a vůbec neodpovídala jí předcházející propagandě. Je skoro ironií, že i v době tzv. reprivatizace rostl státní majetek NSR mnohonásobně rychleji, než činily odprodeje.⁶

Státně monopolistické podnikání v NSR, jak již bylo vzpomenuo v úvodu, je specifikum vývoje německého kapitalismu. I když v poslední době, zejména v období po druhé světové válce, nabyl tento druh podnikání i v jiných kapitalistických zemích nebývalého rozsahu,⁷ přece jen vývoj

⁵ Tento podnik má dominantní postavení ve světové produkci malých vozů a v roce 1959 šlo 58 % jeho výrobků na export.

⁶ Reálný přírůstek veškerého spolkového majetku činí ročně asi 3,5 mld. DM, zatímco „reprivatizace“ (bez výtěžku prodeje Volkswagenwerk) činila v roce 1958 asi 14 mil. DM.

⁷ V Anglii — až na malé výjimky zahrnuje státní podnikání prakticky veškeré odvětví těžby uhlí, výrobu elektrické energie, plynu, železniční, vodní i letecké dopravy, 90 % těžby železné rudy, výroby železa a oceli aj.

Ve Francii byla postátněna část automobilového průmyslu, některé velkobanky, kamennouhelné doly, výroba elektrické energie a plynu. Stát kontroluje železniční dopravu a celkový státní sektor zahrnuje asi 35 % všech podniků a na celkové průmyslové kapacitě se podílí 20 %.

V Itálii je státních 90 % těžby uhlí, 65 % výroby oceli, 80 % stavby lodí a pod.

v Německu je pro tento způsob kapitalistického podnikání nejtypičtější. Po druhé světové válce k tomu ještě přistoupila okolnost mimořádně rychlé obnovy potencionálu západoněmeckého průmyslu i určité dočasné zlepšení situace pracujících v NSR, což se projevilo i v politickém boji.

Ideologie nacionalizace průmyslu si našla živnou půdu ve všech kapitalistických zemích — ať již jako ústup před zvýšenou aktivitou dělnické třídy v poválečném období, či jako manévr k zakrytí pravé podstaty a cílů monopolů. Na příkladu západního Německa vidíme, že státní podniky ve svém celku nepřinesly očekávané výsledky. I když v jednotlivostech se některá fakta jeví jako příznivá, na druhé straně současně zostrňují stávající rozpory. Neobstálo ani tvrzení, že dělnická třída z hlediska hospodářského má ve státně kapitalistických podnicích lepší postavení než v soukromých. I když čas od času dochází ke zlepšení situace některých kategorií pracujících, jsou to pouze výkyvy, jež nepřekračují hranice mezi jednotlivými podniky či odvětvími soukromého podnikání.

Ovšem v současných podmínkách — v procesu vývoje monopolů k státně monopolistickému kapitalismu — je nutno vidět, že tento vývoj není jen z důvodů „snahy“ kapitalistů o dosažení maximálních zisků. Je pochopitelné, že i forma státně monopolistického kapitalismu je prostředkem k dosažení tohoto cíle. A právě z tohoto hlediska — z hlediska dosažení maximálního zisku — jsou činěna nejrůznější opatření, která na první pohled se jeví jako zdánlivě nerentabilní pro finanční oligarchii. Jsou to však vždy opatření, která jsou v souladu s dlouhodobými zájmy špiček vládnoucí buržoasie a proti dlouhodobým zájmům dělnické třídy, opatření, sloužící zachování kapitalistických ekonomických vztahů.

*

Německá otázka představuje v současné době jeden z nejzávažnějších problémů. V dosavadní historii vývoje německého imperialismu sehrálo státní podnikání mimořádně důležitou úlohu.

I v současné době je oporou západoněmecké politice revanše. Ovšem nejen to. Existence státního podnikání, mezi nímž a „hospodářským zázrakem“ se často klade rovnítko, je zdrojem pro nejrůznější teorie, které mají zmást pracující a dokázat jim, že kapitalismus se stává demokratickým, že „zlidověl“. Faktem ovšem zůstává, že celý tento vývoj — ať již postátňování či reprivatizace či konstruování „teorií“ — svědčí o bezvýhodné situaci, v níž se celý kapitalismus octl. Současně dokazuje, že jedině revoluční změnou politických poměrů může být dána pravá náplň pojmu postátňování.

Jozef Rosa, Ján Petrenka, **Štátny rozpočet ČSSR**, SVPL, Bratislava 1961, strán 352

O československom štátnom rozpočte sa publikoval celý rad štúdií a v knižných vydaniach o československých financiách a finančnej sústave i rozsiahlejšie state. Samostatná komplexná publikácia o štátnom rozpočte však chýbala. Túto citeľnú medzeru, najmä pre pedagogickú prax, vyplnil prof. inž. Jozef Rosa a inž. Ján Petrenka celoštátnou vysokoškolskou učebnicou *Štátny rozpočet ČSSR*.

Učebnicové, knižné spracovanie tematiky štátneho rozpočtu umožnilo autorom podať v zásade ucelený obraz o súčasnom stave sústavy financií ČSSR a jej orgánoch, o podstate, význame, mnohostranných funkciách a zásadách organizácie štátneho rozpočtu, o členitej sústave jeho príjmov a výdavkov, o príprave, zostavovaní, schvaľovaní a plnení štátneho rozpočtu a o rozpočtovej kontrole.

Autori rozdelili látku učebnice, okrem úvodu, do štyroch samostatných častí, v ktorých sa v štrnástich kapitolách zaoberajú jednotlivými ekonomickými kategóriami a právnymi inštitúciami, s ktorými štátny rozpočet ako základný finančný plán štátu tvorí dialektickú jednotu.

V úvode rozoberajú politické a ekonomické základy socialistických financií, finančné, poisťovacie a úverové vzťahy a orgány finančnej, poisťovacej a úverovej sústavy.

V prvej časti osvetľujú podstatu, funkcie a význam štátneho rozpočtu, rozvádzajú rozpočtové zásady a vymedzujú úlohy orgánov štátneho rozpočtu. V druhej časti rozoberajú sústavu príjmov štátneho rozpočtu podľa jednotlivých druhov. V tretej časti zapodievajú sa rozpočtovými výdavkami podľa jednotlivých výdavkových skupín a do poslednej, štvrtej časti zaradili otázky rozpočtového plánovania, plnenia štátneho rozpočtu a rozpočtovú kontrolu. Krátku stať tu venujú

i štátnemu záverečnému účtu. V jednotlivých kapitolách uvádzajú aj niektoré podstatnejšie črty rozpočtov socialistických štátov, najmä štátneho rozpočtu SSSR.

Najprv niekoľko poznámok o vlastnej štruktúre učebnice.

Autori v podstate zachovali tradičnú štruktúru v spracovaní rozpočtovej tematiky. Látku roztriedili do didaktických celkov a analyticky ju rozpracovali uplatnením dialektiky všeobecného a konkrétneho. Vychádzali z potrieb prestavby ekonomického štúdia a nových učebných plánov. Vzhľadom na potreby výučby na vysokých školách dbali na proporcionálnu tak, aby obsah a zameranie nepreťažili teóriou a nezanedbali požiadavky úzkeho spojenia školy so životom, s finančnou praxou. Na niektorých miestach však organické roztriedenie látky do didaktických celkov neuplatnili dôsledne. Niektoré otázky, najmä otázky rozpočtov národných výborov, rozoberajú na viacerých miestach. Bolo by bývalo metodicky správnejšie problematiku rozpočtov národných výborov sústrediť a včleniť do samostatnej kapitoly, ktorá by obsahovala všestrannú a hlbšiu analýzu rozpočtového hospodárenia národných výborov s jeho osobitosťami. V záujme zachovania časového sledu a časovej návaznosti v štruktúre učebnice bolo by sa dalo uvažovať aj o možnosti zaradiť rozpočtové plánovanie a zostavovanie štátneho rozpočtu namiesto do poslednej, štvrtej časti publikácie pred druhú a tretiu časť, pred sústavu príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu. K zaradeniu otázok rozpočtového plánovania, zostavovania a vypracovávania návrhu štátneho rozpočtu do poslednej časti o tzv. rozpočtovom

processe však autorov iste viedli, a to celkom oprávnene, pedagogické a metodické hľadiská, prioritá obsahu pred formou a potom sama konexita vo formálnoprávnej úprave rozpočtového konania v štádiách zostavovania a plnenia štátneho rozpočtu i rozpočtovej kontroly.

Nazdávame sa, že autorom nemožno vytýkať ako závažný nedostatok v štruktúre učebnice, že nezaradili „dôkladný a ucelený oddiel o finančnom hospodárstve hospodárskych organizácií“ (pozri *Finance a úvér* 3, 1962, str. 189). Aj keď je pravda, že strana príjmov štátneho rozpočtu sa opiera predovšetkým o plnenie plánov a jednotlivé ukazovatele podnikov a na strane výdavkov štátneho rozpočtu sú na prvom mieste výdavky spojené s rozdelením fondu akumulácie, najmä výdavky na rozšírenú socialistickú reprodukciu, na fond rozšírenej výroby, predsa len ďalšie rozšírenie látky o finančné hospodárstvo hospodárskych organizácií bolo by podľa nášho názoru učebnicu podstatne preťažilo tematikou, ktorá tvorí výučbovú náplň samostatného predmetu: financie podnikov a odvetví národného hospodárstva. A potom samo zaradenie osobitného oddielu o finančnom hospodárstve hospodárskych organizácií by nestačilo, bolo by metodicky pochybené, vyžadovala by sa prestavba systematiky celej druhej a tretej časti učebnice, čo by však narušilo logiku výkladu podľa normatívne upravovanej rozpočtovej štruktúry, podľa druhov príjmov a skupín výdavkov. Takýto výklad za existujúcej štruktúry štátneho rozpočtu minul by sa s pedagogickými cieľmi a účinkom. V pedagogickom procese nemožno negovať dialektický vzťah medzi obsahom a formou, narušovať jednotu obsahu a jemu zodpovedajúcej formy.

A teraz stručne niekoľko slov o obsahovej a formálnej stránke učebnice:

Z prvej časti učebnice treba osobitne vyzdvihnúť výklad o funkciách a zásadách organizácie štátneho rozpočtu. Výklad sa sústreďuje na podstatu rozdeľovacej a podstatu ekonomicko-kontrolnej funkcie štátneho rozpočtu. Ekonomicko-kontrolná funkcia sa analyzuje tak z hľadiska jej pôsobenia vo sfére tvorby a sústreďovania peňažných prostriedkov, ako aj z hľadiska jej pôsobenia vo sfére

financovania a použitia peňažných prostriedkov. Jednotlivé rozpočtové zásady sa rozvádzajú samostatne podľa dôležitosti a závažnosti politickej, ekonomickej, obsahovej a štruktúrálnej. Niektoré vo finančnej literatúre známe rozpočtové zásady autori však nespomínajú. Ako samostatné rozpočtové zásady nespomínajú napr. zásadu brutto rozpočtovania; hospodárnosti a úspornosti; účelového použitia rozpočtových prostriedkov; minimalizácie príjmov a maximalizácie výdavkov; zákazu virementov; prebytkovosti; mobilizačnosti; socialistickej národnostnej politiky a zásadu ekonomického vyrovnávania oblastí a krajov. Všetky tieto zásady sa v štátnom rozpočte ČSSR ekonomicky a organizačne uplatňujú aj vtedy, keď niektoré z nich neboli právne upravené v zákone č. 8/1959 Zb., ktorým sa ustanovujú základné pravidlá o štátnom rozpočte a hospodárení s rozpočtovými prostriedkami, alebo v iných normách. Bolo by ich preto bývalo hodno z výučbových dôvodov a kvôli prehľadnosti samostatne rozviesť. Inak výklad jednotlivých rozpočtových zásad je v učebnici výstižný, jasný a nepreťažený detailmi.

V prvej časti učebnice, v stati venovanej rozpočtom národných výborov, výklad o príjmoch a výdavkoch národných výborov predstihuje výklad o príjmoch a výdavkoch štátneho rozpočtu z druhej a tretej časti učebnice. Túto anticipáciu možno pod zorným uhlom metodiky hodnotiť ako nie celkom opodstatnenú. Mohlo sa jej vyhnúť, keby sa boli otázky rozpočtov národných výborov sústredili do samostatnej kapitoly a zaradili za výklad o systave príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu. I periodizáciu vývinu štátneho rozpočtu podľa prvej a druhej etapy prechodného obdobia nemožno považovať za historicky presnú. Periodizácia prechodného obdobia na prvú vývinovú etapu od oslobodenia do februára 1948 a druhú vývinovú etapu po februári 1948 je v teórii prechodného obdobia o národnodemokratickej a socialistickej revolúcii jednoznačne vyriešená. No štátny rozpočet ČSSR v podmienkach dvoch etáp prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu prešiel vlastnými vývinovými štádiami. Periodizácia vývinu samého štát-

neho rozpočtu by podľa našej mienky mala brať do úvahy podstatné zmeny obsahu a formy štátneho rozpočtu. Vo vývine štátneho rozpočtu v rámci dvoch etáp prechodného obdobia treba rozoznávať niekoľko období:

1. obdobie roku 1945, keď sa rozpočet nezostavoval a hospodárilo sa na základe mesačných výkazov očakávaných príjmov a výdavkov,

2. rozpočtové obdobie rokov 1946—1948, obdobie zmien skladby a štruktúrnych úprav, ktoré boli v počiatočných štádiách plánovania národného hospodárstva spôsobil vytvoriť zo štátneho rozpočtu kapitalistického typu nástroj hospodárskeho plánovania, nástroj, v ktorom sa v peňažnom vyjadrení umožnilo a odrazilo plnenie úloh dvojročného hospodárskeho plánu,

3. rozpočtové obdobie rokov 1949—1951, obdobie dvoch stredísk financovania národného hospodárstva — prostredníctvom štátneho rozpočtu a Fondu znárodneného hospodárstva, obdobie, keď štátny rozpočet je už socialistický obsahom, nie však formou (neboli do neho začlenené priamo národné podniky, národné výbory, štátne fondy sa spravovali oddelene, ba i národné poistenie bolo spravované ešte mimo oblasti štátneho rozpočtu a dotovalo sa štátnymi príspevkami),

4. rozpočtové obdobie rokov 1952—1962, keď rozpočtovým rokom 1952 došlo prvý raz k priamemu spojeniu finančných plánov podnikov s rozpočtami národných výborov všetkých stupňov a rozpočtami ministerstiev v jednotnom štátnom rozpočte, keď sa štátny rozpočet stal obsahom i formou socialistickým rozpočtom.

V druhej časti učebnice rozbor sústavy príjmov štátneho rozpočtu vychádza z celkovej všeobecnej charakteristiky, základných čít a zásad plánovania a kontroly príjmov a vyúsťuje v členení a analýze jednotlivých druhov príjmov štátneho rozpočtu zo socialistického hospodárstva a od obyvateľstva. Ekonomická a právna analýza jednotlivých druhov príjmov vyznačuje sa logicky usporiadanou stavbou a systematickou vyhovujúcou pedagogickým potrebám i súčasnej praxi. Pri niektorých druhoch príjmov nastali zmeny medzitým normatívnymi úpravami (domová daň, daň z výkonov, regulačné po-

diely národných výborov), a tým sa výklad o nich stal obsolétnym. Pre budúcnosť by bolo dobré uvážiť, či by nebolo správnejšie sústrediť výklad učebnice na podstatu a funkcie jednotlivých príjmových zdrojov štátneho rozpočtu a vyhnúť sa podrobnému výkladu o technike zdaňovania, odvodu, vyberania a sadzbách, ktoré podliehajú zmenám, alebo tieto otázky vo výklade oddeliť do samostatných celkov, vytlačiť ich petitom alebo pod čiarou.

V tretej časti učebnice o výdavkoch štátneho rozpočtu rozbor vychádza tak isto z celkovej charakteristiky a potom z politickoekonomického hodnotenia výdavkov a vyúsťuje v podrobnej analýze skupín výdavkov na hospodárstvo, na kultúrne a sociálne opatrenia, na obranu a bezpečnosť a konečne na správu. Rozbor jednotlivých výdavkových skupín opiera sa o domáci porovnávací dokumentačný materiál, o informatívne údaje niektorých štátov svetovej socialistickej sústavy a niektorých kapitalistických štátov. Spracovanie tejto časti nasvedčuje tomu, že autori kládli primárny dôraz na ekonomický rozbor výdavkov a rozdeľovacími funkciami štátneho rozpočtu sa zaoberali iba vo vzťahu k ekonomickému jadru. Závery rozboru sa vyznačujú argumentačnou presvedčivosťou, formulačnou a metodickou zručnosťou ako aj správnym politickým a výchovným zameraním.

Poslednú časť učebnice zamerali autori na konkrétne úlohy v procese rozpočtového plánovania, v procese tvorby a plnenia štátneho rozpočtu a rozpočtovej kontroly. Nerozpracovali však v dostatočnej miere operatívne rozpočtové plánovanie. Táto časť, pretože je založená na súčasnej praxi a prechodnej platnosti smerníc o rozpočtovom konaní, javí tendenciu k opisnosti so sklonom najskôr zastarať. Bolo by bývalo účelné zhuťnúť ju na vymedzenie zásad a vyhnúť sa konkrétnym detailným administratívnym úpravám súčasnej praxe. Autorov pravdepodobne ovplyvnila požiadavka spájať školu so životom, ktorej najmä v tejto časti taktó vyhovel.

Učebnica je napísaná prístupným, zrozumiteľným, vyrovnaným a jadrným štýlom, podáva vcelku všeobecný teoretický

rozbor ekonomických kategórií a právnych inštitúcií súvisiacich so štátnym rozpočtom. Prináša niektoré námety i nové pohľady, ktoré sa núka ešte hlbšie teoreticky rozpracovať a monograficky publikovať. Len ako príklad uvádzame otázku hmotnej zainteresovanosti národných výborov, ktorá zasluhuje viac pozornosti, nie je doteraz dostatočne teoreticky spracovaná a získané skúsenosti nie sú vyhodnotené a zovšeobecnené. Ani učebnica jej nevenovala širšiu pozornosť (a nerozviadla ani jej novú právnu úpravu vyhláškou vlády č. 78/1960 Zb. o roz-

počtovom poriadku národných výborov). I otázky zhospodárnenia správy sú stále živé a nájstojivé. V týchto súvislostiach hodno spomenúť i problémy systemizácie, ktorým učebnica iba zdanlivo venovala viac miesta, potom problémy mechanizácie účtárenských prác orgánov finančnej správy a iné.

Učebnica je výbornou základnou študijnou pomôckou rozpočtovej tematiky. Treba ju jednoznačne hodnotiť ako ďalší veľmi cenný a obohacujúci prínos autorov do socialistickej finančnej spisby.

Július Chorváth

Ján Kúkeľ, Jozef Dančo, **Problémy špecializácie a kooperácie.** VSAV, Bratislava 1961, strán 206

Naša ekonomická literatúra okrem sporadických článkov a štúdií sa dosiaľ hlbšie nezaoberala takými dôležitými otázkami, ako sú otázky špecializácie a kooperácie výroby. Tieto problémy zaujímajú významné miesto pri riešení úloh rozvoja nášho národného hospodárstva. Teoretická rozpracovanosť uvedených otázok je iste jednou z mnohých príčin nízkej úrovne špecializácie a neracionálne usporiadanej kooperácie u nás. Problematika, ktorú sa podujali riešiť s. Kúkeľ a s. Dančo, je preto veľmi aktuálna a potrebná.

Práca sa skladá z úvodu, šiestich kapitol a záverečnej časti.

Autori v snahe vyhnúť sa všeobecnému opisovaniu sledovaných javov hneď v úvode vymedzujú a zužujú predmet svojho skúmania na niektoré problémy špecializácie a kooperácie výroby.

Pozornosť venujú predovšetkým formám a úrovni špecializácie a kooperácie výroby a ich vplyvu na hospodárnosť výroby. Problémy skúmajú v podmienkach strojárského odvetvia na Slovensku. Prítom má celá práca charakter návodu, ako z nadpodnikového hľadiska pristupovať k riešeniu konkrétnych otázok pri jednotlivých formách špecializácie a kooperácie výroby a ako vyjadrovať ich ekonomickú účinnosť pomocou sústavy ukazovateľov. Vzhľadom na súčasný stav teoretickej rozpracovanosti spomenutých

otázok ako aj na rozsah tejto problematiky, ktorú nemožno obsiahnuť v jednej práci, treba s týmto vymedzením oblasti skúmania len súhlasiť.

V prvej kapitole *Miesto strojárskej výroby v hospodárstve ČSSR* autori vymedzujú miesto strojárstva v našom národnom hospodárstve. Pomocou bohatého faktového materiálu oboznamujú čitateľa s vývinom československej strojárskej výroby od roku 1945 a veľmi podrobne s vývinom strojárstva na Slovensku i s perspektívami strojárskej výroby v ČSSR. Táto kapitola je dobrým vohľadom pre pochopenie súčasného stavu nášho strojárstva, ktoré sa vyvíja v zložitých medzinárodných a vnútorných podmienkach, ako aj pre pochopenie osobitostí strojárkej výroby na Slovensku čo do objemu jej výroby, štruktúry, rozmiestnenia, usporiadania špecializácie a kooperácie. Je cenné, že tu nájdeme konkrétny obraz o veľkých rezervách zvyšovania efektívnosti nášho strojárstva, najmä na Slovensku. Kapitola nastoľuje aj problém teoretického a praktického zvládnutia základných otázok špecializácie a kooperácie strojárkej výroby. Myslím však, že štatistický materiál stačilo uvádzať len na ilustráciu základných tendencií presadzujúcich sa vo vývoji strojárkej výroby.

Druhá kapitola *Charakteristika špecializácie a kooperácie* a tretia kapitola

Možnosti hodnotenia špecializácie a kooperácie formou ukazovateľov predstavujú teoretické jadro práce.

V druhej kapitole autori nadväzujú na doterajšie poznatky sovietskych ekonómov z oblasti špecializácie a kooperácie výroby, predovšetkým na prácu L. J. Berriho *Specialisace a kooperace v průmyslu SSSR* (Orbis, Praha 1955). Rozoberajú jeho závery, pričom z niektorým sporným otázkam zaujímajú vlastné stanovisko. Ide najmä o tieto problémy: podstata a formy špecializácie výroby; podstata a formy kooperácie; miesto spoločenskej delby práce, špecializácie a kooperácie v spôsobe výroby. Popri týchto kľúčových otázkach si autori všimajú všeobecné vzťahy medzi: špecializáciou a kooperáciou a technickým rozvojom; špecializáciou a koncentráciou výroby; špecializáciou a typizáciou; unifikáciou a normalizáciou; špecializáciou a optimálnou veľkosťou výrobného útvaru.

Ako vidno, je to problematika veľmi široká nielen pre jednu kapitolu, ale aj pre jednu prácu. Preto autori čitateľa len oboznamujú s výsledkami svojho výskumu na tomto úseku. Prínosom tejto časti práce je, že objasňuje zložitost foriem špecializácie a kooperácie a ich vzájomné vzťahy. Tu by bolo treba jednak hlbšie vymedziť súčiastkovú špecializáciu a jednak vymedziť odlišnosti medzi špecializáciou na polotovary a technologickou špecializáciou. Autori mali aj dôslednejšie zdôvodniť a objasniť možnosti vzájomného prelínania jednotlivých foriem špecializácie.

Pomerne stručným a málo vyargumentovaným výkladom foriem špecializácie a kooperácie ponechávajú autori široké miesto aj pre eventuálne zbytočné dohady a diskusie. Aj mnoho iných, v práci iba načrtnutých problémov môže vyvolať námietky. Je však zrejme, že v tejto práci ich autori riešiť nemohli.

V tretej kapitole sa autori zaoberajú problémom vyjadrovania zmien v špecializácii a kooperácii a ich vplyvom na hospodárnosť výroby.

V prvej časti tretej kapitoly sa na základe charakteristických črt špecializácie výroby, t. j. rovnorodosti alebo podobnosti výrobkov a rovnorodosti alebo podobnosti vynakladaných prác, rieši

problém stanovenia úrovne špecializácie a kooperácie výroby. Túto úroveň vyjadrujú autori pomocou konštrukcie sústavy kvantitatívnych ukazovateľov, ako je napríklad koeficient koncentrácie výrobného odboru, ukazovateľ rozptylu, koeficient predmetnej alebo technologickej špecializácie závodu, redukovaný koeficient predmetnej alebo technologickej špecializácie, koeficient kooperácie a pod. Sústava ukazovateľov úrovne špecializácie a kooperácie sa tu určuje členením foriem špecializácie a kooperácie. Autori si aj správne uvedomujú obmedzovanie poznávacej hodnoty týchto ukazovateľov rôznymi faktormi, z ktorých nemalý význam majú nedostatky ich hodnotového alebo naturálneho vyjadrovania. Na základe vymedzenia poznávacej hodnoty jednotlivých ukazovateľov a ich vzájomnou konfrontáciou možno sa však dopracovať k správnym záverom. Zásluhou tejto časti práce je aj to, že pojmy úroveň špecializácie a úroveň kooperácie dostali konkrétnu a jasnú náplň.

Špecializácia výroby vedie k rastu sériovosti a hromadnosti výroby, čo vytvára podmienky pre jej technické zdokonaľovanie. Prostredníctvom technického rozvoja pôsobí špecializácia na zvyšovanie efektívnosti výroby. Najvyššie technicko-ekonomické ukazovatele sa dosahujú v hromadnej a veľkosériovej výrobe, to znamená v podmienkach vysokej úrovne špecializácie. Tieto skutočnosti správne viedli autorov k tomu, že v druhej časti tretej kapitoly pre sledovanie účinnosti rozvoja špecializácie a kooperácie používajú predovšetkým ukazovateľa produktivity práce a nákladovosti. Zdôrazňujú i význam takých ukazovateľov, ako je napríklad technické vybavenie práce, využitie výrobného zariadenia a obstarávacie náklady kooperovaných dodávok.

Treba zdôrazniť, že sám rozvoj špecializácie sice umožňuje a vedie k rastu produktivity práce aj bez zdokonaľenia výrobného zariadenia (deľba práce a kooperácia), ekonomická efektívnosť špecializácie sa však môže plne prejavíť len pri uplatnení progresívnejšej techniky. Autori v tomto smere konkrétne ukázali, že „špecializácia podporuje technický rozvoj a technický rozvoj špecializáciu sprevádza“ (str. 88).

Metodickým nedostatkom je, že v teoretickej časti o ukazovateľoch účinnosti špecializácie a kooperácie autori neuvádzajú ukazovateľa doby úhrady investícií na rozvoj špecializácie, ktorý sa v literatúre považuje za základného ukazovateľa účinnosti špecializácie. Tohto ukazovateľa nájdeme až pri rozbere účinnosti špecializácie v strojárskej výrobe na Slovensku (str. 187). Aj keď autormi uvedená a charakterizovaná sústava ukazovateľov úrovne a účinnosti špecializácie a kooperácie nie je vyčerpávajúca, je táto časť práce veľmi hodnotná z hľadiska teoretického aj praktického.

Poznatky o formách, úrovni a účinnosti špecializácie a kooperácie výroby, obsiahnuté v druhej a tretej kapitole, slúžia autorom ako základ pre uplatnenie metódy ekonomického hodnotenia špecializácie a kooperácie výroby v konkrétnych podmienkach. Toto hodnotenie tvorí obsah piatej a šiestej kapitoly práce.

Štvrtej kapitole *Problémy riadenia špecializácie a kooperácie* zdá sa, že by skôr prislúchalo miesto na konci práce, pretože v nej vrcholia problémy ekonomického zabezpečenia rozvoja špecializácie a kooperácie. V tejto kapitole autori pozitívne vykladajú možnosti, ktoré pre racionálne riešenie problému špecializácie a kooperácie výroby v praxi vyplývajú z terajšej metodiky riadenia nášho národného hospodárstva. Rozoberajú prehlbovanie demokratického centralizmu vo vzťahu k riadeniu špecializácie a kooperácie výroby, ďalej vplyv dlhodobého plánovania ako aj dôslednejšieho uplatňovania hmotnej zainteresovanosti na efektívne usporiadanie špecializácie a kooperácie výroby.

So závermi autorov o rozšírení možnosti racionálneho usporiadania špecializácie a kooperácie výroby, poskytovaných terajšou sústavou riadenia národného hospodárstva, možno v podstate súhlasiť. Dnes je však isté, že chýbajúca realizácia opatrení z rokov 1958—1959, spočívajúca často na nepochopení samej podstaty, viedla k oslabovaniu demokratického centralizmu, riadiacej činnosti vyšších orgánov i zodpovednosti nižších orgánov a k posilňovaniu anarchických a lokálnych tendencií. Tieto ten-

dencie nevyhnutne spomaľovali proces racionálneho usporiadania špecializácie a kooperácie. Narušenie a prekrucovanie princípov, na ktorých spočívali opatrenia pre zvýšenie účinnosti riadenia národného hospodárstva, viedlo k nevyužitiu možností, ktoré poskytovala nová metodika riadenia národného hospodárstva aj pre účelné riešenie problému špecializácie a kooperácie výroby. Tieto skutočnosti sa však v práci ešte nemohli odraziť.

V piatej kapitole *Úroveň špecializácie a kooperácie v strojárstve na Slovensku* autori používajú zdôvodnené ukazovatele úrovne špecializácie a kooperácie v konkrétnych podmienkach výroby. Ukazujú, ako možno jednotlivé ukazovatele použiť v praxi. Metodiku rozboru úrovne špecializácie a kooperácie znázorňujú len niektorými základnými ukazovateľmi a bohatým, ale nevyčerpávajúcim štatistickým materiálom. Hoci zdôrazňujú, že cieľom tejto časti práce nebolo urobiť rozbor úrovne špecializácie a kooperácie v strojárstve na Slovensku, ale len ukázať metodiku rozboru, je potrebné vyzdvihnúť skutočnosť, že zámer značne prekonal. Táto časť práce totiž obsahuje závažné praktické pozorovania a závery.

V šiestej kapitole *Účinnosť špecializácie a kooperácie v strojárstve na Slovensku* autori uvádzajú metodiku sledovania ekonomickej účinnosti zmien špecializácie a kooperácie opäť na príklade slovenského strojárstva. Ťažiskom kapitoly je vyjasnenie metodiky hodnotenia účinnosti špecializácie a kooperácie, a to predovšetkým predmetnej špecializácie a kooperácie v metalurgických výrobných.

Metóda hodnotenia účinnosti špecializácie výroby, ktorá sa v práci uvádza, spočíva na porovnávaní účinnosti špecializácie v dvoch alebo viacerých závodoch, odlišujúcich sa len úrovňou špecializácie, na časovom porovnávaní účinnosti rôznej úrovne špecializácie v jednom výrobnom útvere a na porovnávaní účinnosti rôznych variantov špecializácie.

Metóda hodnotenia účinnosti kooperácie spočíva na tých istých princípoch, je však doplnená hodnotením ekonomickej účinnosti špecializácie. Takýto postup hodnotenia ekonomickej účinnosti

špecializácie a kooperácie pokladáme za správny, i keď proti čiastkovým riešeniam možno uplatniť námietky (presvedčivosť údajov a záverov z nich na str. 164—176, problematika stability a vyčisťovania výrobných programov vo vzťahu k riešeniu protirečenia medzi nutnosťou výrobu špecializovať a nutnosťou uspokojovať potreby v stále širšom sortimente atď.).

Záverčná časť nenecháva nikoho v pochybnostiach, že autori túto prácu po-

kladajú za svoj prvý krok v nepreskúmanej, širokej a veľmi zložitej problematike. Celá práca súčasne potvrdzuje, že tento krok bol úspešný. Práca, aj keď je u nás prvotinou v tejto oblasti, má vysokú teoretickú úroveň a predstavuje základ pre rozvíjanie skúmania problémov špecializácie a kooperácie výroby ako aj základ pre ovládnutie týchto procesov v plánovacej a riadiacej praxi.

Libor Zátapek

Probleme economice roku 1961

Našej ekonomickej verejnosti sú veľmi dobre známe predovšetkým sovietske, nemecké, poľské a maďarské ekonomicke časopisy, z ktorých má možnosť poznať problematiku týchto krajín i úroveň jej riešenia. Rumunský ekonomický časopis pozná relatívne úzky kruh ekonómov. Preto považujeme za správne ukázať slovenskej ekonomickej verejnosti aspoň na obsahu jedného ročníka, aké najaktuálnejšie teoretické i praktické ekonomicke problémy sú predmetom štúdiá a diskusii rumunských ekonómov.

Zo všeobecných ekonomických zákonitostí vyplýva totožnosť základných teoretických otázok, ktoré sa musia skúmať vo všetkých krajinách budujúcich socializmus a komunizmus, a nevyhnutnosť ich aplikácie na konkrétne podmienky určitej krajiny. To sa prejavuje aj na stránkach *Probleme economice*. Časopis sa z veľkej časti venuje rozpracovaniu základných teoretických problémov politickej ekonomie socializmu. Skúma všeobecné zákonitosti výstavby socializmu a zaoberá sa špecifíčnosťou ich aplikácie v rumunských podmienkach. Pozornosti časopisu však neunikajú ani teoretické otázky rozvoja súčasného kapitalizmu. Sústreďuje sa najmä na kritiku názorov buržoáznych ekonómov na vývoj hlavne v kapitalistickej, ale i v socialistickej spoločnosti.

Probleme economice sú určené širokému kruhu čitateľov, v mnohých článkoch riešia okrem teoretických problémov i mnohé praktické otázky rozvoja národohospodárskych odvetví, široko sa zameriavajú na aplikáciu teoretických po-

znatkov v hospodárskej praxi. Mnohé články sa vyznačujú kritičnosťou, čo sa napokon prejavuje i v živom styku s čitateľmi, ktorí reagujú na príspevky, posielajú svoje pripomienky i návrhy k riešeným otázkam, ktoré časopis uverejňuje.

Na tematické zameranie minulého ročníka vplývalo vo veľkej miere niekoľko významných medzinárodných i vnútorných udalostí robotníckeho hnutia, ako moskovská porada predstaviteľov komunistických strán roku 1960, uverejnenie Návrhu programu KSSS a sám XXII. sjazd KSSS, III. sjazd Rumunskej robotníckej strany ako i oslavy 40. výročia založenia KSR.

Pred rumunskými ekonómami stála dôležitá úloha ukázať na význam týchto udalostí pre rozvoj ekonomickej vedy a aplikovať ich závery na rozvoj rumunského národného hospodárstva v období dobudovania socializmu vo vlastnej krajine.

Veľký vplyv na zameranie rumunských ekonómov mal a má Návrh programu KSSS. Jeho uverejnenie dalo podnet k vypracovaniu niekoľkých článkov s problematikou prechodu ku komunizmu.

Úvodník v ôsmom čísle časopisu pod názvom *Program KSSS, vzor tvorivého rozvoja marxizmu-leninizmu* zdôrazňuje, že teoretický a praktický význam tohto dokumentu spočíva v zhrnutí všetkej historickej skúsenosti robotníckej triedy, formulácií princípov a zákonitostí výstavby komunizmu, stanovení ciest a etáp pri

budovaní materiálo-technickej základne komunizmu. Úvodník ďalej pokračuje rozborom hlavných téz Návrhu programu KSSS: o nevyhnutnosti zániku kapitalizmu; o socialistickej revolúcii a ustanovení diktatúry proletariátu; o historickej skúsenosti sovietskeho ľudu; o mierovej koexistencii; hlavne sa osvetľuje vedecký plán výstavby komunizmu a veľkosť úloh pre budúce dvadsaťročie. Nakoniec sa v ňom hodnotí význam tohto dokumentu pre RLR.

V deviatom čísle časopisu S. Zeigher v článku *Vytvorenie materiálo-technickej základne komunizmu v SSSR* podčiarkuje, že ústredné miesto v Návrhu programu KSSS má plán vytvorenia materiálo-technickej základne komunizmu v budúcich 20 rokoch. Krátko charakterizuje hlavné črty materiálo-technickej základne spoločnosti vôbec a komunistickej spoločnosti zvlášť. Na konkrétnych údajoch analyzuje činitele jej urýchleného rozvoja, porovnáva možnosti rastu SSSR a hlavných kapitalistických krajín, najmä USA, pričom ukazuje na významné miesto vedecko-technického pokroku a organizácie spoločenskej výroby v tomto procese. V závere hodnotí zmeny, ktoré spôsobí výstavba materiálo-technickej základne komunizmu v celom spoločenskom živote.

E. Hutira a Fl. Balaure venovali svoj príspevok v jedenástom čísle časopisu téme *Premena socialistických výrobných vzťahov na výrobné vzťahy komunistické*. Článok je rozdelený na štyri časti. V prvej poukazujú na historický význam prechodu spoločnosti ku komunizmu, na jeho objektivnosť a etapy, kritizujú nespripravé náhľady na tento proces a vyzdvihujú význam vytvorenia materiálo-technickej základne komunizmu pre premenu socialistických výrobných vzťahov na komunistické. V druhej časti rozoberajú úlohu a rozvoj vlastníckych vzťahov a vplyv postupného formovania komunistického vlastníctva na celkový proces premeny socialistických výrobných vzťahov na komunistické. V tretej časti sa venujú vzťahom rozdeľovania. Podčiarkujú, že dialektika prechodu ku komunistickému rozdeľovaniu si vyžaduje upevnenie princípu materiálnej zainteresovanosti, ale rast miezd nemôže byť v tomto

období jedinou formou rozdeľovania a odmeňovania podľa práce, musí sa prelínať s bezplatným rozdeľovaním. Napokon vo štvrtej časti autori rozoberajú hlavné premeny v charaktere práce, odstraňovanie podstatných rozdielov medzi prácou fyzickou a duševnou a v stieraní rozdielov medzi triedami.

Významné miesto čo do počtu i úrovne zaujímajú články, v ktorých sa skúma rozvoj svetovej socialistickej sústavy a súťaženie medzi socializmom a kapitalizmom. Týmto otázkam venujú rumunskí súdruhovia všeobecne veľkú pozornosť a v minulom ročníku sa táto pozornosť pod vplyvom moskovskej porady predstaviteľov komunistických strán ešte zvýšila.

Medzi príspevky takéhoto druhu patrí článok E. Zachariu *Nová etapa v rozvoji svetovej socialistickej sústavy* (č. 3, str. 38), kde konštatuje, že správna periodizácia historického vývoja svojím významom prekračuje učebné ciele a ciele historických výskumov. Hlavný jej zmysel vidí v stanovení zodpovedajúcej stratégie a taktiky revolučného hnutia. Zdôrazňuje rozhodujúce víťazstvá socializmu vo všetkých krajinách, ktoré sú vyjadrené nástupom SSSR k výstavbe komunizmu a v ostatných krajinách prechodom do etapy dovŕšenia výstavby socializmu alebo dokončovania vybudovania jeho základov. Uvedené úspechy sa dosiahli vďaka vzájomnej spolupráci a pomoci. Na rozdiel od kapitalizmu vzťahy medzi socialistickými krajinami vedú k postupnému vyrovnávaniu rozdielov vo vývoji, ktoré sa uskutočňuje dvoma smermi: 1. likvidáciou mnohosektorovosti a vytváraním výrobných vzťahov socialistického typu, 2. odstraňovaním rozdielov v úrovni rozvoja výrobných síl. V článku sa uvádzajú cesty a číselné údaje o vývoji socialistických krajín, ukazuje sa, že ekonomické úspechy sú základom rastu medzinárodného vplyvu socialistickej sústavy a vytvárania podmienok pre viacmenej súčasný prechod všetkých krajín tejto sústavy ku komunizmu, čo bude rozhodujúcim spôsobom napomáhať víťazstvo komunizmu vo všetovom meradle.

O svetovej socialistickej sústave sa píše i v niektorých ďalších príspevkoch. K nim patrí článok T. Coscodana a F.

Duca *Hospodárske vzťahy medzi socialistickými krajinami — výraz ich národných a medzinárodných záujmov* (č. 2, str. 81), v ktorom sa podčiarkuje nový charakter vzťahov medzi socialistickými krajinami, nevyhnutnosť ich pevnosti a stability pre urýchlený rozvoj každej jednotlivé krajiny i celej sústavy. Zdôrazňuje sa, že spolupráca je všeobecná zákonitosť socialistickej sústavy. V. Trebiči je autorom článku *Materiálna základňa prechodu socialistických krajín ku komunizmu* (č. 12, str. 3), ktorý je súhrnným pohľadom na vývoj kvalitatívnej i kvantitatívnej stránky materiálno-technickej základne socialistických krajín. Je osobitne cenné, že uvádza celý rad údajov o rozvoji výroby, industrializácie, o vývoji ťažkého priemyslu, strojárstva, mechanizácie, automatizácie a elektrifikácie v jednotlivých socialistickej krajinách. Z tohto hľadiska treba pripomenúť i príspevok A. Lemnija *Rozvoj priemyselnej výroby v socialistických krajinách Európy za rok 1960* (č. 5, str. 104), v ktorom — ako to vyplýva z nadpisu — autor podáva súhrnný prehľad o rozvoji priemyslu v európskych krajinách socialistickej sústavy.

Niekoľko autorov sa zaoberá súfažením medzi dvoma sústavami. Popper Armad píše o ekonomickom obsahu pojmu zmeny pomeru síl vo svete, podáva rozbor ukazovateľov a skúma jeho následky vnútri kapitalistickej sústavy v súčasnom období i v minulosti ako i vo vzťahu k socializmu. Vyzdvihuje, že v kapitalizme zmena pomeru síl viedla k vojnám, a naopak, rast síl socializmu viedie k ich vylúčeniu zo života národov. Z hľadiska pomeru síl vo svete považuje za veľmi významného ukazovateľa rast celkového objemu priemyselnej výroby ako i rast výroby hlavných produktov na 1 obyvateľa.

Miestom životnej úrovne v súfažení dvoch svetových sústav sa zaoberá E. Bibiri (č. 5, str. 70) a E. Deutsch napísal zaujímavý článok *Dve línie rozvoja v medzinárodných valutových vzťahoch* o valutových vzťahoch v kapitalizme a socializme (č. 10, str. 62).

Veľa miesta sa v časopise *Probleme economice* venuje osvetľovaniu hlavných národohospodárskych úloh a problematike rozvoja národohospodárskych odvetví najmä z hľadiska smerníc III. sjazdu RRS.

III. sjazd RRS sa stal významným mezníkom v živote krajiny. Na tomto sjazde sa konštatovalo, že sa v Rumunsku vybudovali ekonomické základy socializmu a pristupuje sa k dovršeniu jeho výstavby. Ekonomická základňou tejto novej etapy sa stal šesťročný plán rozvoja národného hospodárstva schválený na sjazde. V pláne sa odráža najbližší hospodársky vývoj, ktorý možno charakterizovať nasledujúcimi úlohami: pokračovať v priemyselňovaní krajiny za prednostného rozvoja ťažkého priemyslu a strojárstva a na tomto základe dosiahnuť významné úspechy vo vývoji celého národného hospodárstva; pokračovať v socialistických premenách na dedine tak, aby sa do roku 1965 skončila kolektivizácia poľnohospodárstva; kvalitatívne upevňovať kolektívne hospodárstva ako po materiálnej, tak i po organizačnej stránke; zavádzať novú techniku do všetkých odvetví a na tomto podklade zabezpečiť podstatný rast produktivity práce a zníženie vlastných nákladov; venovať pozornosť správneho rozmiestovaniu výrobných síl, čím sa prispeje k rozvoju zaoštalých oblastí. Mimoriadne sa zdôrazňuje úloha využívať prírodné bohatstvá a rezervy, v rámci medzinárodnej delby práce rozvíjať odvetvia, pre ktoré má Rumunsko najväčšie predpoklady a taktiež podstatne zvyšovať kvalitu výrobkov. To všetko má slúžiť rastu národného dôchodku, a tým vytvoreniu predpokladov pre zvýšenie životnej úrovne ľudu.

Rumunskí ekonómi sú si vedomí významu uvedených úloh a snažia sa vo svojich prácach prispieť k úspešnému plneniu praktických úloh i vyriešeniu teoretických otázok obdobia dovŕšenia výstavby socializmu.

Okruh článkov súvisiacich s uvedenou problematikou je dosť široký. Popri užšie zameraných príspevkoch s rozborom práce a úloh jednotlivých národohospodárskych odvetví nachádzame v minúom ročníku príspevky všeobecnejšieho cha-

rakteru, širšej platnosti. Do tejto skupiny patrí napr. i článok G. Vrteliho *O procese rozšírenej reprodukcie v období dovršenia výstavby socializmu* (č. 7, str. 16), v ktorom sa autor dotýka hlavne tempa rozšírenej reprodukcie a činiteľov, ktoré ho ovplyvňujú. Aj príspevok S. Zeighera *Využitie princípu materiálnej zainteresovanosti pri výstavbe socializmu*, v ktorom sa nielen charakterizujú princípy materiálnej zainteresovanosti v prechodnom období a v socializme, ale sa konkrétne analyzuje ich aplikácia v podmienkach RER.

K otázke číselného vyjadrenia morálneho opotrebovania základných fondov v socialistickej ekonomike podnetne pristupuje P. Jíca, ktorý sa podrobne zaoberá otázkami morálneho opotrebovania I a II. Najprv sa vyslovuje k formulácii číselného vyjadrenia morálneho opotrebovania I. Hlavný dôraz však kladie na objasnenie morálneho opotrebovania II. Autor podčiarkuje, že táto otázka ešte nie je dostatočne rozpracovaná. Treba nevyhnutne ukázať na podstatu uvedeného opotrebovania II, pokúsiť sa o jeho číselné vyjadrenie a poukázať i na jeho praktické využitie. Z hľadiska podstaty morálneho opotrebovania II kritizuje subjektivistický prístup k tejto otázke. Definuje morálne opotrebovanie vo vzťahu k hodnote i úžitkovej hodnote.

Už v prvom čísle píše M. Nastase v článku *Šetrenie materiálov — charakteristická črta socialistickej ekonomiky* o režime ekonómie času, skúma spoločenskú produktivitu z hľadiska výdavkov zhmotnenej práce, vyzdvihuje jej zvyšujúci sa podiel na celkových pracovných výdavkoch, čo podmieňuje dôležitosť šetrenia materiálov, paliva, energie. Podrobne rozoberá možnosti a spôsoby šetrenia materiálov a podčiarkuje najmä význam technického pokroku v tomto zmysle. Tento príspevok je úvodným príspevkom k sérii článkov, ktoré skúmajú túto problematiku v jednotlivých národohospodárskych odvetviach.

O veľmi dôležitej stránke rozvoja spoločnosti za socializmu sa píše v článku *Vzťah medzi rastom produktivity práce a automatizáciou výroby*, ktorý je zameraný hlavne na hodnotenie efektívnosti automatizácie (č. 10, str. 34).

Z okruhu všeobecnejších príspevkov riešiacich problémy súčasnej etapy vývoja si zasluhuje pozornosť ešte článok G. Cretoia *Upevnenie chozrasčotu v danej etape* (č. 6, str. 3). Autor sa zameriava hlavne na vplyv chozrasčotu na rozvoj technického pokroku a z tohto hľadiska sa pozerá na niektoré predpoklady: ceny, plánovanie, využitie materiálnej zainteresovanosti najmä v smere osvojovania výroby novej techniky a jej zavádzania v podnikoch, ktoré ju využívajú. Okrem toho sa autor zaoberá racionálnejším využitím základných fondov a navrhuje zlepšený postup pri amortizačnej politike. V súvislosti s využívaním základných fondov kritizuje návrh sovietskeho ekonóma Atlasa na stanovenie ukazovateľa využitia základných fondov. V závere hodnotí vplyv chozrasčotu na upevnenie socialistickej výrobných vzťahov.

Relatívne veľký je počet príspevkov zameraných na rozbor práce, úloh a problémov jednotlivých národohospodárskych odvetví. V celom rade týchto článkov sa rieši problematika priemyslu. Takýto cieľ si postavil i S. Gheorghiu, ktorý v článku *Racionálne využitie výrobných rezerv v priemysle* (č. 3, str. 57) poukazuje na možnosti zvyšovania priemyselnej výroby lepším využitím výrobných rezerv. Pritom vychádza z predpokladu, že všetko, čo v socializme prekračuje minimálne nevyhnutné výdaje ručnej práce, mechanickej práce a predmetov práce zodpovedajúce najvyššej úrovni techniky, organizácie a produktivity práce je rezervou a treba ju taktó chápať. Rezervy majú dynamický charakter a sú prakticky nevyčerateľné. Využívať rezervy znamená nielen odstraňovať straty, ale i odhaľovať potenciálne možnosti zavádzania novej techniky, lepšej organizácie práce, využívať iniciatívu mas, odborníkov.

Jednej z kľúčových otázok šestočného plánu sa dotýka I. Iticovici v článku *Zníženie vlastných nákladov priemyselnej produkcie* (č. 6, str. 18). Podčiarkuje význam subjektívneho činiteľa pri ich znižovaní, veľmi podrobne skúma rezervy a hlavné cesty znižovania vlastných nákladov v priemysle na základe ich jednotlivých zložiek. Pri odhaľovaní rezerv

zdôrazňuje nevyhnutnosť vychádzať z porovnávania vlastných nákladov na ten istý produkt v rôznych podnikoch.

Z užšej odvetvovej problematiky sú uverejnené príspevky o strojárstve, priemysle, ktorý spracúva naftu, železničnej doprave i stavebníctve.

Strojárstvom sa zaoberá C. Burdescu, ktorý píše o technickom rozvoji v tomto odvetví, a ďalej D. Paulescu, ktorý napísal dva články: v jednom osvetľuje problémy špecializácie v strojárstve a v druhom píše o základných fondoch v strojárstve, pričom sa sústreďuje najmä na ich intenzívne využitie. Vysvetľuje niektoré otázky racionálnej organizácie výroby, modernizácie zariadenia a zavádzania novej technológie, okrem toho sa zaoberá nevyužitými rezervami a poukazuje na možnosti ich mobilizácie.

Využitím základných fondov a organizáciou výroby sa zaoberajú i iní autori. Napr. E. V. Topala skúma túto problematiku z hľadiska urýchleného uvádzania základných fondov do prevádzky (č. 9, str. 53) a C. Tuzu vysvetľuje, ako na zvýšenie úrovne techniky vplyva špecializácia a kooperácia výroby, a na rozvoji strojárstva dokazuje nevyhnutnosť týchto procesov pre urýchlené vybavenie národného hospodárstva novou technikou (č. 11, str. 38).

Veľmi veľká pozornosť sa vo vlnajšom ročníku Probleme economice venuje poľnohospodárstvu. Rumunské poľnohospodárstvo sa od nášho odlišuje nielen prírodnými podmienkami, ale existujú určité ekonomické i organizačné rozdiely. Ako príklad môže poslúžiť problém pracovných síl. Kým u nás ďalší rozvoj poľnohospodárstva naráža na ich nedostatok, v rumunskom poľnohospodárstve sa v mnohých kolektívnych hospodárstvách môže hovoriť skôr o prebytku než o nedostatku pracovných síl, a to i napriek nižšiemu stupňu ich vybavenosti mechanizačnými prostriedkami. Vhodné je tiež pripomenúť, že v RER je odlišný spôsob výkupu, aj STS majú v poľnohospodárskej výrobe inú úlohu. V Rumunsku ešte koncom roku 1956 vyšlo uznesenie o zrušení povinných dodávok a ich nahradení kontraktáciou a nákupmi operajúcimi sa o väčšiu hmotnú zainteresovanosť roľníkov. Na druhej strane ešte nedošlo k re-

organizácii STS, ktoré plnia podobné funkcie ako naše v minulosti.

K problémom poľnohospodárstva sa v prácach uverejnených v minulom ročníku Probleme economice pristupovalo z rôznych strán. Nachádzame tu niektoré čiastkové úvahy, ako je napríklad problematika boja s eróziou pôdy (č. 7, str. 43), popri všeobecnejších príspevkoch, ako je príspevok autorov F. Balaureho a C. Grigiresca *O likvidácii kulactva ako triedy* (č. 10, str. 7) alebo článok I. Gutesca, *Rozšírená socialistická reprodukcia v poľnohospodárstve*, ktorý sa najviac sústredil na preskúmanie zvláštností socialistickej reprodukcie v poľnohospodárstve a na reprodukciu výrobných prostriedkov, za hrňujúcu do toho i pôdu (č. 5, str. 38).

Zaujímavé sú príspevky o materiálnej zainteresovanosti v poľnohospodárstve, najmä článok I. Ionesca *Niektoré otázky materiálnej zainteresovanosti v kontraktáčnom systéme* (č. 2, str. 85). Autor zdôrazňuje, že formy materiálnej zainteresovanosti sú rôzne, ich úloha a miera využitia sa menia v závislosti od situácie a úloh poľnohospodárstva v každej etape jeho vývoja. I keď nepopiera napr. význam spätných dodávok na dedinu, dospieva k názoru, že dôležitým prvkom materiálnej zainteresovanosti sú ceny. Preto ich rozboru venuje najväčšiu pozornosť. Podľa jeho názoru, ceny musia podnecovať rast výroby a zabezpečovať mobilizáciu čistého produktu do centrálného fondu a odčerpávať časť diferenciálnej renty, čo predpokladá diferencovať ceny podľa výrobných podmienok. V RER používajú ceny diferencované podľa oblastí a administratívnych okresov. Diferencované okresné ceny vychádzajú z priemerných oblastných cien a sú ešte korelované na priemerné ceny krajiny. Takáto cena má formálny charakter, pretože sa podmienky v oblastiach značne odlišujú, a ak sa berie v úvahy do úvahy i priemerná cena krajiny. Okresné ceny nie sú opodstatnené, pretože sa viac blížila k individuálnej hodnote ako k spoločenskej. Odporúča používať oblastné ceny odvodené z priemerných cien krajiny a ďalej upravené nanajvyš na skupinu okresov s rovnakými podmienkami. Doterajšia tvorba

cien totiž neplnila dostatočne svoje funkcie pre veľký nesúlad medzi diferenciáciou cien a diferenciáciou podmienok tvorby zdrojov čistého dôchodku. Okrem stanovovania úrovne cien autor sa ešte dotýka problému pevných a sezónnych cien.

C. Grigorescu osvetľuje materiálnu zainteresovanosť v kolektívnych hospodárstvach v článku *Otázky materiálnej zainteresovanosti v kolektívnych hospodárstvach* (č. 9, str. 102). Vychádzajú z konkrétnej situácie, autor ukazuje na nevyhnutnosť upevniť pracovnú jednotku, v ktorej vidí významného činiteľa ekonomicko-organizačnej konsolidácie kolektívnych hospodárstiev, a podrobnejšie sa zaoberá doplnkovým odmeňovaním a preddavkovaním.

Okrem článkov všeobecnejšieho charakteru venuje sa v časopise pozornosť i konkrétnejšej poľnohospodárskej problematike, ako napr. v príspevkoch o STS (č. 2, č. 10), o mechanizácii poľnohospodárstva (č. 7), o živočíšnej výrobe (č. 1, č. 6 a č. 8) atď.

Okrem otázok, ktoré sa doteraz uviedli, riešili sa v minulom ročníku Probleme economice i problémy iného charakteru, súvisiace s rozvojom národného hospodárstva. Veľkú odozvu u učiteľov vyvolal napr. pozoruhodný príspevok R. Saveana a E. Topalu *Za zlepšenie projektovania stavebných investícií* (č. 6, str. 24), v ktorom sa veľmi kriticky hodnotí stav projektovania z hľadiska búrlivého rozvoja investičnej činnosti v šesťročnom pláne. Autori poukazujú na to, že sa projekcia stala úzkym miestom, nestačí držať krok s vývojom. Nedodáva včas projekty, čím zapríčiňuje veľké ťažkosti v plnení plánu. Podávajú konkrétne návrhy na zlepšenie činnosti projekčných ústavov. Veľmi kriticky sa vyjadrujú o skutočnosti, že sa zanedbáva ekonomická stránka projektovania a technicko-ekonomická analýza je slabá. Podrobne sa zaoberajú možnosťami zvýšenia efektívnosti investičnej výstavby.

Hodný povšimnutia je i článok I. N. Craina *Niektoré problémy financovania zavádzania novej techniky* (č. 8, str. 18), v ktorom sa píše o nedostatkoch tak pri financovaní osvojenia výroby novej techniky, ako i pri jej zavádzaní. Nedostatočné sú hlavne podnety v osvojovaní

výroby novej techniky a nových technologických postupov. Príčinou toho sú z hľadiska financovania dodatočné náklady, ktoré v tejto súvislosti vznikajú. Autor poukazuje na možnosť riešiť tento problém tak, aby sa stanovili výhodné ceny z hľadiska výrobcu i odberateľa novej techniky tým, že navrhuje vytvoriť špeciálny fond a uvádza zdroje jeho krytia.

Medzi článkami s problematikou Rumunska má osobitné miesto celé štvrté číslo minulého ročníka venované 40. výročiu založenia KSR. Číslo pôsobí veľmi dobrým dojmom a umožňuje získať ucelenú predstavu o vývoji Rumunska, hlavne od oslobodenia až po rok 1960, ale nájdeme tu i materiál týkajúci sa minulosti. Príspevky majú síce rozličný charakter, ich zmysel je však jednotný: ukázať na ťažkosti i úspechy, ktoré sa na 40 ročnej ceste rumunských komunistov vyskytli.

V úvodnom príspevku sa osvetľuje aplikácia Leninovej teórie socialistickej výstavby v Rumunsku. Akademik Malinschi, ktorý ho napísal, zaoberá sa vytvorením ekonomickej základne socializmu, znárodnením, kolektivizáciou, plánovitým rozvojom, životnou úrovňou, kultúrnou revolúciou. Veľmi cenné sú údaje, porovnanie stavu v starom Rumunsku s úspechmi, ktoré sa dosiahli do roku 1960.

Aj industrializácii a životnej úrovni sú venované osobitné príspevky. O industrializácii píše napr. M. Pakaluta. Zdôrazňuje, že napriek teóriám o agrárnom charaktere krajiny úspešne sa plnila a plní úloha industrializácie stanovená na národnej konferencii KSR ešte roku 1945. Poukazuje na problémy akumulácie a skúma priebeh industrializácie z hľadiska rozvoja najdôležitejších odvetví ťažkého priemyslu a ukazuje jej perspektívy až do roku 1975.

Vývojom životnej úrovne po oslobodení sa veľmi podrobne zaoberá M. Manescu. Vychádza z úspechov v ekonomickom rozvoji, ktoré boli podmienkou jej zvyšovania a vymaňovania z otrasnej zostalosti tak typickej pre Rumunsko minulosti.

Uvedenými článkami sa štvrté číslo nevyčerpáva. Obsahuje ešte príspevky o rozvoji materiálno-technickej základne a o boji strany proti cudziemu kapitálu

a jej vedúcej úlohe v plánovitom rozvoji; skúma sa súčasne triedne zloženie Rumunska, rozvoj zaostalých oblastí a hodný povšimnutia je aj článok o likvidácii protirečenia medzi mestom a dedinou v rokoch ľudovej vlády. Podobne ako predchádzajúce i tieto články sú doložené bohatými číselnými údajmi a porovnaniami.

Okrem článkov týkajúcich sa problémov politickej ekonómie socializmu a aktuálnych otázok socialistickej výstavby RER bol v minulom ročníku Probleme economice uverejnený celý rad príspevkov z oblasti politickej ekonómie kapitalizmu so zameraním hlavne na kritiku rôznych buržoázných náhľadov na súčasné ekonomické otázky.

V prvom čísle (str. 20) G. Dolghu uverejňuje svoj príspevok o všeobecnej kríze kapitalizmu, v ktorom objasňuje hlavné príznaky jej III. etapy: zmenu pomeru síl vo svete, rozvoj národnooslobodzovacieho hnutia a rozpad koloniálnej sústavy, oslabenie samej kapitalistickej sústavy ekonomicky, ideologicky i politicky. E. Deutsch prispel k tejto tematike zaujímavým pohľadom na medzinárodnú kapitalistickú valutovú sústavu. Rozoberá problematiku Medzinárodného menového fondu a tendencie k jeho reorganizácii, ktoré sú odzrkadlením nového, zmeneného pomeru síl imperialistických krajín. Považuje valutové vzťahy za jeden z momentov, v ktorom sa odzrkadľuje všeobecná kríza kapitalizmu.

Niekoľko článkov je venovaných málo vyvinutým krajinám. Autorom dvoch z nich je I. Anghel.

Vo svojom prvom článku *Základné problémy málo vyvinutých krajín* (č. 8, str. 116) sa zaoberá hlavnými úlohami, ktoré málo vyvinuté krajiny čakajú pri získavaní ekonomickej samostatnosti. Zdôrazňuje nutnosť ich industrializácie, ktorá predpokladá, aby boli prijaté takéto opatrenia: maximálne obmedzenie koloniálneho vykorisťovania, znárodnenie monopolného vlastníctva a vytvorenie štátneho sektora, zavádzanie štátneho monopolu zahraničného obchodu a nadviazanie obchodných stykov s celým svetom. Druhú

podmienkou úspešného boja za ekonomic- kú nezávislosť je demokratické riešenie agrárnej otázky. Autor vyzdvihuje základné problémy málo vyvinutých krajín nezávisle od výberu ciest, ktoré si každá z nich zvolí pre ich riešenie. Patria k nim: vytvorenie akumuláčnych zdrojov, vyriešenie otázky cudzieho kapitálu, industrializácia, zahraničný obchod, agrárna otázka, štátny kapitalizmus.

V druhom čísle sa ten istý autor zaoberá zahraničným obchodom ako jednou z rozhodujúcich otázok, ktorú treba málo vyvinutým krajinám riešiť, ak má byť ich budúci rozvoj úspešný. Zameriava sa hlavne na kritiku ekonomických teórií, ktoré sa v službách monopolov snažia zdôvodniť zachovanie starého typu medzinárodného obchodu. Vychádza pritom najmä z rozboru Ricardovej teórie medzinárodného obchodu a niektorých jej moderných variácií, pričom poukazuje na to, že Ricardova teória je teóriou industrializácie jednej krajiny a neindustrializácie zvyšku sveta a že spôsob, akým sa súčasné buržoázne teórie snažia traktovať obchod medzi rozvinutými a málo rozvinutými krajinami, je úplne falošný.

V článku *Národy Afriky proti neokolonializmu* (č. 9, str. 53), autori G. Ionita a P. Tanu po zhodnotení dedičstva zanechaného kolonizátormi v Afrike prístupujú k rozboru foriem, metód a ekonomických prostriedkov, ktoré pri uznaní formálnej nezávislosti umožňujú nepriame, ale efektívne vykorisťovanie afrických krajín. Ukazujú, že neokolonializmus je napr. maskovaný tzv. pomocou týmto krajinám. V skutočnosti sú však poskytované prostriedky menšie než zisky odčerpávané z bývalých kolónií a obyčajne sa používajú na vojenské a administratívne účely. Významné miesto v neokolonialistických metódach majú špecialisti.

Vo svojich príspevkoch zameraných na kritiku súčasných buržoázných teórií si rumunskí súdruhovia všímajú skutočne aktuálne problémy. Napr. Š. Ungureanu v článku *Kritika buržoázneho názoru o málo vyvinutých krajinách* analyzuje teórie, ktoré sa pokúšajú definovať, v čom je podstata pomalého rozvoja krajiny, a konštatuje, že buržoázne názory opisujú ukazovatele pomalého rozvoja,

a nie samu jeho podstatu, pričom sa ani tieto ukazovatele neskúmajú v príčinnej súvislosti. Na príklade teórie J. Wienera ukazuje, že sa im stráca dokonca sám pojem málo vyvinutá krajina, lebo považujú za príznak slabého rozvoja vzťah možností a ich využitia. Nakoniec sa zaoberá marxistickým prístupom k tejto otázke.

Kritické pohľady na súčasné teórie sa prejavujú v celom rade ďalších príspevkov. Tak S. Zaigher v článku *O falošnosti buržoáznych a revizionistických koncepcií mzdy v kapitalizme* (č. 2, str. 66), rozoberá stav súčasných buržoáznych náhľadov na mzdu v kapitalizme. N. Ivanciu sa zaoberá teóriou ekonomického rastu z hľadiska súťaženia dvoch svetových sústav. Vyzdvihuje skutočnosť, že exponenti ekonomickej teórie rastu rozpoznali dôležitosť problému tempa v súťažení kapitalizmu so socializmom, a preto sa snažia nájsť recepty jeho zrýchlenia v kapitalizme bez toho, aby chápali sociálnu stránku problému tempa; jednostranne sa podchybuje vzťah investície — národný dôchodok — spotreba, neberú sa do úvahy protirečenia kapitalizmu. Teória rastu má vyslovene apologetický charakter, jej prostredníctvom sa jej zástancovia snažia dokazovať, že štátnymi investičnými prostriedkami sa vyvolá veľký rozvoj výroby; teória slúži na ospravedlňovanie zvyšovania daní, inflácie, militarizácie národného hospodárstva. Ku kritike súčasných buržoáznych teórií prispieva i C. Mojsiu článkom *Doktrína ľudských vzťahov — nástroj intenzifikácie vykořisťovania proletariátu* (č. 10, str. 81). Autor si jej všimá nielen ako nástroja apologetiky, ale i ako nástroja intenzifikácie. Zdôrazňuje, že ide o intenzifikáciu podloženú psychologicko-ideologickým spracovaním a niektorými organizačnými opatreniami. Ukazuje formy prejavu tzv. ľudských vzťahov, ktoré vedú k zvyšovaniu intenzity práce a objasňuje, že prístup

ku konkrétnym opatreniam je diferencovaný: robotnícka trieda sa musí starať o najväčšiu kontrolu príspevkov na šport, byty, jedálne a bojovať proti metódam intenzifikácie ako i proti zanašaniu apolitickosti a myšlienky triedneho mieru.

V minulom ročníku *Probleme economice* sa v mnohých príspevkoch hodnotí ekonomická minulosť Rumunska, či už z hľadiska ekonomického myslenia alebo dejín národného hospodárstva. Napríklad článok V. Axenciua *Ozobračovanie robotníckej triedy Rumunska medzi dvoma svetovými vojnami* (č. 3, str. 20), N. Marca *Niektoré otázky agrárnej krízy medzi svetovými vojnami* (č. 11, str. 67) či jeho príspevok *Bojový charakter progresívnej sociálno-ekonomickej publicistiky v buržoázno-statkárskom Rumunsku* (č. 2, str. 3) alebo článok Z. Ovneu *Teória roľníckeho štátu — ideologická diverzia buržoázie a statkárska* (č. 3, str. 2), v ktorom sa autor vyrovnal s reakčnou tézou rôznorodosti rumunského roľníctva a o jeho vedúcej úlohe v buržoáznom štáte, ktorá sa zjavila pred druhou svetovou vojnou. Táto koncepcia vyplynula z ľživej koncepcie nekapitalistického rozvoja Rumunska a jej reakčnosť sa prejavila v zahaňovaní skutočnej sily kapitálu, v odvádzaní pozornosti roľníka od robotníckej triedy, jedine v spojení s ktorou mohli roľníci bojovať za odstránenie kapitalistického vykořisťovania.

V závere musíme zdôrazniť, že nešlo o vyčerpávajúce hodnotenie minulého ročníka *Probleme economice*, ale o nahodenie súhrnu otázok, ktoré sa v ňom riešili. I napriek tomu však môžeme konštatovať, že časopis má stúpajúcu teoretickú úroveň, pohotove reaguje na aktuálne ekonomické otázky a aktívne pomáha riešeniu úloh postavených pred všetok ľud tejto bratskej krajiny. A to je na tomto časopise najcennejšie.

Vincent Ceconík

O využívaní ekonomicko-matematických metód a samočinných počítačov v riadení národného hospodárstva

V záujme zdokonaľovania vedeckého riadenia národného hospodárstva a zainteresovania širšieho okruhu pracovníkov z hospodárskej praxe na využívaní matematických metód a modernej výpočtovej techniky usporiadal začiatkom júna Slovenský výbor Československej spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov trojdňovú konferenciu v Tatranskej Lomnici.

Usporiadaním tejto konferencie sa sledoval cieľ oboznámiť pracovníkov hospodárskych orgánov a ľudovej správy so základnými teoretickými problémami, praktickými možnosťami a ďalšími perspektívami uplatňovania ekonomicko-matematických metód v rámci výrobných odvetví a výrobo-hospodárskych jednotiek. Okrem toho bolo poslaním konferencie vzbudiť záujem účastníkov o hlbšie štádium týchto metód, umožniť im nadviazanie užšej spolupráce s vedeckovyskumnými pracoviskami, ktoré sa touto problematikou zaoberajú, a vytvoriť súčasne predpoklady pre tvorivú aplikáciu a širšie popularizovanie dosiahnutých výsledkov.

Konferencia sa stretla so živým záujmom. Zúčastnilo sa na nej vyše 140 ľudí, pričom viac ako polovica účastníkov bola z podnikov, závodov, bánk a národných výborov.

Na programe odznelo 5 referátov a 12 koreferátov. Úvodný referát o súčasných možnostiach a perspektívach využitia matematických metód a modernej výpočtovej techniky v riadení hospodárstva mal dr. Ignác Rendek, námestník predsedu Slovenskej plánovacej komisie. Poukázal na to, že vo vysoko rozvinutom a zložitom organizme, akým je socialistická ekonomika, je nevyhnutné neustále zdokonaľovať organizáciu a vedecké riadenie spoločenskej výroby. S búrlivým rozvojom nášho národného hospodárstva rastú požiadavky na rýchlosť a presnosť prenosu in-

formácií, na ich triedenie a spracovanie, zvyšujú sa nároky na vedeckú hĺbku ich analýzy, na správnosť a kvalitu príslušných rozhodnutí a dôslednosť kontroly. Zvyšovať vedeckosť a efektívnosť riadenia nie je však možné ďalším rozširovaním riadiaceho aparátu. Treba vytvoriť predpoklady pre maximálne využívanie tých účinných nástrojov, ktorými nás vyzbrojuje moderná veda a technika. V poslednom desaťročí sú to okrem iného samočinné počítače a nové matematické metódy, použiteľné v riadení hospodárstva.

V našom národnom hospodárstve pracuje t. č. vyše 140 000 kalkulačných strojov, vyše 11 000 účtovacích a fakturačných strojov a viac ako 900 strojových súprav na dierne štítky. Už dnes máme v našej republike inštalovaných 17 samočinných počítačov. V pomerne pokročilom štádiu je príprava malých a stredných počítačov československej výroby a počíta sa s dovozom ďalších. V tejto súvislosti referent poukázal na obrovské možnosti vo využívaní tejto modernej výpočtovej techniky na vedecké a technické prepočty, v riadiacich a administratívnych prácach a pri automatizácii riadenia technologických procesov, pričom uviedol rad pozoruhodných príkladov.

Ďalej sa s. Rendek zaoberal významom a metódami ekonomicko-matematických výpočtov a poukázal aj na praktické možnosti a niektoré u nás dosiahnuté výsledky. Upozornil, že pokiaľ ide o používanie matematických metód v ekonomike, stretávame sa na jednej strane s ich preceňovaním a na druhej strane s ich podceňovaním alebo nedoceňovaním. Dosiahnuté výsledky svedčia o obrovských potencionálnych možnostiach, nemôžu však nahradzovať ekonomické rozhodovanie človeka. V dnešnej dobe sa uplatňovanie matematických metód stáva objektívnou nevyhnutnosťou.

V ďalšej časti informoval referent účastníkov konferencie o koncepcii využívania samočinných počítačov, ktorú schválila vláda v novembri 1961 (vládne uznesenie č. 934), a o konkrétnych opatreniach na realizáciu tejto koncepcie jednak v oblasti vedeckých, technických a ekonomických výpočtov a pri administratívnych i riadiacích prácach, jednak pre priame riadenie automatických technologických procesov.

Vláda schválila aj rozmiestenie samočinných počítačov pre najbližšie roky, čo dáva možnosť v dostatočnom predstihu vykonať potrebné opatrenia organizačného a technického charakteru pre ich využitie. Medzi najdôležitejšie aktuálne úlohy patrí včasná výchova kvalifikovaných kádrov; ide nielen o konštruktérov a inžinierov na zabezpečenie výroby a technickej prevádzky strojov, ale aj o široký okruh odborníkov, ktorí budú schopní formulovať úlohy vhodné pre samočinné počítače, ako aj o matematikov a programátorov na bezprostrednú prípravu prác počítača. Aj na slovenských vysokých školách sa už vykonali rozhodné opatrenia, pokiaľ ide o riadnych študentov i o poslucháčov v doplnkovom postgraduálnom štúdiu. Vychovávajú sa odborníci aj priamo vo výpočtových strediškách a na viacerých vedeckovýskumných pracoviskách. To všetko však nestačí. Do tejto úlohy treba zainteresovať vedúcich pracovníkov, vyhľadávať ďalších schopných ľudí a venovať im viac starostlivosti a uznania.

Ďalšie referáty o teoretických otázkach i praktických možnostiach využívania matematických metód v ekonomických výpočtoch a plánovaní ako aj v ekonomike podnikov predniesli pracovníci Vysokej školy ekonomickej: doc. inž. Ján Ferianc, C. Sc., a doc. inž. Ladislav Unčovský, C. Sc.

V referáte doc. Ferianca (ktorý pripravil spoločne s inž. Adamom Laščiakom) bol objasnený teoretický obsah matematických metód vo vzťahu k politickej ekonomii, hospodárskej politike a praxi, ktorá sa vyznačuje prudkým tempom rozvoja techniky a ekonomiky. To vyvoláva tendenciu k prehľbovaniu štruktúrálnej analýzy a optimálneho programovania na

základe rozvíjania teórie socialistickej ekonomiky, metód plánovania a riadenia. Referent venoval veľkú pozornosť teoretickému a praktickému významu poznávania a cieľavedomého využívania priamych a nepriamych vzťahov v národnom hospodárstve. Zaoberal sa modelovaním ekonomických procesov a ich optimalizáciou a poukázal na osobitný význam dynamického programovania v socialistickej ekonomike.

Na vhodnosť a praktické možnosti aplikácie matematických metód v rámci výrobo-hospodárskych jednotiek, resp. podnikov ako menších a prehľadných jednotiek zamerl svoj výklad doc. Unčovský. V podnikoch možno za spolupráce ekonómov s technikmi úlohy ľahšie formulovať, riešiť a kontrolovať účinnosť riešenia pri rešpektovaní nielen podnikových, ale aj národohospodárskych záujmov. Referent sa ďalej venoval niektorým metodologickým otázkam a v praxi najlepšie prepracovaným a používaným metódam. Rozobral osobitné druhy lineárneho programovania, priradovaciú a dopravnú úlohu a metódy ich riešenia, osvetlil pojem parametrického, konvexného, celočíselného i nelineárneho programovania. Ďalej vysvetlil podstatu, zmysel a hlavné metódy štruktúrálnej analýzy na úrovni podnikov a zaoberal sa aj metódami a modelmi, ktoré operujú so stochastickými (pravdepodobnostnými) veličinami. V závere upozornil s. Unčovský na potrebu pripraviť široký káder odborníkov v záujme aplikácie jestvujúcich a vytvárania nových metód; to vyžaduje zriaďovať osobitné pracoviská alebo pracovné skupiny a súčasne pripravovať pomocou rôznych foriem štúdia, popularizácie a literatúry stovky ďalších záujemcov z radov ekonómov, technikov a matematikov.

O niektorých nových metódach riešenia dopravných úloh a príbuzných problémov podal výklad prof. RNDr. Anton Kotzig, Dr. Sc., vedúci Kabinetu matematiky SAV. Názorným spôsobom vysvetlil jednoduché a ľahko zvládnuteľné metódy zostavenia vhodných východiskových variantov pri optimálnom riešení transportného problému metódou združených centier a vylepšenou indexovou metódou. Ďalej načrtol niektoré kombinované dopravné problémy a ich riešenie; osobitne sa ve-

noval aproximatívne riešenie tzv. rozdeľovacieho systému.

Posledný referát mal prof. Bohuslav Partyk, vedúci Katedry účtovnej evidencie na VŠE v Bratislave, na tému Využívanie samočinných počítačov pre automatizáciu riadiacich prác v ekonomickej praxi. Podal prehľad o súčasnom stave a doterajších skúsenostiach z mechanizácie a automatizácie riadiacich prác a charakterizoval úlohy jednotlivých rezortov na úseku prípravy programovania a analytických prác. Upozornil na niektoré nedostatky v zameraní voľby problémov a rozsahu prác samočinných počítačov a na nevhodnosť preberania alebo mechanického napodobňovania programov kapitalistických podnikov, resp. nesprávne tendencie kopírovať pre samočinné počítače niektoré práce a evidenčné výkazy z diernoštítčkovej výpočtovej techniky. Uviedol možnosti zlepšenia úrovne riadenia využitím samočinných počítačov v materiálovej, dopravnej a mzdovej agende, ďalej v agende základných fondov a investícií. Prítom nestačí všimnúť si len potreby podniku, ale treba skúmať vzájomne spojené a prepletené medziodvetvové, medziodborové i medzinárodné ekonomické vzťahy. V tejto súvislosti upozornil na potrebu zjednotiť obsah a klasifikáciu ukazovateľov na úrovni RVHP, zlúčiť vo výrobo-hospodárskych jednotkách organizačné útvary národohospodárskej a technickej evidencie, zlepšiť výkazníctvo a technicko-ekonomické rozborov a pod. V súvislosti s potrebou rozpracovať závažné problémy metodologickej povahy predniesol tiež námet na organizáciu vedeckého výskumu v rámci krajín RVHP, resp. vzájomnú výmenu skúseností, vzorových projektov a literatúry.

Koreferáty boli zamerané na to, aby informovali účastníkov jednak o používaných metódach a dosiahnutých výsledkoch pri uplatňovaní ekonomicko-matematických metód a výpočtov v niektorých odvetviach národného hospodárstva, jednak o spôsoboch a možnostiach riešenia ekonomických problémov na niektorých inštalovaných počítačoch.

O uplatnení matematických metód v chemickom priemysle hovoril doc. inž. Július Alexy (SVŠT), v strojárstve prom.

ekonóm Alexander Linczényi (SVŠT), v spotrebnom priemysle inž. dr. Jaroslav Hýbl, C. Sc., [Výskumný ústav spotrebného priemyslu Praha], v stavebníctve doc. inž. Ervín Slezák (SVŠT) a v poľnohospodárstve doc. inž. Juraj Fecanin (VŠE Bratislava). S vypracovaním optimálneho plánu zvozu a spracovania cukrovej repy sa zaoberal inž. Ján Masaryk (VŠE v Bratislave) a o optimalizácii prepravy cementu a tehal informoval prom. ekonóm Štefan Baláži (Študijné výpočtové stredisko národného podniku Hydrostav v Bratislave). Ďalšie koreferáty predniesli: prom. matem. Božena Cáhová [Výskumný ústav technicko-ekonomický chemického priemyslu v Prahe] o konkrétnych výsledkoch riešenia ekonomických problémov na samočinnom počítači Ural, prom. ekonóm František Stojan (Kancelárske stroje, národný podnik, Praha) o využití samoúčinných počítačov v plánovaní a riadiacich prácach a o činnosti počítača Elliot-National, inž. Ján Štefánek (VŠE) o uplatňovaní diernoštítčkovej techniky Arima pri ekonomických výpočtoch a prom. ekonóm Ctibor Winter [Študijné výpočtové stredisko národného podniku Hydrostav v Bratislave] o práci so samočinným LGP-30.

V diskusií prehovorilo 32 účastníkov konferencie. Na prednesené otázky odpovedali prítomní referenti. S veľkým záujmom si účastníci konferencie vypočuli diskusný príspevok inž. M. Valacha [Ústav matematických strojov ČSAV v Prahe] o stave prác na novom československom samočinnom počítači EPOS a o jeho parametroch, informácie inž. A. Lačšáka o možnostiach riadneho a postgraduálneho štúdia ekonomicko-matematických výpočtov a racionalizácie riadenia hospodárstva na VŠE v Bratislave a inž. J. Škabradu o takejto výchove na VŠE v Prahe. Prof. dr. J. Vanovič informoval o príprave matematikov programátorov na Univerzite Komenského a v ďalšom diskusnom príspevku uviedol pozoruhodné postrehy z analógie prírodných a spoločenských vied.

Všetci ďalší diskutéri prednášali svoje poznatky z praxe. Veľa pozornosti sa v diskusií venovalo problematike výchovy kádrov pre uplatňovanie ekonomicko-matematických metód a využívanie výpočto-

vej techniky. Už sa nemožno spoliehať iba na iniciatívu a nadšenie niekoľkých jednotlivcov, ale treba vykonať všetko, aby vedúci pracovníci bezodkladne a cieľavedome pristupovali k vytváraniu organizačných a kádrových podmienok pre uplatňovanie pokrokových a vedeckých metód v riadení. Najnaliehavšia je úloha pripraviť vysoko kvalifikovaných odborníkov, ktorí budú schopní matematicky formulovať niektoré ekonomické úlohy a vypracúvať programy pre samočinné počítače. Aj terazšia mechanizácia by sa dala podstatne lepšie využívať, keby boli lepšie známe, rozpracované a využívané nové metódy výpočtovej techniky. Pozornosť si zaslúžia prednesené návrhy na zavedenie ústrednej dokumentácie a zabezpečenie pružnej výmeny programov, na organizovanie výmeny skúseností a širšiu aplikáciu známych metód.

Z konferencie bude vydaný zborník, obsahujúci hlavné referáty a koreferáty.

Účastníci konferencie mali príležitosť stretnúť sa na besede s akademikom V. S. Nemčinovom, členom Prezídia Akadémie vied SSSR a riaditeľom Laboratória pre používanie matematických metód v ekonomike a plánovaní. Veľkým povzbudením pre usporiadateľov konferencie, referentov i účastníkov boli slová akademika Nemčinoва, ktorý vysoko ocenil konferenciu ako jednu z účinných foriem spájania teórie s praxou. Veľký význam pripísal i vedecko-popularizačnému charakteru tohto podujatia, ktoré — ako správne predpokladal — prispelo k tomu, že sa rozmnožia „kryštalizačné jadrá“ a vyrastie širšia základňa záujemcov o štúdium ekonomicko-matematických metód a ich praktické uplatnenie v socialistickej ekonomike. Ernest Bartoš

Obhajoby kandidátskych dizertačných prác

Pred vedeckou komisiou pre obhajobu kandidátskych dizertačných prác pri Fakulte politickej ekonómie VŠE v Bratislave obhájil 8. 4. 1961 dr. Jozef Šebek, odborný asistent Katedry politickej ekonómie FFUK v Bratislave, kandidátsku dizertačnú prácu na tému *Teória rentability JRD*.

Oponenti dizertanta boli: dr. inž. Eugen Palášthy, člen korešpondent ČSAPV, vedecký sekretár Pobočky ČSAPV v Bratislave, a Jaroslav Dupal, C. Sc., vedúci oddelenia poľnohospodárstva Ústavu pre národohospodárske plánovanie. Školiteľom bol doc. dr. Dušan Plachtinský z Katedry politickej ekonómie FFUK.

Dizertačná práca má charakter základného teoretického ekonomického výskumu a je súčasťou Štátnej vedeckovýskumnej úlohy. Otázka rentability je aktuálna pre teóriu i prax, je v nej stále mnoho problémov, ktoré nie sú doteraz ucelene a systematicky spracované. Práca sa za-

meriava predovšetkým na kvalitatívny rozbor rentability, na rozbor výrobných vzťahov, ktoré určujú obsah a formu rentability výroby združených poľnohospodárskych výrobcov v podmienkach socializmu. Práca sa zaoberá i ďalšími problémami, ktoré majú samostatný význam a súvisia s otázkou rentability JRD; charakterom stavu rozdeľovania v JRD, vzťahom doplnkového hospodárstva členov JRD k spoločnému hospodárstvu a odmenou družstevníkov, vyčíslovaním vlastných nákladov, spoločensky nutnými nákladmi na reprodukciu pracovnej sily družstevníka a ďalšími ekonomickými otázkami družstevnej výroby.

Predložená práca pozostáva z dvoch kapítol.

V prvej kapitole, ktorá sa zaoberá niektorými ekonomickými problémami družstevnej poľnohospodárskej výroby, pristupuje autor k problémom rentability JRD z hľadiska skúmania tovarového cha-

rakteru celej družstevnej poľnohospodárskej výroby, nakoľko kategória rentability je kategóriou tovarovej výroby JRD. Dizertant zastáva názor, že celá výroba JRD má tovarový charakter. Jej existencia je bezprostredne spätá s predchádzajúcou kapitalistickou formou tovarovej výroby, ktorú si podrobuje a prispôsobuje. To znamená, že socialistické tovarové výrobné vzťahy sa nevyhnutne odrážajú nielen v úplne nových, ale i v starých hodnotových kategóriách s novým obsahom, ako sú napr. renta, zisk, rentabilita. Dizertant si podrobne všima vzťahy rozdeľovania v JRD a ukazuje, že pri rozdeľovaní v rámci JRD ide o také vzťahy, za ktorých sa celková novovytvorená hodnota rozdeľuje nie medzi rôznych majiteľov výrobných prostriedkov, ale kde si výrobcovia rozdeľujú výsledky svojej kolektívnej práce. Kategória pracovnej jednotky odráža túto skutočnosť.

Pracovná jednotka ako kategória rozdeľovania odráža socialistické výrobné vzťahy vôbec, súčasne však vyjadruje aj špecifikum družstevných výrobných vzťahov, ktoré spočívajú v bezprostrednom vzťahu družstevníka k celej produkcii. To sa odráža v premenlivej veľkosti pracovnej jednotky v závislosti od veľkosti novovytvorenej hodnoty a počtu odpracovaných jednotiek jednotlivými družstevníkmi. Dizertant odmieta názor, podľa ktorého zavádzanie pevného peňažného odmeňovania a odstránenie naturálneho odmeňovania v JRD znamená aj odstránenie špecifičnosti vzťahov rozdeľovania v JRD vyjadrených v pracovnej jednotke.

Z hľadiska ďalšej perspektívy vývoja skupinového vlastníctva považuje pracovnú jednotku za historicky kratšiu kategóriu než mzdu vo všeľudovom vlastníctve. V súvislosti so spoločenskými nákladmi na reprodukciu pracovnej sily družstevníkov i z hľadiska ekonomiky daného podniku rozoberá podstatu a úlohy kategórie doplnkového hospodárstva jednotlivých členov JRD. Dochádza k záveru, že ďalším ekonomickým vývojom JRD stratí

doplnkové hospodárstvo svoje miesto a nebude jedným zo zdrojov nákladov na reprodukciu pracovnej sily.

Dizertant sa zaoberá problematikou vyčíslovania a sledovania vlastných nákladov JRD, pričom mimoriadnu pozornosť venuje vyjadreniu živej práce vo vlastných nákladoch.

Druhá kapitola, v ktorej autor rozoberá rentabilitu výroby JRD, tvorí ťažisko celej práce. Autor si podrobne všima rôzne názory na rentabilitu výroby JRD. Za spoločný nedostatok doterajších vymedzení rentability považuje to, že sústreďuje pozornosť iba na kvantitatívnu stránku a zovšeobecnenie tohto kvantitatívneho skúmania vydávajú za určenie jej obsahu. Kategória rentability logicky vyplýva z hodnotových vzťahov. Tak ako hodnotové vzťahy nadobúdajú vždy konkrétny obsah, tak i vzťahy rentability sa vždy konkretizujú v závislosti od daného charakteru výrobných vzťahov. Za socializmu vystupujú vzťahy rentability bezprostredne ako vzťahy pri tvorbe spoločenskej hodnoty nadproduktu. Podstatu rentability JRD musíme preto hľadať v samých družstevných výrobných vzťahoch. V družstvách tvoria obsah rentability vzťahy, za ktorých sa vyrába spoločenská hodnota nadproduktu.

Vzťahy rentability JRD majú dve vonkajšie formy: zisk JRD a zisk štátu. Zisk JRD je nielen formou prejavu, ale i formou realizácie, teda aktívnu formou podnikovej rentability JRD, zisk štátu je jej pasívnym činiteľom. O národohospodársku rentabilitu výroby daného JRD ide vtedy, keď JRD vytvára spoločenskú hodnotu nadproduktu bez ohľadu na to, akú jej časť realizuje JRD a štát.

Obaja oponenti zhodne hodnotili predloženú kandidátsku prácu ako cenný prínos pre vedecké skúmanie podstaty a využívanie kategórie rentability JRD. S. E. Palášthy poukázal na vynikajúce schopnosti v ovládaní dialektiky, čo sa prejavilo predovšetkým v jednoliatej a

prísne logickej stavbe celej práce. Pripomienky boli k zložitému a veľmi náročnému výkladu, ktorý miestami odbočuje do diskusie so zahraničnými autormi, a poukázali na niektoré menšie nedôslednosti v práci. V diskusii vystúpilo niekoľko súdruhov, ktorí zdôraznili aktuálnosť a závažnosť prerokovanej práce a nutnosť dovedenia doterajších záverov zo skúmania do praktickej národohospodárskej použiteľnosti. V záverečnom slove dizertant odpovedal na pripomienky oponentov i na ostatné dotazy.

Miloslav Doležal

16. mája 1961 sa konala v Ekonomickom ústave SAV obhajoba kandidátskej dizertačnej práce *Služby za socializmu* dr. Martina Kontru, odborného asistenta Katedry politickej ekonómie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Oponentom dizertanta bol prof. inž. Jozef Rosa, profesor Vysokej školy ekonomickej v Bratislave, doc. dr. inž. Jaroslav Malý, vedúci Katedry ekonomiky vnútorného obchodu VŠE v Prahe, ako aj inž. Jozef Havaš, pracovník Štátnej plánovacej komisie v Prahe. Školiteľom bol doc. dr. Dušan Plachtinský.

V prvej kapitole autor pristupuje k problému služieb z *hľadiska obsahu* vynakladania práce a rozdeľuje všetku užitočnú činnosť na materiálnu výrobu a nemateriálnu činnosť. Výsledkom pôsobenia práce v materiálnej výrobe je hmotný výrobok, v nemateriálnej činnosti nehmotný výsledok — úžitok.

Okrem obsahovej materializácie práce rozlišuje i *spoločensko-ekonomickú materializáciu* práce, ktorá tvorí formu, spoločenskú stránku výrobného procesu.

Podrobne sa zmieňuje o význame rozdelenia práce na produktívnu a neproduktívnu pre vymedzenie ekonomického obsahu služieb. Za neproduktívnu prácu považuje všetku prácu, ktorá sa vynakladá v nemateriálnej sfére činnosti. Jej neproduktívnosť je daná tým, že nevytvára materiálne výrobky, ale len nemateriálne úžitkové hodnoty — úžitky. Práca sa tu

nematerializuje, ale vynakladaním sa priamo spotrebáva.

Kriticky sa zmieňuje o súčasných názoroch na problém produktívnej a neproduktívnej práce za socializmu a všíma si najmä názory na prácu v tých oblastiach národného hospodárstva, kde určenie jej produktívneho alebo neproduktívneho charakteru vystupuje ako sporné [osobná doprava, obchod, miestne hospodárstvo]. Podrobne potom zdôvodňuje svoj názor na prácu v týchto oblastiach spoločenskej činnosti.

V druhej kapitole analyzuje autor ekonomickú kategóriu „služba“. Za službu pokladá proces vynakladania práce v nemateriálnej sfére činnosti. Služba vystupuje ako špecifická forma vynakladania neproduktívnej práce. Vznik služieb odvodzuje autor od rozvoja spoločenskej delby práce, ktorá podmienila vznik nemateriálnej sféry činnosti vôbec. Práca ako služba sa vyznačuje na jednej strane neproduktívnosťou a nemateriálnosťou, avšak na druhej strane spoločenskou užitočnosťou a „vymeniteľnosťou“. Proces poskytovania služieb skúma v tesnej jednote a spätosti s procesom materiálnej výroby, ktorý vystupuje ako rozhodujúci činiteľ pre poskytovanie služieb.

Veľa pozornosti venuje dizertant zdôvodneniu skutočnosti, že služby sa nepodieľajú na tvorbe spoločenského produktu. Odmieťa aj názory tých ekonómov, ktorí priznávajú službám produktívny charakter, čím fakticky stotožňujú vynakladanie práce v službách s vynakladaním práce v materiálnej výrobe. M. Kontra zdôvodňuje, že príčiny nesprávnych názorov na obsah služieb a ich vzťah k spoločenskému produktu treba hľadať už v chybnom chápaní pojmu produktívnej a neproduktívnej práce.

Dizertant delí služby z odvetvového hľadiska na služby hospodárskej povahy, tzv. ekonomické služby (miestne hospodárstvo, doprava, obchod atď.) a na služby neekonomické povahy (škoolstvo, zdravotníctvo, osвета atď.). Z hľadiska uspokojovania potrieb delí služby za socializmu na služby, ktoré uspokojujú potreby obyvateľstva, národného hospodárstva a spoločnosti ako celku. Okrem toho rozlišuje služby i z hľadiska zdrojov a spôsobu uhradzovania nákladov na služby.

Tretia časť práce sa zaoberá problémom merania práce vynakladanej v oblasti služieb a otázkami tvorby ich cien. Vznik zisku v oblasti služieb vysvetľuje autor analogicky ako vznik zisku v obchode. Značnú pozornosť venuje novej funkcii a spoločenskému poslaniu služieb za socialistizmu.

Všetci oponenti sa jednoznačne zhodli na tom, že práca je veľmi aktuálna a má dobrú úroveň. Kladne hodnotili najmä prístup ku skúmaniu problému úlohy služieb za socializmu a poukázali na to, že práca s. Kontru má význam pre ekonomickú teóriu i pre prax.

Námietky oponentov sa týkali najmä poňatia „hodnoty“ služieb, problémov evidencie a merania práce vynakladanej v oblasti služieb a autorom navrhovaného delenia služieb.

Po odpovedi dizertanta na posudky oponentov sa rozvinula diskusia, v ktorej vystúpili viacerí súdruhovia. Doc. Hereetik poukázal na aktuálnosť práce a na iniciatívu a smelosť, s akou dizertant pristúpil k riešeniu teoreticky komplikovaného problému. Zdalo sa mu však, že autor zužuje pojem materiálnej výroby, pretože výsledkom produktívnej práce nemusí byť nutne materiálny produkt. Docent Pavlenda, C. Sc., zdôraznil správny prístup dizertanta k problému produktívnej a neproduktívnej práce za socializmu. Zároveň poukázal na to, že bude správne, aby sa s. Kontra v ďalšej práci zamerala na rozbor otázok služieb z hľadiska vyspelej socialistickej spoločnosti. Docent Ferianc, C. Sc., hodnotil prácu ako aktuálnu a podnetnú. Poukázal na to, že základným kritériom pre určenie služieb za socializmu by mal byť rozdiel medzi fondmi a dôchodkami, resp. medzi výrobnými a nevýrobnými fondmi. Docent Hába, C. Sc., poukázal na ťažkosti, s ktorými sa stretával s. Kontra pri spracúvaní témy predovšetkým vzhľadom na nedostatok literatúry z tejto problematiky a na nedostatok štatistického materiálu.

Po odpovedi s. Kontru na všetky námietky a dotazy a po záverečnom slove predsedu Vedeckej rady Ekonomického ústavu SAV s. Turčana, C. Sc., Vedecká rada v tajnom hlasovaní jednomyseľne prijala návrh oponentov, aby dr. Martinovi

Kontrovi bola udelená hodnosť *kandidáta ekonomických vied*.

Ludovít Pezlár

V novembri 1961 obhajoval pred vedeckou komisiou pre obhajoby kandidátskych prác pri Fakulte politickej ekonomie VŠE v Bratislave kandidátsku prácu *K marxistickej teórii životnej úrovne vöbec a socializmu zvlášť* promovaný ekonóm Oskár Novotný, odborný asistent Katedry politickej ekonomie FFUK v Bratislave. Školiteľom aspiranta bol doc. dr. Dušan Plachtinský.

Kandidátska práca je súčasťou rozsiahlejšej práce o životnej úrovni, na ktorej pracuje s. Novotný v rámci štátneho plánu výskumu. Obhajovaná práca sa skladá z dvoch častí. Vo všeobecnej časti sa skúmajú tieto základné otázky: miesto životnej úrovne v marxistickej politickej ekonomii, hodnotenie existujúcich hlavných odlišných koncepcií životnej úrovne, autorove vymedzenie vlastnej koncepcie, vzťah životnej úrovne k postaveniu pracujúcich, k reprodukcii pracovnej sily, k životnému štandardu, analýza zložiek životnej úrovne, charakteru ľudských potrieb, charakteru vývojových tendencií životnej úrovne a najdôležitejších otázok kvantitatívneho skúmania spätého s politickoekonomickým prístupom.

Časť práce, v ktorej autor rieši zásadné všeobecné otázky životnej úrovne, vyznačuje sa polemickým prístupom ku skúmaným otázkam. Autor na kritike nesprávnych názorov na životnú úroveň ukazuje zložitost problematiky tejto politickoekonomickej kategórie. Neostáva len pri kritickom hodnotení odlišných koncepcií, ale sa snaží preniknúť k podstate problému. Dospieva k záveru, že „životná úroveň je rôzna nielen pre rozličný stupeň uspokojovania spoločenských potrieb, ale i samým stupňom vývoja týchto spoločenských potrieb, ktoré zodpovedajú v takej či onakej miere sume a komplexu určitých životných podmienok“. Preto

obsah životnej úrovne rozvádza z hľadiska „potencionálnej“ a „realizovanej“ životnej úrovne na jednej strane a z hľadiska „absolútnej“ a „relatívnej“ životnej úrovne na strane druhej. Každé z uvedených hľadísk má podľa autora svoju samostatnú spoločenskú funkciu.

Realizovanú (potencionálnu) životnú úroveň tvorí komplex spoločensky nutných životných podmienok, ktoré regulujú existenciu a rozvoj obyvateľstva (triedy, jednotlivca atď.), redukovaný na priemerné spoločenské potreby, ktoré určujú reprodukciu týchto životných podmienok.

Autor dokazuje, že doterajšie vymedzenie životnej úrovne sa týka predovšetkým absolútnej životnej úrovne. Ak chceme získať komplexný obraz o celkovej životnej úrovni, musíme ju hodnotiť vo vzájomnom pomere k sume vynaloženej práce na jej získanie, nakoľko nestačí skúmať iba určitý súhrn realizovaných úžitkových hodnôt. To považuje za vyjadrenie tzv. relatívnej životnej úrovne.

Odlíšenie kategórie životnej úrovne od kategórie „postavenie v spoločnosti“ mu umožnilo skúmať nielen stupeň existujúcej životnej úrovne, ale aj stupeň a úroveň existujúcich potrieb, čo vyjadruje súhrnne kategóriou „životný štandard“. Rozdiel medzi životnou úrovňou a postavením v spoločnosti vidí autor predovšetkým v rozdielnych kvalitatívnych aspektoch oboch pojmov. V kategórii „postavenie v spoločnosti“ dominuje podľa neho triedny spoločenský vzťah a spoločenské podmienky, ktoré už nemožno zahrňovať do pojmu „životná úroveň“.

Rozborom charakteru potrieb, ako spoločenských potrieb, a charakteru vývojových tendencií životnej úrovne si autor vytvoril predpoklady pre posudzovanie jej kvantitatívnej stránky. Vzhľadom na cieľ práce nemohol si s. Novotný vytýčiť úlohu komplexného spracovania sústavy kvantitatívnych ukazovateľov. Zaujímá však stanovisko k základným metodologickým otázkam, od riešenia ktorých zá-

visí správnosť komplexného kvalitatívneho i kvantitatívneho rozboru.

Druhá časť práce hlbšie osvetľuje vzťahy životnej úrovne k podmienkam, ktoré determinujú jej rast, teda k podmienkam pracovného procesu. Veľkú pozornosť venuje autor otázkam populačného zákona a využívania spoločenského pracovného fondu za socializmu. V tejto súvislosti sa zaoberá najmä využívaním práceschopného obyvateľstva vo vzťahu k rozvoju spoločenskej ekonomiky, aj rôznymi protirečeniami, na ktoré toto využívanie naráža. Všíma si vývinové tendencie vo vzťahu medzi produktívnymi a neproduktívnymi pracovníkmi a podrobne analyzuje teoretické i praktické otázky, ktoré súvisia so skracovaním pracovného času. Na záver dizertácie sa zaoberá skracovaním pracovného času v rôznych sférach činnosti u nás a v Sovietskom sväze.

Oponenti — prof. dr. Ján Svetoň, vedúci Katedry ekonomickej štatistiky VŠE, doc. inž. Viktor Pavlenda, C. Sc., vedúci Katedry politickej ekonómie VŠE a dr. Jozef Kufka, vedúci oddelenia perspektívneho a oblastného plánu SIPK hodnotili kandidátsku prácu veľmi kladne. Vyzdvihli predovšetkým aktuálnosť skúmanej problematiky, kritičnosť k nesprávnym záverom, originalnosť autora pri riešení problémov, dobrú teoretickú úroveň práce a jej prínos pre ekonomickú teóriu a plánovaciu prax.

Súdruh prof. Svetoň zdôraznil, že jeho pripomienky k niektorým častiam práce — k hodnoteniu názorov niektorých našich ekonómov, k stupňu rozpracovania jednotlivých hľadísk životnej úrovne, k populačnému vývoju za socializmu a k ďalším otázkam nijako neznižujú hodnotu práce.

Súdruh doc. Pavlenda poznamenal, že na dobrú teoretickú úroveň prvej časti by pozitívne vplývalo i vyriešenie takých otázok, ako skrátenie polemickéj časti a prehĺbenie výkladu vlastných koncepcií, hlbšie docenenie politických aspektov v skúmaní danej problematiky, vyjadrenie

jednoznačného stanoviska autora ku koncepciám ukazovateľov životnej úrovne a ukázanie súvislostí s reprodukčným procesom socialistickej spoločnosti vôbec. V druhej časti práce zdôraznil ako veľký klad spájanie teoretickej analýzy s údajmi o rozvoji nášho národného hospodárstva.

Súdrh dr. Kuřka v svojom hodnotení dospel k záveru, že práca na základe objasnenia celého radu teoretických otázok, preskúmania konkrétneho československého materiálu prináša nové poznatky tak pre národohospodársku vedu, ako i pre plánovacia prax.

Po odpovedi kandidáta na prednesené

opponentské posudky, v ktorej sa zamerlal na polemiku ku kritickým pripomienkam, nasledovala diskusia. V nej vystúpili viacerí súdruhovia.

Po odpovedi dizertanta na diskusné príspevky a po záverečnom slove predsedajúceho doc. inž. Jána Ferianca, C. Sc., riaditeľa Výskumného ústavu VŠE, Vedecká komisia na verejnom zasadnutí a pri tajnom hlasovaní sa jednomyseľne uzniesla navrhnúť Vedeckej rade VŠE v Bratislave, aby udelila promovnému ekonómovi Oskárovi Novotnému vedeckú hodnosť kandidáta ekonomických vied.

Martin Kontra

OZNAM

Celoštátny mesačník Bibliografia ekonomickej literatúry, ktorý druhý rok vydávajú v spolupráci Ústredná ekonomická knižnica v Bratislave a Prahe, publikuje okrem záznamov o článkoch z domácich a zahraničných ekonomických časopisov (aj príbuzných) i prírastky našej a cudzojazyčnej literatúry, dizertačné práce (habilitačné docent-ské, kandidátske dizertačné a diplomové), ktoré boli obhájené na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave, na iných vysokých školách a vedeckovýskumných ústavoch v ČSSR. Okrem uvedenej literatúry sú v časopise publikované záznamy o knihách, ktoré sa zaoberajú ekonomickými problémami a ktoré boli dovezené prostredníctvom Orbisu z kapitalistických štátov. Na zadných stranách obálky sú uverejňované oznamy o najnovších zavedených službách oboch knižníc.

Pravidelnú prílohu časopisu tvoria odporúčajúce bibliografie, ktoré zahrňujú literatúru o súčasnej hospodárskej problematike.

Ústredná ekonomická knižnica v Bratislave vydala v sérii Letáková bibliografia ekonomie ďalšie čísla: Spotrebiteľský dopyt a obchodná konjunktúra, Odstraňovanie rozdielov medzi fyzickou a duševnou prácou, Hospodárstvo menej vyvinutých krajín. Výbery literatúry možno si objednať v bibliografickom oddelení knižnice.

Hodáková